

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YAYGIN GELİŞİMSEL BOZUKLUĞU OLAN KARDEŞE SAHİP
ERGENLERİN KARDEŞ İLİŞKİLERİ, SORUMLULUK ALGI DÜZEYLERİ
VE AKRAN İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilek UYGUR

Psikoloji Anabilim Dalı
Psikoloji Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Engin EKER

Kasım, 2019

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**YAYGIN GELİŞİMSEL BOZUKLUĞU OLAN KARDEŞE SAHİP
ERGENLERİN KARDEŞ İLİŞKİLERİ, SORUMLULUK ALGI DÜZEYLERİ
VE AKRAN İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Dilek UYGUR
(Y1512.272013)**

**Psikoloji Anabilim Dalı
Psikoloji Bilim Dalı**

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Engin EKER

Kasım, 2019

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Enstitümüz Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı Y1512.272013 numaralı öğrencisi Dilek UYGUR'un "Yaygın Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Kardeş İlişkileri, Sorumluluk Algı Düzeyleri ve Akran İlişkilerinin Karşılaştırılması" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2019 tarih ve 2019/18 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Tezli Yüksek Lisans tezi 08.11.2019 tarihinde kabul edilmiştir.

	<u>Unvan</u>	<u>Adı Soyadı</u>	<u>Üniversite</u>	<u>İmza</u>
ASIL ÜYELER				
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi	Engin EKER	İstanbul Aydın Üniversitesi	
1. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Şahide Güliz KOLBURAN	İstanbul Aydın Üniversitesi	
2. Üye	Prof. Dr.	Kadriye Esin CANTEZ	İstanbul Kent Üniversitesi	

ONAY

Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yaygın Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Kardeş İlişkileri, Sorumluluk Algı Düzeyleri ve Akran İlişkilerinin İncelenmesi” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (...../...../2019)

Dilek UYGUR

ÖNSÖZ

Bu araştırmada yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenler ile bu bozukluğa sahip olmayan kardeşlerin belirli değişkenler temel alınarak değerlendirmelerin yapılması sağlanmıştır. Araştırma sürecinde belirli form ölçekleri (demografik form, Schaffer ölçeği, sorumluluk duygusu ve davranışı ölçeği ve akran ilişkileri ölçeği) kullanılarak çalışmanın analiz edilmesi gerçekleştirilmiştir. Boylice araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Literatür bilgisine ek olarak yapılan analiz sonucunda önemli bilgiler elde edilmiştir. Araştırmanın literatüre katkı sunması en önemli hedef olarak belirlenmiştir. Çünkü bu yönde temel değerlendirme, yaygın gelişimsel bozukluğun olması ile beraber aile üyelerine ve bu durumdan en fazla etkilenen çocuklara yönelik değerlendirmelerin net bir şekilde yapılması hedefi dikkate alınmıştır. Günümüzde bu tür bir ölçülendirme sistemi, kardeş ilişkilerine zarar verici süreçlerin oluşmasına kaynak oluşturan özelliklerinden dolayı önemli bir mekanizmanın gelişmesi hususu mevcuttur. Kardeşlerin genel olarak üzerindeki etkilerinin değerlendirmesinin yapılması ise, en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesi sırasında, çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Engin Eker, alışma süresince tüm zorlukları benimle birlikte göğüsleyen kızım Rumeysa Uygur, hayatımın her evresinde bana destek sunan eşim İsmail Uygur, beni motive eden ocuklarım Nisa, İsra ve Muhammed Musa Uygur'a teşekkürlerimi bir borç bilirim, saygılar.

Kasım, 2019

Dilek UYGUR

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
ÖZET.....	xvii
ABSTRACT	xix
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
1.2 Araştırmanın Problemi	3
1.2.1 Araştırmanın alt problemleri	4
1.2.2 Hipotezler.....	4
1.3 Sayıtlar	5
1.4 Sınırlılıklar	5
1.5 Tanımlar	6
1.6 Kısaltmalar	6
2. LİTERATÜR: ENGELLİ BİREY KAPSAMI VE ETKİLERİNE GENEL BAKIŞ.....	7
2.1 Engelli Birey	7
2.1.1 Zihinsel yetersizlik.....	8
2.1.2 Yaygın gelişimsel bozukluk.....	10
2.2 Engelli Bireyin Aile İçerisindeki Konumlaması	12
2.3 Engelli Bireyin Ailesinde Yaşanan Stres	13
2.3.1 Problem odaklı sıkıntılar.....	14
2.3.2 Duygu odaklı sıkıntılar.....	15
2.3.3 Bilişsel süreç yapılarına bağlı etkenler	15
2.3.4 Ailenin ruhsal ve bedensel sağlığına bağlı etkiler	16
2.3.5 Ailede ebeveyn dışındaki kişiler üzerindeki etkileri.....	17
2.4 Engelli Çocuk ve Aile İlişkisi Üzerindeki Değerlendirmeler	17
2.4.1 Engelli çocuk ailelerinin yaşadıkları sorunlar.....	18
2.4.1.1 Psikolojik sorunlar	19
2.4.1.2 Ekonomik sorunlar	19
2.4.1.3 Sosyal sorunlar	20
2.5 Yaygın Gelişimsel Bozukluk ve Çeşitlerinin İncelenmesi.....	20
2.5.1 Otistik bozukluk	21
2.5.2 Rett bozukluğu	22
2.5.3 Çocukluğun tümleşik olmayan bozukluğu.....	22
2.5.4 Asperger bozukluğu	23
2.5.5 Başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk.....	23
2.6 Kardeşler Arası İlişki Yapısının Değerlendirilmesi	24
2.6.1 Biyo-sosyal Yapı.....	26

2.6.2 Sosyal-rol Yapısı	27
2.6.3 Sistemik yapı	27
2.6.4 Sosyo-duygusal Yapı	28
2.7 Aile İlişkilerinde Engelli Çocuğun Varlığı.....	29
2.7.1 Engelli çocuğun varlığının kardeş ve kardeş ilişkileri üzerine etkisi.....	30
2.7.2 Ailede engelli çocuk varlığının kardeşe etkileri.....	31
2.7.3 Ailede yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocuğun kardeşlere yönelik etkisi	32
2.8 Engelli Çocukların Gelişen Kardeşleri Üzerindeki Etkileri	33
2.8.1 Sorumluluğa yönelik etkiler	36
2.8.2 Akran ilişkilerinde etkileşime yönelik etkiler	37
2.9 Normal Kardeşin Engelli Kardeşe Uyumunu Etkileyen Faktörler.....	38
2.9.1 Aile özellikleri.....	39
2.9.2 Engelsiz kardeşin özellikleri	40
2.9.3 Engelli kardeşin özellikleri.....	41
3. YÖNTEM.....	43
3.1 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	43
3.2 Veri Toplama Araçları.....	43
3.3 Verilerin Analizi	48
4. BULGULAR	49
4.1 Analiz Değerlendirmeleri ve Sonuçları	49
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	99
KAYNAKLAR.....	111
EKLER.....	117
ÖZGEÇMİŞ.....	127

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 4.1: Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans Dağılım Tablosu.....	49
Çizelge 4.2: Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans Dağılım Tablosu (Devamı)	50
Çizelge 4.3: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Dağılım Tablosu.....	50
Çizelge 4.4: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Cinsiyet ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu	51
Çizelge 4.5: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Baba Eğitim Durumu ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu	53
Çizelge 4.6: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Anne Eğitim Durumu ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu	55
Çizelge 4.7: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Aile Gelir ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu	57
Çizelge 4.8: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Değişkenler ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Testi Sonucu	58
Çizelge 4.9: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Cinsiyet ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu	59
Çizelge 4.10: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Baba Eğitim Durumu ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu.....	61
Çizelge 4.11: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Anne Eğitim Durumu ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu.....	62
Çizelge 4.12: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Aile Gelir Düzeyi ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu.....	63
Çizelge 4.13: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Değişkenler ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanlar Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Testi Sonucu	64
Çizelge 4.14: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Cinsiyet ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu.....	64
Çizelge 4.15: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Baba Eğitim Durumu ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu	66

Çizelge 4.16: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Anne Eğitim Durumu ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu	68
Çizelge 4.17: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Aile Gelir Düzeyi ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu.....	70
Çizelge 4.18: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Değişkenler ile Akran İlişki Ölçeği Puanlar Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Testi Sonucu.....	72
Çizelge 4.19: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Cinsiyet ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu.....	73
Çizelge 4.20: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Baba Eğitim Durumları ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu	74
Çizelge 4.21: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Anne Eğitim Durumları ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu	76
Çizelge 4.22: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Aile Gelir Düzeyleri ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu.....	79
Çizelge 4.23: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Değişkenler ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Testi Sonucu	80
Çizelge 4.24: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Cinsiyet ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu	81
Çizelge 4.25: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Baba Eğitim Durumu ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu	82
Çizelge 4.26: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Anne Eğitim Durumu ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu	83
Çizelge 4.27: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Aile Gelir Düzeyi ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu.....	84
Çizelge 4.28: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Değişkenler ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanlar Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Testi Sonucu	84
Çizelge 4.29: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Cinsiyet ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu	85
Çizelge 4.30: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Baba Eğitim Durumu ile Akran İlişkileri Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu	86
Çizelge 4.31: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Anne Eğitim Durumu ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu.....	88

Çizelge 4.32: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Aile Gelir Düzeyi ile Akran İlişkileri Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu	90
Çizelge 4.33: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Değişkenler ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanlar Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Testi Sonucu	91
Çizelge 4.34: Gruplar Arası ile Schaffer Ölçeği Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu.....	92
Çizelge 4.35: Gruplar Arası ile Sorumluluk ve Duyarlılık Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu	94
Çizelge 4.36: Gruplar Arası ile Akran İlişkileri Ölçeği Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu	95
Çizelge 4.37: Gruplar ile Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Ki-Kare Testi Sonucu	96

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1: Zihinsel Engellilikte Temel Nedenler	9
Şekil 2.2: Kardeş İlişkilerinde Niteliği Belirleyen Ölçütler	25

YAYGIN GELİŞİMSEL BOZUKLUĞU OLAN KARDEŞE SAHİP ERGENLERİN KARDEŞ İLİŞKİLERİ SORUMLULUK ALGI DÜZEYLERİ VE AKRAN İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

ÖZET

Yaygın gelişimsel bozukluk, birden fazla hastalık grubunu içinde barındıran şemsiye görevi taşıyan genel bir kapsamı ifade etmektedir. Bu grup içerisinde otistik, asperger, rett, çocukluğun tümleşik olmayan bozukluğu ve başka şekillerde adlandırılmayan bozukluklar yer almaktadır. Söz konusu bu rahatsızlığı bulunan çocukların hayatlarında, aile yaşantılarında, toplumsal ve sosyal yaşantılarında ise, belirli farklılıklardan söz edilebilmektedir. Bu tür farklılıkların temeli ve odak noktası ise çocuğun hem kendi yaşantısı hem aile yaşantısı hem de kardeşleri ile olan ilişkilerine yönelik önemlidir. Ancak araştırma genelinde en genel kapsam, engelli olmayan kardeşin sosyal yaşantısı ile engelli kardeşe yönelik etkilerini belirleme üzerine şekillendirilmiştir.

Çalışma, yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenler ile bu hastalığa sahip olmayan ergenlere yönelik yapılmıştır. Araştırmanın toplamda 200 kişiye uygulanması sağlanmış ve 100'er kişilik grup olarak incelemeler yapılmıştır. Bu çerçevede cinsiyet, yaş farkı, kardeş ilişkisi, annenin ve babanın bilgi düzeyi ile aile gelir düzeyi baz alınarak belirli ölçekler kapsamında araştırma analizi yapılmıştır. Bu ölçekler ise demografik form ölçeği, Schaffer ölçeği, sorumluluk duygusu ve davranışı ölçeği ve akran ilişkileri ölçeğidir. Araştırma genelinde gruplar arası değişken ölçümlenmeleri yapıldığında, yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip olanların sorumluluk algıları ve davranış boyutları fazla düzeyde belirlenmiştir. Annenin bilgi yükümlülüğü önemli bir ölçü olarak belirlenmiş, babanın bilgi durumu ise çok etkin olmayan bir unsur olarak tespit edilmiştir. Ailenin gelir düzeyi ise, özellikle de erkek çocuklarını sorumluluk duygusuna göre şekillendiren bir unsur olarak etkisini yansıtmıştır. Kız çocuklarında ise bu durum, çok fazla dikkat edilmeyen bir kavram olarak gelişme kazanmıştır. Akran ilişkileri ise, her iki durum için belirli bir farklılık oluşturan nitelikleri çevrelememektedir. Bu temelde araştırmada belirlenen ölçütlerin değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yaygın Gelişimsel Bozukluk, Kardeş İlişkileri, Sorumluluk Algısı, Akran İlişkileri*

COMPARISON OF THE RELATIONSHIP BETWEEN RESPONSIBILITY PERCEPTION LEVELS AND PERSONAL RELATIONSHIPS OF BROTHERS WITH BROTHER DEVELOPMENTAL DISORDERS

ABSTRACT

Common developmental disorder refers to a general scope that serves as an that includes multiple disease groups. This group includes autistic, asperger, rett, non-integrated disorder of childhood and disorders not otherwise named. Certain differences can be mentioned in the lives, family and social and social atmosphere lives of the children like there this conditions. The basis and focus of such differences are important for the child's own life, family life and siblings. However, the most general scope of the research is based on determining the social life of the non-disabled sibling and their effects on the disabled sibling.

The scope of the study was aimed for adolescents with siblings with diffuse developmental disorders and people who do not suffer from such diseases. The study was applied to a total of 200 people and 100 people were examined as a group. Within this framework, research analysis was conducted within the scope of certain scales based on gender, age difference, sibling relationship, knowledge level of mother and father and family income level. These scales were demographic form scale, Schaffer scale, sense of responsibility and behavior scale and peer relations scale. When the inter-group variable measurements were made throughout the research, responsibility perceptions and behavioral dimensions of siblings with pervasive developmental disorders were determined to a high level. The information obligation of the mother was determined as an important measure and the information status of the father was determined as an ineffective element. The income level of the family reflects its effect as a factor shaping especially the boys according to their sense of responsibility. In girls, this situation has developed as a concept that is not paid much attention. Peer relationships, on the other hand, do not enclose the qualities that make a difference for both situations. On this basis, it was tried to evaluate the criteria determined in the research.

Keywords: *Common Developmental Disorder, Sibling Relationships, Perception of Responsibility, Peer Relations*

1. GİRİŞ

Yaygın gelişimsel bozukluk, gelişimin yetersiz kalması veya ileri derece karmaşık ya da ileri bir düzeyde bir gelişim eksikliğinin olduğu durumları ifade etmektedir. Bu yönde kullanılan terim, değişme gösteren derecelerde farklı düzeylerde etkilerini ortaya koyabilmektedir. Bu duruma bağlı olarak sosyal etkileşimler, sözlü ya da sözsüz iletişim, yinelenme gösteren veya tekrar eden etkinlikler ya da alışılmadık düzeyde duyuusal deneyimlerin olması, bozukluğun karakterize edildiği unsurlardır. Bu bozukluklar içerisinde farklı hastalık grupları adlandırılmakla birlikte, en fazla görülen ise otizm problemidir (Kurşun, 2018: 5).

Yaygın gelişimsel bozuklukta işlevsel bozukluklar, belirli değerlendirmelere yönelik gruplandırılmaktadır. Buna göre gelişimsel sapmaların daha fazla olduğu ve olağandışı işlevselliklerin etkin olması, otistik bozukluk; bilişsel yapıya ve de dil gelişimlerine etki eden bir gecikmenin olması halinde ise, daha hafif sendromlar olarak görülen Asperger sendromu problemi belirtilmektedir. Bu kapsamda söz konusu problemler, kişinin belirli durumlara yönelik yetersizliklerini ön planda tutan bir husustur. Bu durum ise temelde, bazı problemlerin tanı kriterleri içerisinde bulunmamasına da neden olmaktadır. Böyle durumlar net bir tanımlama geliştirilemeyen yaygın gelişimsel bozukluk ifadesi kullanılmaktadır (Tortamış Özkaya, 2013: 129-130).

Yaygın gelişimsel bozukluk, bu açıdan hem toplumla doğrudan etkileşimlere dayalı hem de günlük yaşantı sürecini çok fazla etkilemesinden dolayı ciddi bir sorun taşımaktadır. Diğer yandan bu durum, aile içerisindeki ilişkilerde de etkisini ciddi oranda yansıtan durumlar olabilmektedir. Özellikle de yaygın gelişimsel bozukluklara bağlı olarak günlük ya da sosyal yaşantısına yönelik ilgilenmenin çok fazla düzeyde olduğu ailelerde bu husus daha önemli bir düzeyi temsil etmektedir (Mutlu, 2013: 1). Örnek üzerinden ilişkilendirildiğinde, otizm hastalığına bağlı durumlar, üç yaşından önce başlayan ve hayatı süresince de devam eden bir problemdir. Sosyal etkileşimlere

ve iletişimlere zarar veren bu unsurlar, sınırlı ve tekrarlı davranışlara da ortam hazırladığından, çözümlenme durumları önemli bir boyutta kendisini gösterememektedir. Bu nedenle sosyal etkileşimlerde özelliklerin etkin bir temelde oluşturulamaması ve aileden ilginin fazla düzeyde görülmesi gerekliliği gibi hususlar, çocukların kendilerine yeterince bakmalarını ve gerekli ilgiyi görmelerini önemli bir sürece ulaştırmaktadır (şardağ, 2010: 1-2).

Yaygın gelişimsel bozukluğun kişinin kendisine yönelik etkisi kadar, aile içerisinde de çeşitli etkenleri olabilmektedir. Bu yönde ebeveynlere bağlı etkilerin yanı sıra, en önemli unsurlar içerisinde değerlendirilen bir kapsam ise, kardeş ilişkilerine yönelik etkilerdir. Gelişim psikolojisi içerisinde kardeş ilişkileri, 1980’li yıllar ile beraber üzerinde durulan bir değerlendirmedir. Kardeş ilişkilerinin önemi, hem aile içerisinde yapısal bir parça etkisi hem de çocukların sosyal ve duygusal yöndeki gelişimlerini etkilemesi yönüyle önemlidir. Bu duruma ilişkin ilk ve ifade edilen kapsam yönüyle farklılık taşıyan çalışma Schreiber tarafından geliştirilmiştir. Bu yönde engelli çocukların olduğu ailelerde diğer çocuklar için kullanılmış ifade “unutulmuş çocuklar” şeklinde belirtilmiştir (Atasoy, 2002: 1).

Yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocukların kardeşlerinin birbirleriyle ilişkileri ve buna bağlı olarak sorumluluk algıları, düzeyleri ve akran ilişkileri, normal çocukların ilişkilerinden farklılık taşımaktadır. Bu nedenle çocukların bu yöndeki ilişkileri, belirli değerlendirmeleri kapsayan boyutuyla önemlidir. Biyo-sosyal yapı ilişkisi, sosyal-rol yapı ilişkisi, sistemik yapı ilişkisi ve sosyo-duygusal yapı ilişkisi değerlendirmesi yapılmalı ve yaygın gelişimsel bozukluk problemi olan ya da kardeşlerinin genel durumlarına yönelik incelemeler geliştirilmelidir. Bu durum özellikle de yaygın gelişimsel bozukluğa sahip olan kardeşlerin mevcut ölçülerde kendilerini irdelemelerinde önemli bir boyut olmaktadır (Onat Zoylan, 2005: 17-21).

Bu doğrultuda araştırma kapsamında yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin kardeş ilişkilerinin sorumluluk algısı/düzeyleri ve akran ilişkileri arasındaki ilişkinin niteliği değerlendirilecektir. Araştırmada literatür taramanın yapılmasının yanı sıra, analizin de gerçekleştirilmesi ve çalışmanın yetkinliğinin artırılması hedeflenmektedir. Bu yönde araştırmanın literatür bölümünde, engelli birey kapsamı ve etkilerine değerlendirmelerden bakılarak,

yaygın gelişimsel bozukluk ve kardeşler üzerindeki etkileri irdelenecektir. Çeşitli anketler ile beraber de literatüre katkının sunulması ve geliştirilmesi, araştırmanın analiz bölümü ile sağlanacaktır.

1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın genel bağlamda önemi, yaygın gelişimsel bozukluğa ve normal gelişime sahip kardeşlerin aralarındaki ilişkileri değerlendirme, normal kardeşlerin böyle bir durumda sorumluluk algılarını/düzeylelerini irdeleme ve akran ilişkileri ile olan ilişkilerini ifade etme ölçülerini önemli kılmaktadır. Bu kapsamda kardeşler üzerindeki etkilerini irdeleme yönelimlerin literatürde ve araştırma genelinde az düzeyde olmasından dolayı, genel kapsamda ifadelerin sunulması ve literatüre gerekli katkının yapılmasını sağlama odaklıdır. Çalışmanın bu açıdan önemi, yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşlerin genel olarak “unutulmuş çocuklar” ifadesini ortadan kaldırmada bir bakış açısı oluşturma ve çeşitli önerileri sunma üzerinedir. Böyle bir sürece bağlı olarak daha iyi bir gelişimsel yapının dikkate alınması sağlanabilir ölçütlerdir.

Aynı zamanda araştırmanın analiz bölümüne ilişkin olarak Emine Ahmetoğlu tarafından geliştirilen Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği, Yener Özen tarafından geliştirilen Sorumluluk Duygusu ve Davranış Ölçeği, Zeynep Erkan Atik tarafından geliştirilen Akran İlişkileri Ölçeği ile de desteklenmesi ve bu temelde daha kapsamlı incelemelerin yapılması gerçekleştirilerek araştırmanın yetkinliği artırılmaya çalışılacaktır.

1.2 Araştırmanın Problemi

Araştırmanın genel bağlamda çerçevesini oluşturan ölçüt, yaygın gelişimsel bozukluk etkilerine dayalı bir değerlendirmedir. Buna göre belirli etkenlere bağlı nitelendirmeler araştırma kapsamında dikkate alınmaktadır. Buna dayalı olarak oluşturulan genel problem ise: “Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin ve normal gelişime sahip kardeşi olan ergenlerin, kardeş ilişkilerinin sorumluluk algı düzeyleri ve akran ilişkileri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” şeklinde irdelenecektir.

1.2.1 Araştırmanın alt problemleri

Araştırmanın temel problemine yönelik geliştirilen alt problemler ise aşağıda maddeler halinde sıralandıkları şekillerde belirtilebilmektedir;

1.Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenler ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenler açısından kardeş ilişkileri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2.Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenler ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenler açısından sorumlulukları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

3.Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip egenler ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenler açısından akran ilişkileri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

4.Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin sorumlulukları cinsiyet açısından farklılaşmakta mıdır?

5.Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin sorumlulukları yaş açısından farklılaşmakta mıdır?

6.Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin kardeş ilişkileri aile gelir durumu açısından farklılaşmakta mıdır?

7.Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin akran ilişkileri yaş açısından farklılaşmakta mıdır?

8.Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin akran ilişkileri cinsiyet açısından farklılaşmakta mıdır?

1.2.2 Hipotezler

Araştırmanın SPSS analizine yönelik belirlenen ve elde edilmesi hedeflenen hipotezler ise aşağıda maddeler halinde sıralandıkları şekildedir;

H1: Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenler ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenler açısından kardeş ilişkileri arasında pozitif bir fark vardır.

H2: Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenler ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenler açısından sorumlulukları arasında pozitif bir fark vardır.

H3: Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenler ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenler açısından akran ilişkisi arasında pozitif bir fark vardır.

H4: Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin sorumlulukları ile cinsiyetleri arasında pozitif bir fark vardır.

H5: Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin sorumlulukları ile yaşları arasında pozitif bir fark vardır.

H6: Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin kardeş ilişkileri ile aile gelir durumu arasında pozitif bir fark vardır.

H7: Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin akran ilişkileri ile yaş arasında pozitif bir fark vardır.

H8: Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin akran ilişkileri ile cinsiyet arasında pozitif bir fark vardır.

1.3 Sayıtlar

Katılımcıların soruları, samimi bir şekilde cevaplayacakları kabul edilmiştir.

1.4 Sınırlılıklar

Araştırmanın toplamda 200 kişiye yapılması hedeflenmiş olup, iki ayrı grubun oluşturularak araştırma sürecinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu yönde 100'er

kişilik iki ayrı grubun oluşturulması ve bir normal kardeşe sahip olan bir de yaygın gelişimsel bozukluğa sahip olan kardeşlere uygulaması gerçekleştirilmiştir. Böylece daha sistemli bir araştırma sürecinin geliştirilmesi sağlanacaktır. Bu yönde araştırmada temel sınırlılık da, bu kişilerin vermiş oldukları cevaplar ile oluşturulmaktadır.

1.5 Tanımlar

Yaygın Gelişimsel Bozukluk: Gelişimsel yetersizliklerin karmaşık ya da ileri derecede olmasına bağlı olarak belirli bozuklukların kendisini göstermesi etkisinde, tekrarlanan süreçlerin alışılmadık ölçüde duyuşal deneyimlerle eşdeğer bir yapısını ifade etmektedir (Kurşun, 2018: 5).

Ergen: Olgunlaşma ve büyüme anlamında kullanılan bu kavram, genel olarak günümüzde, kişide gözlemlenen hızlı ve sürekli gelişme evresini belirtmektedir (Avcı, 2006: 40).

Sorumluluk: Bireyin kendi davranışlarında ya da kendi yetkin olduğu alanlarda, belirli bir olayın sonucunu üstlenme ifadesini belirtmektedir (Akgüll, 2010: 96).

Algı: Kişiden kişiye değişebilen ve anlama niteliği farklılaşabilen, etkisini sorumluluk kavramından başlayıp daha ileriki süreçlere kadar yöneltebilen bir ifadedir (Bakan ve Kefe, 2012: 21).

1.6 Kısaltmalar

YGB: Yaygın Gelişimsel Bozukluk

ŞKDDÖ: Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği

SDDÖ: Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Değerlendirme Ölçeği

AIÖ: Akran İlişkileri Ölçeği

2. ENGELLİ BİREY KAPSAMI VE ETKİLERİNE GENEL BAKIŞ

2.1 Engelli Birey

Engellilik kavramına yönelik farklı kaynaklar çokça da olsa, aynı anlamı taşıyacak farklı kavramlardan söz edilebilmektedir. Bu yönde en sık rastlanılan kelimeler içerisinde bozukluk, engelli, özürlü ya da sakat ifadeleri geliştirilmektedir. Bu kavramlar üzerinde etkin bir ortak nokta bulunamamıştır, ancak tek bir ifadeye yönelik farklı kavramların olduğundan söz edilebilmektedir. Engellilerle ilişkili kavram temelinde, özürlü, sakat sözcükleri olarak aralarında anlam farklılıklarını taşıyan, ancak aynı anlamlarda kullanılan ölçülerdir. Ancak en genel tanımlama Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirgesi çerçevesinde yapılmıştır. Bu yönde engelli, kişisel veya sosyal yaşantısında kendi becerisi dâhilinde yapabileceği işleri, bir noksanlıktan (bedensel veya sonradan meydana gelen durum) kaynaklı olarak yapamaması durumudur (Öztürk, 2011: 17).

Engelli kavramı temelde çok geniş bir alanı ifade etmektedir. Bu çerçevede engellilik tanımının yapılması kolay bir süreci oluşturmamaktadır. Bu durumun etkisinde engelliliğin, fiziksel bir yoksunluk hali veya eksiklik olabilmesinin yanı sıra sosyal, ekonomik, kültürel, sosyolojik ya da başka nedenlerden de kaynaklı olabilmektedir. Engellilik kavramı kişide, fiziksel yoksunluktan kaynaklı nedenden daha da ötede sınırlandırılma durumunu belirtmektedir (Dalbay, 2009: 35).

Dünya Sağlık Örgütü engellilik durumunu, bir engellilik olarak ifade etmektedir. Bu temelde engellilik, bir yetersizlikten ya da özür durumundan kaynaklı olarak yaşa, cinsiyete, sosyal ya da kültürel etkenlerin sonucu olarak kişiden beklenen rollerin kısıtlanması şekli olarak belirtilebilmektedir. Engelliliği böyle bir durumda, sakatlık olarak belirleyen kişiler ve özellikle de Birleşmiş Milletlerin bu yönde ifadesi mevcuttur. Engelliliği bir özür olarak gören Özürlüler İdaresi Başkanlığı ise özürlüyü, doğuştan ya da sonradan

herhangi bir hastalığın meydana gelmesinde veya kaza sonucu ile beraber zihinsel, duygusal, ruhsal, sosyal yetiler, bedensel önemli birer özellikler olarak kendisini ortaya koymaktadır. Bu tür kişilerin normal yaşamın gerekliliklerini yerine getirmekten yoksun kişiler olduğu en çok bilinen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Aslan ve Şeker, 2012: 451).

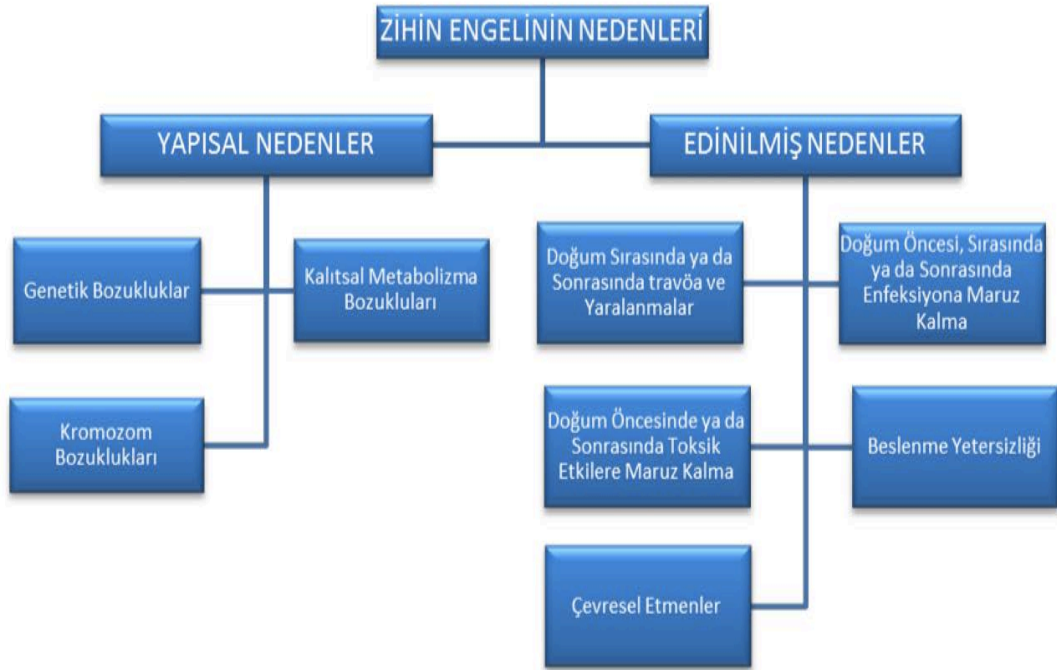
Engelli yaklaşımının günümüze kadar toplum genelinde ya da sistem temelinde, sosyal dışlanmanın sık bir şekilde gözlemlendiği durumlara neden olması yönüyle bilinmektedir. Engellilik alanında bu sorunun temel dayanakları, belirli modeller ile günümüze değin açıklanmaya çalışılmıştır. Bu modellerden en sık kullanılanlar olarak medikal model ve sosyal model kendisini etkin düzeyde gösteren modelleri temsil etmektedir. Medikal model engelliliği, kişinin toplumsal davranışlarında sapmanın görüldüğü uyumsuz bir varlık şeklinde değerlendirmesidir. Bu temelde engelli birey, sınırlı bir birey olarak bilinmektedir (Ergüden, 2008: 3-4). Sosyal modelde engellilik ise, yetersizlik sonucunda gelişme gösteren bir model olmaktan ziyade, toplumda kısıtlayıcı, ayrımcı, damgalayıcı ve dolayısıyla da engelleyici tutumlara dayalı olarak gelişen bir unsur olarak bilinmektedir. Engellilik durumu böyle bir çerçevede toplum çerçevesinde şekillendirilmiştir. Engellilik deneyimi, sosyal bir baskı biçimi olarak bilinmektedir (Arıkan, 2012: 12).

2.1.1 Zihinsel yetersizlik

Zihinsel engelli kavramı en genel anlamı itibariyle zihinsel yetersizliği olan kişi şeklinde belirtilmektedir. Zekâ geriliği olan kişiler, Down Sendromlu kişiler bu grup içerisinde yer almaktadır (Öztürk, 2011: 19). Zihinsel engellilik, özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar arasında oldukça önemli bir gruptur. Zihinsel engellilik temelde, doğum sırasında ya da doğum sonrasında çeşitli nedenlerden kaynaklı olarak, genel bağlamda zihinsel işlevlerde normal düzeyden önemli düzeyde bir geriliği ve bu duruma ek olarak uyumsal davranışlarda yetersizlik etkeni olarak belirtilebilmektedir (Sakarya, 2011: 31).

Bedensel ve zihinsel sağlık olayları, günümüze kadar belirli korumaları kapsayan çalışmaların da beraber yapılmasına ortam hazırlamıştır. Bu kapsamda zihinsel engellilikte özel bakımın olması gerekliliği, kişinin hayat boyunca davranışlarının en temel yansımasını ortaya koyduğundan önemlidir (Şanlı,

2012: 1). Zihinsel engellilikte yazılı tanımlara rastlanılan ilk dönemler, M.Ö. 1500 yılındadır. Zihinsel engellilik böyle bir ölçüde, beyin hasarına bağlı akıl rahatsızlığı olarak bilinmektedir. Zihinsel engelli bireylere bakım ve durumlar ise günümüze kadar belirli bir değişim yaşamıştır. Önceki dönemlerde ölüm ile karşı karşıya kalan bu kişilerin, günümüzde bakım evleri ayarlanarak kalması sağlanmıştır. Zihinsel engelli bireyler ve çocuklar, genel ölçüde köle olarak satılan ya da sokağa atılan kişiler olmuşlardır. Böyle bir durum insan haklarını zedeleyici ölçülerden dolayı ciddi bir sorun olarak bilinmektedir. Ancak günümüzde yeterli ölçüde imkânların sunulduğu da bilinen bir gerçektir (Yavuz, 2016: 11). Zihinsel engellilik önceki süreçlerde Tanrının verdiği bir ceza olarak görülmüştür. Ancak bu duruma bağlı çalışmalar, temel bir mekanizma çerçevesinde bütünleştirilmiştir. Söz konusu bu mekanizmada ölçütler ise, Şekil 2.1’de gösterildiği üzeredir (Kara, 2017: 280).

Şekil 2.1: Zihinsel Engellilikte Temel Nedenler

Kaynak: (Kara, 2017: 280)

Zihinsel engellilik, şekil üzerinde de belirtildiği üzere, yapısal ya da edinilmiş nedenlerden kaynaklı gelişme göstermesi yönüyle dikkate değerdir. Söz konusu faktörlerde yapısal nedenler, anne karnında bebeğe ilişkin meydana gelen yapısal bozulmaları ifade etmektedir. Buna göre doğum öncesinde olası

etmenleri kapsamı yönüyle bilinmektedir (Tekin İftar, 2009: 29). Sonradan edinilen zihinsel engellik ise, dış çevreden kaynaklı etkenlerin sonucu olarak meydana gelen beyin gelişimini olumsuz ölçüde etkileyen nedenlerdir. Olumsuz yaşamlar olarak ifade edilebilecek unsurlar arasında madde bağımlılığı, toksik etkilere maruz kalmalar, beslenmeden kaynaklı sıkıntılar, yoksulluk gibi etkenler, zihinsel engelliliğe neden olan durumlar olarak belirtilebilmektedir (Eripek, 2003: 161).

2.1.2 Yaygın gelişimsel bozukluk

Yaygın gelişimsel bozukluk, toplumsal etkileşimde, duygusal karşılıklılıkta, sözel ya da sözel olmayan iletişimlerde, sembolik oyun alanlarında varolan güçlükleri ifade etmektedir. Bu terim şemsiye bir terim olarak görülmekle birlikte, çok sayıda rahatsızlıkları içerisinde barındırma şekli olarak belirtilmektedir. Bu grup içerisinde en çok bilinen tür, otistik bozukluktur (Tortamış Özkaya, 2013: 129). Otistik bozukluklar yerine yaygın gelişimsel bozukluk ifadesi de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu durum, hastalığın belirtilerinin DSM kapsamında belirtildiği ölçüsüne göre, bu yönde bir ifadeyi içermesinin sonucu olarak gelişmesinden kaynaklıdır (Ayta vd., 2016: 168). Diğer türler ise rett bozukluğu, dezintegratif bozukluğu, asperger bozukluğu, başka şekilde adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluklardır (Eliçin ve Diken, 2011: 18). Sosyal etkileşimi, iletişimi sınırlı ölçüde olan ve tekrarlayıcı davranışları temsil eden üç alana dayalı olarak hafiften ağıra doğru gelişen yetersizlikleri ve bozulmanın görülen niteliklerini kapsamaktadır (Tortamış Özkaya, 2013: 129).

Yaygın gelişimsel bozukluklar, toplum yapısında iletişim ve etkileşim odağında, ilginin ve etkinliklerin sınırlayıcı boyutunu, basmakalıp ve yineleyici örüntü şekillerini ortaya koyması yönüyle bilinmektedir. Ayrıca bu durumlara ek olarak yaygın gelişimsel bozuklukların tanı grupları içerisinde toplumsal etkileşime, toplumsal iletişim kapsamında kullanılan dile veya sembolik ya da imgesel oyun becerilerinden en az birine yönelik üç yaşından önce gecikmelerin olduğu veya olağandışı bir işlevselliğin kendisini gösterdiği durumdur (Eliçin ve Diken, 2011: 18).

Yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocuklar, hayatlarının her döneminde belirli sorunlara maruz kalabilen ölçüleri ortaya koyması yönüyle bilinmektedir. Bu yönde en temel gösterge, sadece kendi hayatlarına yönelik bir etki ile sınırlı kalmayan ve aileleri de etkileyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda boşanmaların ailelerde fazla olduğu ya da kardeşlerin olumsuz etkilenmeleri fazlaca meydana gelebilmektedir. Duygusal süreçlerin de yaygın gelişimsel bozukluğa sahip çocukları olan ailelerde daha çok olduğu, yine bilinen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Karpaz ve Girli, 2012: 71).

Yaygın gelişimsel bozukluğa yönelik tanı ölçütleri, DSM-5 kapsamında kullanıldığı yönüyle dikkate alındığında, belirli bir döneme kadar bu terimin yerine geçen şekilde kullanılan otizm spektrum bozukluğu ifade edilmektedir. burada mevcut tanımlama ise temelde, beş ayrı ölçütü kapsamaktadır. Bunlar ve genel çerçevesi ise, aşağıda maddeler halinde sıralandıkları üzeredir (Tortamış Özkaya, 2013: 127-129);

- Şimdi ya da geçmiş dönemlerde farklı şekillerde toplumsal iletişimde etkinlik oldukça az düzeydedir.
  - Sosyal ve duygusal karşılığı vermede yetersizlik söz konusudur.
  - Sosyal etkileşimde sözel olmayan iletişimsel davranışlarda sorun bulunmaktadır.
  - İlişkilerin geliştirilmesinde, devam ettirilmesinde ve anlanmasında güçlük bulunmaktadır.
- Aşağıda sıralanan maddelerden en az ikisinin varlığı, şu anda ya da geçmişte sınırlandırıcı, tekrarlayıcı davranışları, ilgileri ve etkinlikleri içermektedir.
  - Basmakalıp tekrarlayıcı ölçüde motor hareketler, nesne kullanımları ya da konuşmalar söz konusudur.
  - Aynılıkta ısrarcı bir durum olmakla birlikte, ritüellere sıkı sıkıya bir bağlılık bulunmaktadır.
  - Konuya ya da yoğunluğa yönelik sıradışı sınırlılıklar ve sabit ilgiler söz konusudur.

- Duyusal boyutta aşırı veya az duyarlılıklar ya da uyaranların duyusal niteliklerine aşırı bir ilgi bulunmaktadır.
- Belirtilerin erken dönemlerde yani gelişim dönemlerinde kendisini göstermesi gerekir.
- Belirtilerin sosyal, mesleki ya da başka önemli alanlara yönelik bozukluğa neden olmalıdır.
- Bu bozukluğun temel mekanizmasında zihinsel yetersizlik ya da genel gelişimsel gerilik nedenleri bulunmamalıdır. Bu durum ise, sosyal iletişimsel boyutta, genelin altında olması halinde kendisini gösterir.

2.2 Engelli Bireyin Aile İçerisindeki Konumlaması

Engelli bireye sahip olan ailelerde en temel unsur, bakım sürecine etkin bir şekilde katılımları sağlama üzerinedir. Devlet ve sivil toplum kuruluşlarının ailelere yardımları her ne kadar fazla düzeyde de olsa, ailelerin bu temelde ortaya koyacakları çalışmalar, kendilerini bilinçlendirme üzerine olmalıdır. Konuya yönelik bilgilerin en iyi düzeye ulaşması yönünden durum değerlendirmesi yapıldığında ise, engelli bireylerin aile içerisindeki konumu diğer kardeşler ile olan etkileşimlerine bağlı olarak da şekillenme göstermektedir. Kalabalık ailelerde ve ev hanımı olan kadınlarda bu duruma yönelik bilginin daha az olması ise, engelli bireyin aile içerisindeki konumlamasını ciddi düzeyde zedelemektedir. Hatalı tıbbi müdahaleler ve genetiksel ya da kalıtsal nedenler, engelli nedenleri olarak Türkiye’de en sık rastlanılan unsurlar olarak bilinmektedir. Ancak ailenin bu konuya yönelik bilgisinin iyi bir düzeyde olmaması, bu konuyla ilişkili sorunların daha fazla gelişmesine ve aile içerisinde huzurun ise ciddi zarar görmesine neden olması kapsamında kendisini göstermektedir (Burcu, 2017: 115).

Engelli çocuklara sunulan imkânlarla yönelik bilgilerin de aileler açısından bilinmesi önemli bir durumdur. Bu yönde ailelerin genel olarak dikkate aldıkları unsurlar arasında, sivil toplum kuruluşları çalışmalarının potansiyellerini artırması çerçevesinden değerlendirilmelidir. İşbirliğinin bu süreçleri iyileştirme açısından yapılması ve yapılandırma çalışmalarının geliştirilmesi, ailenin

çocuğun gelişimine yönelik katkıyı en iyi şekilde sunması açısından dikkate değer bir durum olarak görülmektedir (Sart vd., 2016: 7).

Engellilerin ve ailelerin sosyal yaşantısına yönelik kolaylıklar sunma durumu, ailede engelli konumlamasını daha farklı bir boyuta taşıyabilmektedir. Bu yönde en temel kapsam, ailelerin kendilerini sosyal yaşantı ile kaynaştırmada daha başarılı bir süreci oluşturması yönüyle dikkate değer olmasından kaynaklıdır. Aile hayatına saygının bir sonucu, engelli bireylerle en iyi şekilde ilgilenme sonucunda kendisini göstermektedir (Kaygısız ve Bulgan, 2015: 101).

Ailede anne ve babanın beklentileri, çocuklarının sağlıklı bir şekilde doğması, gelişmesi ve büyümesi üzerine konumlandırılmaktadır. Aile üyelerinin çocuklarının engelli olması hali ile beraber ise, bu çocukların sorumluluklarını yerine getirmede rol tanımlamaları değişmekte ve artmaktadır. Toplum ile uyumluluktan bahsetme durumu ise böyle bir ölçüde arka planda kalmaktadır. Aile yapısında bireyleri etkileyen iç ve dış güçler, aile rolleri ile davranışlarını değiştirmede meyilli olmaktadır. Aile üyelerinde rol belirlemelerine dayalı süreçlerin oluşması ise, engelli bireyin ailedeki konumlandırmasını yapma üzerinedir. Aile fonksiyonlarının iyileştirilmesi ise böyle bir durumda, gerekli desteğin gösterilmesi gereken birimdir (Altuğ Özsoy, Özkahraman ve Çallı, 2006: 70).

2.3 Engelli Bireyin Ailesinde Yaşanan Stres

Stres kavramı, insan dengesini bozan bir faktördür. Organizmanın stres ile karşılaşması, dengenin devam ettirilmesi için kendisini aşırı düzeyde etkileyen bir unsur olarak etkisini göstermeye ortam hazırlamaktadır. Bu temelde kişinin çeşitli baş etme yöntemlerine yönelmesi, organizmanın kendisini yıpratmasına neden olabilmektedir. Bu durum ise, psikolojik açıdan kişiyi ve kişinin hayatını olumsuz bir duruma sürüklemektedir. Stresin varlığı, insan yaşantısı için gereklilik taşıyan bir durum olarak görülmektedir. Ancak stresin fazlalığı, kişinin aşırı düzeyde yıpranmasına neden olması yönüyle dikkat edilmesi gereken bir unsur olarak etkisini yansıtmaktadır. İnsanların hayatlarında olumsuz etkileri azaltma girişimleri ve stresi sonlandırma durumları, engelli bireylerin aileleri için de değerlendirilebilecek durumların olduğunu ortaya koymaktadır (Gülşen ve Gök Özer, 2009: 413).

Ailede stres kaynakları, engelli bir bireye dayalı olarak dikkate alındığında aile üyelerini sosyal, psikolojik ve ekonomik kapsamda etkileyebilecek durumları içermesi yönüyle değerlendirilebilmektedir. Anne ve babanın stres yaşamasında en temel unsurları olarak belirtilebilecek durumlar, günlük hayatın gerekliliklerini yerine getirmede önemli bir ölçüt olması üzerinedir. Ayrıca bu tür evliliklerde anne ve baba, kişilerarası ilişkilerde de ciddi sorunsallıklar oluşturması yönünden dikkate değer görülmektedir. Diğer yandan çocuğun bakımı için gereklilik taşıyan zaman, para, enerji gereksinimi belirli ölçütler olarak kendisini ortaya koymaktadır (Küçüker, 2001: 2). Engelli çocuğun gelişimini desteklemede ailelerin diğer normal çocuğu olan ailelerden daha fazla rol tanımlamasını gerektirmesi, stresin zamanla artmasına kapı aralaması yönüyle bilinmektedir. Yaşam doyumlarının her geçen gün azaldığı ve streslerin de gün geçtikçe arttığı aileler, streslerin artış gösterdiğinin en temel niteliği olmaktadır (Köksal ve Kabasakal, 2012: 72).

2.3.1 Problem odaklı sıkıntılar

Engelli bir çocuğa sahip olma ile beraber ailelerde geliştirilen en temel düşünce, çocuğa gösterilen ilginin artırılması ve meydana gelebilecek problemlerin azaltılması üzerinedir. Engelli bir çocuğa sahip olmada en temel göstergeler, çocuğun gereksinimleri etrafında dönme ile ilişkilendirilen boyutları içermektedir. Bu gereksinimlerin karşılanması babanın rol tanımlamasında, daha fazla sorumluluk yüklenmesi, ilginin, zamanın, enerjinin büyük çoğunluğunu özürülü çocuğa göstermek durumunda kalması olarak dönmektedir. Annenin ise diğer çocuklarına yeterli düzeyde ilgiyi gösterememesi, problemlerin artmasında en temel etkendir. Problem bu noktada uyum ve davranış problemlerini gösteren engelli çocuğun, diğer çocuklar üzerindeki etkilerini de ortaya koyması ile ilişkilidir (Küçüker, 1993: 27).

Engelli çocuğun günlük bakım ihtiyaçları ve sık bir şekilde gelişme gösteren davranış problemleri, anne ve babanın her gün yeni bir sorumluluk yüklenmesine etki etmesinin bir sonucu olmaktadır. Çocuğun yetersizliğinin bir sonucu olarak ailenin devamlı ilgi göstermesi gerekliliği, sorunların meydana gelmesine ortam hazırlamaktadır. Ancak bilinen en temel kapsam, davranış problemlerinin gelişmesinin bir sonucu olarak, özellikle de ergenlik döneminde

sosyal çevreyle etkileşiminde yaşayacağı problemlerim bir yansıması olması yönüyle önem taşımaktadır. Çocuğun yaşamını devam ettirmede söz konusu stres mekanizması, ailenin problemlerini kendi sosyal çevresi ile de yaşamasına ortam hazırlaması açısından önemlidir (Ayyıldız vd., 2012: 2).

2.3.2 Duygu odaklı sıkıntılar

Engelli çocuk ile etkileşim kurma ve bakım süreçlerini yerine getirmede özellikle de anneler, duygusal sıkıntıları en fazla yaşayan kişi olarak bilinmektedir. Ailelerin engelli bir çocuğa sahip olması ile başlayan duygusal ve bilişsel sıkıntılar, şok etkisinin uzun bir süre devam etmesine neden olan yönüyle bilinmektedir. Ailelerin bu duruma uyum sağlama düşünceleri, engelli bireylerin mevcut durumuna yönelme ve ilginin daha çok onlara gösterilmesi ile başlamaktadır (Okanlı vd., 2004: 3). Duygusal strese etki edebilecek unsurlar içerisinde, aile için gerekli olan para, zaman, enerjiye dayalı gereksinimlerden de kaynaklıdır. Uzun bir dönem aynı kavramlar üzerinde yoğunlaşma, ailenin genel durumunu olumsuz yönde etkileyen bir kavram olması ile ilişkilendirmeyi vermektedir (Küçüker, 2001: 2). Özellikle de engelli kavramında zihinsel engellilik boyutu, ailenin daha fazla yıpranmasına ve duygusal sorunlar yaşamasında etken oluşturmaktadır (Köksal ve Kabasakal, 2012: 72-73).

2.3.3 Bilişsel süreç yapılarına bağlı etkenler

Engelli çocuğa sahip ailelerde genel durumsal ölçümleme, yalnızca çocuğun engelli olması ile sınırlı olan bir çerçevede değildir. Burada ailelerin de genel olarak çocuktan kaynaklı bir engelleme yaşadıkları belirtilebilmektedir. Sosyal ilişkilere yönelik bir engellemeye maruz kalmaları ise, yine aynı şekilde ailelerin temel sorunları içerisinde yer almaktadır. Ailenin bilişsel süreç olarak algıladıkları dönem, engelli çocuklarının olduğunu kabul etme ile başlamaktadır. Bu durum ile ilişkileri indirgeme ve olumlu bir ilişkiyi kurma ölçülerine yönelme söz konusu olmaktadır. Bilişsel sürecin oluşması sırasında sosyal destek ve yardımları da almak istemektedirler. Böyle bir durumda, engelli çocuğunun bakımının üstlenilmesinde gerekli desteğin görülmemesi ölçüsü, bilişsel süreç olarak problem yaşadıklarından söz edilebilmektedir (Güllüpnar, 2013: 42).

Aileler açısından bilişsel süreç dediğimiz olgu temelde, çocuğun doğumu ile beraber sorumluluk üstlenme durumuna yöneliktir. Aileler böyle bir durumda normal bir çocuğun doğumunu beklemeye yönelmektedir. Ancak çocuğun engelli olarak doğması, ailenin ilk evrede engelli bir çocuğu sahip olma ve yükümlülüklerini üstlenme durumları söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede çocuğun engellilik boyutu, ailelere yönelik farklı kapsamlardan değerlendirme kazanmaktadır (Cangür vd., 2013: 1).

Ailelerin genel olarak doğum ile beraber uğradıkları şok, duygusal ve bilişsel bir şok sürecine neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında şoka uyum sağlayabilme ve bu durumla baş edebilme nitelikleri, ailelerin genel duruma alışabilmelerini kolaylaştırmalarını gerekli kılan bir ölçüttür (Okanlı vd., 2004: 3). Bilişsel sürecin en önemli etkisi, böyle bir durumla başa çıkmada ailelerin alışma süreçlerine meyil vermeleridir. Bu durumun kabul edilmesi ve şok etkisinin hızlı bir şekilde atlatılması, bilişsel sürece dayalı önemli bir gelişmenin varlığını ortaya koymaktadır (Köksal ve Kabasakal, 2012: 72).

2.3.4 Ailenin ruhsal ve bedensel sağlığına bağlı etkiler

Ailenin ruhsal ve bedensel sağlığı, çocuklarına bakım süreçlerinde ciddi bir strese maruz kalabilmektedir. Ancak temel noktada ruhsal ve bedensel sağlık etkisi, engelli çocuğun olması sonucunda ciddi bir risk teşkil etmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar göstermektedir ki, engelli bireye sahip annelerin stres düzeyleri, engelli bireye sahip olmayan annelerden oldukça fazla düzeydedir. Annelerin hem fiziksel hem de ruhsal sağlıklarının bozulduğu, çalışmalar çerçevesinde sık düşülen kapsamlar arasındadır (Özşenol vd., 2003: 157).

Engelli çocuğu olan annelerin bakım sorumlulukları, ciddi ruhsal sorunların da gelişmesinde bir temel etkidir. Ciddi düzeyde ruhsal sorunların göstergeleri ise doğrudan belirlenebilen bir kavram olarak etkisini ortaya koymamaktadır. Görünüşte normal bir kişinin çeşitli davranışsal belirtilerine göre ifade etme bütünlüğü bu çerçevede etkisini farklı bir şekilde yansıtmaktadır. Yaşanılan stres tepkisinin düzeyi, böyle bir durumda farklılaşma durumuna etki göstermesi açısından dikkate değerdir (Yıldırım, Hacıhasanoğlu Aşıl ve Karakurt, 2012: 201-202).

Ruhsal ve bedensel sağlık birbirlerini etkileyen ifadelerdir. Buna göre sağlık etkenlerinden ruhsal boyut, bedensel sağlığı da olumsuz bir çerçevede etkileyebilmektedir. Ruhsal etkenlerin bir sonucu olarak meydana gelen bedensel rahatsızlıklar, kişinin kendisini rahatsız hissetmesine neden olabilecek ölçüleri ortaya koymaktadır. Bu nedenle ailede özellikle de anne sağlığına yönelik değerlendirmeler, ruhsal boyut üzerinden nitelendirilmelidir. Engelli çocuktan kaynaklı söz konusu sağlığı bozan etkenlerin belirlenmesi ise, meydana gelebilecek sorunları gidermede çözümlerinin bu temelde geliştirilmesini önemli bir boyuta ulaştırmaktadır. Bu durum ayrıca annenin stres kaynağı olarak bağımlılık yapıcı unsurlara yönelimini ve özellikle de alkol alımına başlama, sigara kullanma gibi unsurlardan dolayı önemli bir kapsam olarak karşımıza çıkmaktadır (Uzby ve Yüksel, 2003: 485; Kandemir elik, 2017: 37).

2.3.5 Ailede ebeveyn dışındaki kişiler üzerindeki etkileri

Ailede engelli bir çocuğun varlığı, aileye katılımı ile beraber aile içi ilişkilerini etkilemektedir. Aile dengesinde değişimler yaşanmaktadır. Bu dengeyi kurmada ise belirli bir çabanın gösterilmesi gerekliliği önemli bir yer tutmaktadır. Aile yelerinin tamamı birbirlerinden etkilenmekle birlikte, kardeşlerin de bu etkilere maruz kaldıkları yadsınamaz bir gerçektir. Kardeşlerin ncelikli olarak engelli çocuğu kabul etmeleri beklenmektedir. Fakat bu tür bir yönelim, çocuklarda kıskançlık oluşturabilmekte ve engelli kardeşinin fiziksel durumlarına yönelik utanlara kadar etki edebilecek süreçlerin gelişmesine neden olabilmektedir (Ahmetoğlu, 2004: 2). Bu tür durumlarda özellikle de zamanla çocuğun bilincinin gelişmesi gerekliliği belirtilmektedir. Bu çerçevede söz konusu ifadeler, doğrudan bir yaptırım olmaması gerekliliğini, ortaya net bir Şekilde koymaktadır (Atıla Demir ve Keskin, 2018: 367).

2.4 Engelli ocuk ve Aile İlişkisi zerindeki Değerlendirmeler

Ebeveynlerin yaşamlarını derinden sarsan en temel olay olarak engelli çocuğa sahip olma durumu gelmektedir. Anne ile babanın rolleri üzerinde etkiler oluşturan bu süreçler, ailenin belirli durumlardan etkilenmesine neden olmaktadır. Örneğin psikolojik etkenler, engelli çocuktan kaynaklı olarak

ailenin diğerk bireyleri ile etkileşimlerde problemlerin oluşmasına neden olabilecek ya da kardeşler arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olabilecek bir sorunsallık olarak şekillenebilmektedir (Özpak vd., 2017: 13).

Aile içerisinde sosyal desteğin temeli, ebeveyn dışındaki kişiler olarak nitelendirilen kardeşler üzerindeki olumsuz etkileri en az düzeyde tutmak açısından önemlidir. Sosyal destek genel ölçüde, özel hizmet kurumlarından sağlanabilecek hizmetlerdir. Bu ölçüde sosyal destek, aileye yeterli ölçüde yardımları sunmada bir araç olarak belirtilebilmektedir. Ayrıca bu duruma bağlı değerlendirme, aile yapısında rollerin etkinliğini ortaya koyma ve göstermede birer nitelik olarak yansımaktadır. Buna göre kardeşlerin fazla rol tanımlamaları içerisinde yer alması, bazı etkenler açısından ciddi bir sorunsallık olarak belirtilebilmektedir. Diğer yandan bu durum aile içerisindeki ilişkileri de zorlu bir sürece yöneltebilmektedir (Aykara, 2015: 23). Ailede ebeveyn dışındaki etkilerde en temel değerlendirmeler, aynı zamanda normal kardeşlerin, diğerk sosyal çevresine olan etkilerini de ortaya koyduğundan ciddi bir sürecin gelişme kazandığı belirtilebilmektedir. Ailede bu nedenle ilişkileri, oldukça fazla durumların etkilediğinden söz edilebilmektedir (Canarşlan ve Ahmetoğlu, 2015: 21).

2.4.1 Engelli çocuk ailelerinin yaşadıkları sorunlar

Engelli çocuğa sahip ebeveynler, daha fazla düzeyde engellenmişlik duygusunu taşımakta, depresyon belirtilerini yüksek düzeyde görmekte ve sağlık sorunlarını daha fazla yaşamaktadır. Bu tür durumlar, engelli çocuğun aile üzerindeki etkilerinin yaşam doyumlarına yönelik etkilerini de ortaya koymaları yönünden dikkate değerdir. Aile üyeleri arasında stres düzeyinin farklı hastalıkların da gelişmesine neden olabilecek yönleri dikkate alındığında, engelli çocuktan kaynaklı yaşanan sorunlara değinilebilmektedir. Bu temelde söz konusu sorunlar ise, aşağıda maddeler halinde sıralandıkları şekillerde belirtilebilmektedir (Deniz ve Göller, 2017: 55-56);

- Psikolojik sorunlar,
- Ekonomik sorunlar,
- Sosyal sorunlar,

- Aile içi sorunlar.

2.4.1.1 Psikolojik sorunlar

Aile içerisinde sorumlulukların yerine getirilmesi, aile içerisinde sorunların en az düzeyde tutulmasına yardımcı olması yönüyle önemlidir. Kişinin ruhsal yaşantısı üzerinde etki oluşturan bu etkiler de temelde psikolojik sorunların etkenlerini önleme üzerinde belirgin bir potansiyel oluşturmaktadır. Aile etkinliklerine, aile üyelerinin tamamıyla katılım sağlaması, ailede gerilimin az olmasına ve psikolojik sorunların da az gelişmesine ya da hemen hemen hiç gelişmemesine ortam hazırlamaktadır (Deniz ve Göller, 2017: 54).

Ailelerin genel olarak psikolojik sorunlarının engelli bir çocuğun olması halinde gelişme gösterdiği boyut, yükümlülüklerin oldukça fazla olmasının bir sonucu olarak gelişmesinden kaynaklıdır. Ailelerde büyük sorunların saptanması ve psikolojik desteklerin sunulması önemlidir. Diğer bir durum ise, psikolojik sorunların kaynaklarına da indirgeme yapılmalıdır. Burada temel ölçüt olarak psikolojik sorunlar, çözüm önerilerinin sunulması ve bakım süreçlerinin iyileştirilmesi çerçevesinde planlamaların yapılmasını gerektirmektedir (Özmen ve Çetinkaya, 2012: 37). Ailede psikolojik nedenler, sorunların daha fazla artmasına neden olabilmektedir. Belirli durumlarda ve özellikle de engelli bir çocuğa sahip olan ailelerde, psikolojik desteğin oluşturulması önemlidir. Buna göre öncelikli olarak sorunun temel kaynağında bakım süreci ile ilişkili dönemlere yoğunlaşma gösterilmesi ve ailenin yükümlülüklerini azaltmada netür bir yönelimin geliştirilmesi hususundan söz edilebilmektedir (Arıciöğlü ve Gültekin, 2017: 4).

2.4.1.2 Ekonomik sorunlar

Aile içerisinde çocukların bakımını yerine getirme yükümlülüğü söz konusu olmakla birlikte, ailede özellikle de engelli bireylere yönelik bakım süreçlerini geliştirme ve iyileştirme nitelikleri ayrı bir önem arz etmektedir. Ancak bu durum, doğrudan bakım güçlüklerini çeken, ev rutinleri ile rolleri bozucu etki yapan, ekonomik endişeleri ortaya koyan, tıbbi gelir durumunu düşündürecek temelde belirginlik taşıyan, gelir azlığı olan ve duygusal temelde stres yaşayan aileler üzerinde olumsuz bir süreci geliştirmektedir. Tüm bu etkenler, engelli

çocuğu olan ailelere belirli yönde destek sunma açısından önemli bir durumu belirtmektedir (Altuğ Özsoy, Özkahraman ve Çallı, 2006: 70).

Ailede ekonomik yönü olumsuz yönde etkileyen unsurlar arasında engelli çocuktan kaynaklı bir durumun varlığı, engelli çocuğun varlığı ile beraber etkisini daha fazla ortaya koyabilmektedir. Ekonomik ölçüde temel sorunlar, genel olarak ailenin ekonomik durumunun az olması sonucunda, daha ciddi sorunların gelişmesine de neden olabilecek ölçütlerdir. Söz konusu bu değerlendirme, bu kapsamda yapılan çalışmalarda genelde engelli çocuğu sahip ailelerin gelir oranlarının az olduğunu ve bu düzeyde bir oranın %50'den fazla olan ailelerin olduğunu etkin bir şekilde ortaya koyması yönüyle önemlidir. Buna göre ekonomik faktörlerin, çok sayıda engelli çocuğa sahip ailenin olumsuz yönde etkilendiğini göstermektedir (Karadağ, 2009: 316-317).

2.4.1.3 Sosyal sorunlar

Sosyal yetenekler, engelli bir çocuk için kısıtlanmış olan yetenekleri ifade etmektedir. Böyle bir durumda ailenin ilgilenme düzeyi daha önemli bir boyut kazanmaktadır. Ancak böyle bir etki, yaşın ilerlemesi ile beraber çözümleyici bir süreç olmamakta ve ciddi sorunlar meydana getirebilmektedir. Engelli bireyin de sosyal hayat içerisinde olması ve kültürel ve toplumsal faaliyetlerden faydalanması yönünde özellikler, sosyal sorunların ortadan kaldırılmasını gerektiren özellikler olması yönüyle önemli bir sürece ulaşmaktadır. Sosyal hayattan herhangi bir engel durumuna maruz kalmamasına yönelik çalışmaların geliştirilmesinde, ulusal ve uluslararası engelli politikalarının değerlendirilmesi önemlidir. Sosyal ve kültürel alanda iyileştirmelerin yapılması, olanakların artırılması ve böylece sosyal hayatta hareketliliğin artırılması, ailelerin sosyal sorunları engelli çocuklarına yönelik gelişmesini önlemektedir. Diğer bir durum ise, ailelerin kendi sosyal çevreleri ile de etkileşim kurmaları önemli bir sürece ulaşmaktadır (Genç, 2015: 67).

2.5 Yaygın Gelişimsel Bozukluk ve Çeşitlerinin İncelenmesi

Yaygın gelişimsel bozukluk, genel anlamda belirli hastalık gruplarını kapsayan şemsiye bir terim olarak görülmektedir. Ancak genel bağlamda otizm spektrum bozukluğu yerine de kullanımların mevcut olduğu bir ifadeyi içermektedir.

Ancak mevcut çeşitlendirmeler, aşağıda maddeler halinde sıralandıkları şekillerde yapılabilmektedir (Akçin, Çapa Tayyare ve Mandan, 2014: 61);

- Otistik bozukluk,
- Rett bozukluk,
- Çocukluğun tümleşik olmayan bozukluğu,
- Asperger bozukluğu,
- Başka şekillerde adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk.

2.5.1 Otistik bozukluk

Otizm bozukluğunun ilk olarak ele alındığı dönem, 1980 yılında DSM-III'te gerçekleştirilmiştir. 1994 yılında ise DSM-IV kapsamında, yaygın gelişimsel bozukluk ifadesini kullanmıştır. Buna göre ifade edilen bozukluk grubu içerisinde çeşitli hastalıklardan söz edilmiştir. Otistik bozukluğun sonraki süreçlerde niteliği ise 1994 yılı ile beraber, yaygın gelişimsel bozukluk içerisinde değerlendirilmesi yönelimlidir (Motavalli Mukaddes, 2015: 5; Yorbık, Erman ve Söhmen, 2000: 102). Otistik bozukluğa yönelik son gelişme ve tanılama ölçütlerinin ifadesi ise DSM-5'te yapılmıştır. Toplumsal iletişimin yetersiz olduğu ve bu yönde sosyal-duygusal gelişimlerdeki yetersizliğin mevcut olduğu belirtilmiştir. İlişkilerin devamlılığı ise zor bir süreci kapsamaktadır. Ayrıca kişinin sınırlandırıcı davranışlara değinilerek bu durumun tekrarlayıcı durumları ifade edilmektedir. İlgi ve etkinlik ise oldukça az bir düzeydedir. Bu rahatsızlık erken dönemlerde kendisini gösterir, diğer bir ifadeyle gelişim dönemlerini etkisini ortaya koyar. Bozukluk ile beraber kişinin yaşantısının tamamı etkilenmektedir. Zihinsel yetersizliklerden ayırt edilmesi gerekliliği de yine bu süreçte belirtilmiştir. Buna göre genelin daha altında olduğu ifade edilmiştir (Tortamış Özkaya, 2013: 127-129).

Otistik bozukluklarda temel sorun yapısı, dil ve bilişsel süreç gelişimlerinde gecikmelerin olduğu durumları ifade etmektedir. Kişinin bu yönde bir sorunsallığı, 3 ila 4 yaşlarında kendisini daha belirgin bir boyuta ulaştırmaktadır. Bu dönemlerden sonra gelişme ve değişimin ne sıklıkta olduğunun belirlenmesi gerekliliği ise, DSM-5'de belirtilen ölçütlerde dikkate alınmalıdır. Diğer yandan bu tür bir bozukluk etkeni, sözel ya da sözel olmayan

ilişkilerde, oyunlarda veya uyumsuz davranışlarda olması gereken özellikleri, kendini belli eden bir görüşün ortadan kaldırılmasını önleyici temelde olmalıdır. Becerilerin klinik olarak 10 yaşından önce sözel anlatımlara ya da dil algılamalarına, toplumsal becerilere veya uyumsuz davranışlara, bağırsak ya da mesane kontrollerine, motor becerilerine göre kendisini gösteren durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür sorunlarda önemli süreçlerin takip edilmesi, gelişmelerin gözlemlenmesi ve zamanında belirli önlemlerin alınması gibi durumlar önem taşımaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2008: 10-11; Tortamış Özkaya, 2013: 129-130).

2.5.2 Rett bozukluğu

Rett bozukluğu, genelde kız çocuklarında görülmektedir. Bu bozukluğun daha ileriki süreçlerinde ise mikrosefali, dil yeteneği azlığı, kognitif yıkım gibi durumlar gelişebilmektedir. Bu hastalığın tanımlanması ise ilk olarak 1966 yılında sağlanmıştır. Bu hastalığın kişide gözlemlenmesi ise, 10.000’de 6 ila 7’dir. Rett bozukluğunda temel sorun tam anlamıyla bilinmemektedir. Fakat hastalıkların başlangıçta normal bir durum olması ve daha sonraki süreçlerde etkisini göstermesi, bilinen bir çerçeve olarak etkisini yansıtmaktadır. Diğer yandan doğumdan sonraki süreçte ilk 5 ayda motor becerileri ile normal baş çevresi ve normal gelişimden bahsedilebilmektedir. Ancak daha sonraki süreçlerde hastalık etkisini göstermeye başlamakta ve dil becerilerinde sorunsallıklar kendisini göstermektedir. Kas hareketlerinde koordinasyonlar bozulmakta ve ataksi gelişimleri oluşmaktadır. Bu durumlara ek olarak nöbet gözlemleri de yine sık bir şekilde denk düşülen unsurlar arasında yer edinmektedir (Doğangün, 2008: 170).

2.5.3 Çocukluğun tümleşik olmayan bozukluğu

Çocukluğun dezintegratif bozukluğuna yönelik belirgin kayıp, belirli hastalıklardan ayırt edilmesi gereklilik taşıyan yönüyle dikkate alınmalıdır. Buna göre en birinci unsur, çocukluktan ya da bebeklikten başlayan demanstandan ayırt edilmesi üzerine şekillendirilmektedir. Demans durumu, kafa travması gibi etkenlere dayalı olarak tıbbi bir durumda fizyolojik etkenlere dayalı sonuçları temsil etmektedir. Çocuklarda meydana gelebilecek bu tür bir bozukluk ise temelde, herhangi bir tıbbi duruma bağlı olmadan da gelişme

gösteren bozukluk olarak şekillenebilmektedir. Bu bozuklukta belirli tanı ölçütlerinden bahsedilebilmektedir. Sözel anlatımlarda veya dil algılamada sorunlar, motor becerilerinde problemler, toplumsal becerilerde veya uyum davranışlarında sorunsallıklar gibi belirli konular ile ilişkili bir bozukluğu temsil etmektedir. Ancak ifade edildiği boyutta bir bozukluk kapsamı, en az 10 yaşından önce etkilerini göstermesi yönüyle bilinmektedir. Bu bozuklukta ayrıca kişide gözlemlenen bozukluklar, basmakalıp bir şekilde kendisini göstermektedir. Yineleyici bir çerçevede gelişmelerden de bahsedilememektedir. Herhangi bir konuşma becerisini de elde edememe ya da girişimci bir yapıda olamama da sık bir şekilde denk düşülen belirtiler olarak yaygınlığını korumaktadır (Yüce Çıtır, 2013: 47).

2.5.4 Asperger bozukluğu

Asperger bozukluğu, şizoid kişilik bozukluğu olarak da değerlendirilen, özellikle de dil gelişim anormallikleri bulunan rahatsızlıkları temsil etmektedir. Bu hastalıkta belirgin özelliklerden bahsedilebilmektedir. Sosyal içe çekilme, bu temelde en belirgin sorunsallıkları ortaya koyması yönüyle dikkate değerdir. Birçok klinikte ise söz konusu tanımlamalar, gelişimsel öğrenme güçlüğü olarak belirtilmiştir (Yorbık, Erman ve Söhmen, 2000: 103). Asperger bozukluğunda temel fonksiyon, öz bakım becerileri ile çevrenin merak edilmesinde klinik bir ayırmsamayı kapsamamaktadır. Diğer bir ifadeyle otistik bozuklukta mevcut olan yapıdan daha farklı bir kavram olarak karşımıza çıkan unsurdan bahsedilebilmektedir. Bu bozukluğun gözlemlenmesi 10000 çocuktan 1 ila 2'sinde gözlemlenen rahatsızlık olarak bilinmektedir. Erkeklerde ise en fazla düzeyde bulunması yönüyle kayda değerdir. Genetik ve çevresel etkenlerin beraber rol oynadığı bir hastalık etken şeklidir. Bu bozuklukta belirti daha az düzeydedir. Ancak ileriki dönemlerde gelişimsel açıdan güçlük oluşturması temel alındığında, bakım süreçlerinin de bu durumlardan kaynaklı şekillendiği belirtilebilmektedir (Doğangün, 2008: 165-166).

2.5.5 Başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk

Yaygın gelişimsel bozukluk içerisinde başka türlü adlandırılmayan sorunlar, atipik otizm şeklinde belirtilmektedir. Otizm böyle bir durumda belirtilerin tamamını taşımamaktadır. Özellikle de söz konusu belirtilerden sosyal

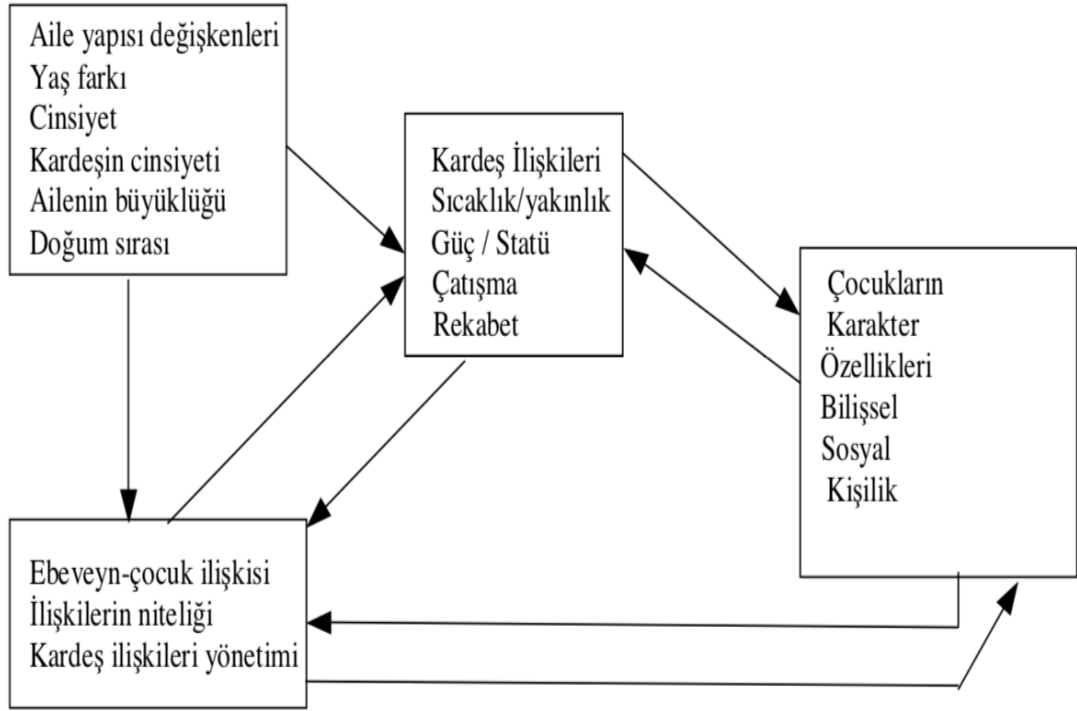
etkileşimlerde sözel ya da sözel olmayan iletişimlerde kısıtlılık etkisi gösteren, katı veya stereotipik davranışların oldukça dışında kalan bir ayırım netliğini kapsamamaktadır. Buna göre söz konusu bulgunun etkenlerini belirleme ölçütleri, bir veya birkaç nedenden dolayı meydana gelebilmektedir. Buna göre söz konusu etkenler, aşağıda maddeler halinde sıralandığı üzeredir (Doğangün, 2008: 170-171);

- Başlangıç yaşı, 3 yaşından önce olmamalıdır.
- Olgunun kendisini göstermesi, otistik bozukluk ölçütlerine sahip olmayan atipik belirtilerin sonucu olarak gelişmelidir.
- Olgunun kendisini göstermesi, otistik bozuklukta eşik altı varyantı temsil etmektedir. Tanının alınmasında gerekli olan 6 belirtiyeye sahip olmamaktadır.
- Otizme bağlı ana belirtilerin de tam anlamıyla gösterilmesinden yoksun bir ölçüt olmalıdır. Örnek üzerinden bu durum değerlendirildiğinde, sosyal alana ilişkin belirtiler ikiden daha az düzeyde olmakta veya ilgi alanlarına yönelik kategorilerde ise belirti bulunmamalıdır.

2.6 Kardeşler Arası İlişki Yapısının Değerlendirilmesi

Kardeş ilişkileri, en küçük kardeşin doğumu ile başlayan ve yaşamının sonuna kadar devamlılık gösteren ölçütleri ortaya koyan unsurlar olarak gelişme kazanmaktadır. Diğer ilişkilerden en uzun ilişki boyutu, bu ilişki türünün bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir ilişkide olumlu bir yapının oluşturulması gerekliliği, diğer kişinin isteklerini ve duygularını anlama ve anlamlandırmada en önemli fonksiyonu temsil etmektedir. Bu tür bir ilişkide davranışlarda ve yetersizliklerde anlayışın geliştirilmesini gerekli kılan boyutu açısından değerlendirilmelidir. Kardeş ilişkilerinin etkin bir bağ kurma yapısının ortaya koyulması ise, kişiler arası davranış mekanizmasının temelini oluşturması yönüyle önemli bir durumu çevrelemektedir. Sosyal biliş yetenekleri olarak da bilinen bu yeteneklerin yapısı ise, kardeşler arası ilişki yapılarında önemli bir izlenim yansıması yönüyle bilinmektedir (Ahmetoğlu ve Aral, 2008: 380). Diğer bir değerlendirme ise, kardeş ilişkilerinin niteliğini belirleyen ölçütlerine göre yapılabilmektedir. Buna göre Şekil 2.2'de de

gösterildiği üzere, kardeş ilişkileri aile yapısına, yaş farkına, cinsiyete, kardeşin cinsiyetine, aile büyüklerine, doğum sırasına, karakter özelliklerine, bilişsel, sosyal ve kişilik özelliklerine, kardeşlerin birbirleri ile olan yakınlıklarına, bağlarına, çatışma yaşama ölçülerine göre farklılık taşıması şekli olarak belirtilebilmektedir (Bozbey Akalın, 2005: 28).

Şekil 2.2: Kardeş İlişkilerinde Niteliği Belirleyen Ölçütler

Kaynak: (Bozbey Akalın, 2005: 28)

Kardeşlerin birbirleriyle söz konusu ilişkilerini yönetmeleri, ortak bir paylaşım üzerine kuruludur. Ancak kardeşler arasındaki etkileşimin temel boyutu, psiko-sosyal becerilerin bir sonucu olarak geliştiğinden, engelli bir kardeşe sahip olan normal bir çocuk, bu temelde sorunlar yaşayabilmektedir. Böyle bir durumda temel sorun, engelli çocuğu da etkilemektedir. Kardeşlerin birbirleriyle ve akranlarıyla olan etkileşimlerin böyle bir temelde etkin bir sonucu oluşturmaması ise, sorunların oluşmasına neden olabilmektedir. Kardeşler arasındaki ilişkinin genel kapsamda bu tür etkiler baz alınmaksızın mekanizmaları ise, belirli ölçütler içerisinde değerlendirilebilmektedir. Söz konusu kardeş ilişkileri arasındaki yapılar aşağıda maddeler halinde sıralanan ölçütler bağlamında nitelendirilebilmektedir (Onat Zoylan, 2005: 17);

- Biyo-sosyal yapı,
- Sosyal-rol yapısı,
- Sistemik yapı,
- Sosyo-duygusal yapı.

2.6.1 Biyo-sosyal Yapı

Kardeşlik anlayışı, çocukların ilk kez arkadaşlık ilişkisini kurdukları, destek gösterdikleri, paylaşma eğiliminde buldukları, işbirliği içerisinde oldukları ve koruma duygularını benimsedikleri grup olarak belirtilebilmektedir. Sosyal becerilerin kazanılması da ilk bu aşamada, yani kardeşlik ilişkisinin gelişmesi ile beraber sağlanmaktadır. Sosyal becerilerin temeli, biyolojik fonksiyonların gelişmesi ve kardeşlerin etkileşimlerine dayalı olarak farklı bir süreci oluşturmalarını kapsamaları temelinden irdelenebilmektedir. Diğer yandan çatışmalar söz konusu olsa da kardeşler arasında yakın bir arkadaşlık bağından, yardımlardan ve duygusal desteklerden bahsedilebilmektedir. Sosyal gelişimlerde temel odak nokta, sosyal ve bilişsel becerileri geliştirecek ölçülerde biyo-sosyal yapıyı elde etme üzerinedir (Bozbey Akalın, 2005: 9).

Biyo-sosyal yapının kardeşler arasında gelişmesi, bir çocuğun diğer bir çocuğa yakınlık hissetmesini ifade etmektedir. Kardeşlere yönelik yapılan çalışmalarda biyo-sosyal yapı adı verilen değişkenler, doğum sırasına, yaş farkına ve cinsiyete göre değişmektedir. Doğum sırasına yönelik etki, doğum ile beraber her çocuğun bir rol üstlenmesinin gerçekleşmesi ile ilişkilidir. Örneğin kız çocukları, annenin birer yardımcıları olarak görülmektedir. Bu temelde güvenilir kişi olarak algılanmaktadır. Cinsiyet özelliği ise, erkeklerin ya da kızların birbirlerine olan davranışlarının birbirlerinden farklılık taşıması ile ilişkilidir. Ancak kardeş ilişkilerinde tek başına bir faktör etmeni taşımamaktadır. Kardeşler arasında mevcut olan yaş farkı ise, annelerin çocuklara olan davranışlarını etkilemektedir. Yaş farkının fazla olmaması halinde daha adaletli bir yapıyı uygularken, yaş farkının çok olması, annenin davranışlarını her çocuğa eşit bir şekilde göstermesini önlemektedir. Bu çerçevede söz konusu faktörler, biyo-sosyal yapının etkisinde ebeveynlerin

çocukları ile olan etkileşimlerinden, kardeşlerin birbirlerine olan etkileşimlerine kadar devamlılık taşımaktadır (Atasoy, 2002: 32-34).

2.6.2 Sosyal-rol Yapısı

Sosyal roller, ilişki sürecinde en önemli unsurlardan birisidir. Bu rol yapısının başarılı bir ölçüde olması ile ilişki yapısının kuvvetli bir düzeye yerleşmesi arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Sosyal roller, kişilerin birbirlerini sevmelerinde ve değer göstermelerinde, gerçek bir olgu olarak etkisini yansıtmaktadır. Sosyal değerlerin bilinen bir yönü olarak bu roller, dayanışmada en önemli mekanizmadır. Sosyal değerlerdeki işlevlerin de böyle bir aşamada önemli bir yetkinlik kazandığından bahsedilebilmektedir. Sosyal değerlerde etkin bir ilişki boyutunun şekillenmesi ise dostluk, kardeşlik, dayanışma ölçülerine göre belirli boyutlarda etkileşim gösteren faktörler olarak etkisini yansıtmaktadır (Yazıcı, 2014: 213).

Kardeşler arasında sosyal rol yapısının gelişmesi, ilişkinin şekillenen boyutu ile beraber, davranışları da şekillendiren yönüyle dikkate değerdir. Bu yönde kardeşler birbirleri için birer arkadaş, rakip, bakıcı ya da bakan, öğretmen veya öğrenci, yöneten ya da yönetilen gibi unsurları beraberinde getirmektedir. Yaşamlarındaki ilişkilerin herhangi bir boyutu, etkileşimlerine de ortam hazırladığından, çocuklar arasındaki ilgi bu yönde farklı bir boyuta ulaşmaktadır. Sosyal-rol yapısının gelişmesi, gelişim dönemleri üzerinde de birer önemli faktör olarak yansıma göstermektedir. Buna göre büyük yaşta olan kardeşin, diğerine öğretici rolünde olduğu ya da küçük kız kardeşlerden öteki küçük kardeşlerin ise, genel ölçüde öğrenen rolünde oldukları araştırmalarda en sık gözlemlenen ölçüsüdür. Bu durum, kardeşler arasındaki ilişkilerde söz konusu davranışsal boyutu etkilemesi açısından dikkate değerdir (Onat Zoylan, 2005: 19).

2.6.3 Sistemik yapı

İnsanlar arasındaki etkileşimde sistemik yapı, birebir kurdukları ilişkilerde temel boyutlandırmayı yapma durumlarını ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Bu temelde sistemik yapı, her bir kişiyle kurulan iletişimlerin başarısını ortaya koymaktadır. Sistemik bir ilişkiye dayalı olarak kişinin net bir şekilde anlaşılması, aile içerisine yönelik değerlendirildiğinde, ebeveynlerin

çocukları ile kurdukları ilişkilerin, kardeşler arasındaki ilişkiyi de etkilediği yönünden incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çünkü söz konusu ilişkilendirme, kardeşlerin birbirleriyle olan etkileşimine olumlu ya da olumsuz bir yüklenme yapmaktadır. Ancak temel çerçevede sistemik yapı, ilişkinin bütün olarak ele alınması sırasında anlamlı bir ilişkinin kurulmasına yöneliktir (Kılıçarslan ve Erdem, 2017: 68).

Sistemik yapı terimi genel ölçüde, yerleşmiş ilişkiler kapsamında ilişkili birimlerin doğasını temsil etmektedir. Kardeşler arasındaki bu ilişkinin genel ölçütleri ise, çocuklara yönelik değerlendirildiğinde, birden fazla çocukla ilişkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönde en temel ölçüt, çocukların ilişkilerinde kardeş ile arkadaş arasında belirgin bir yapıyı ortaya koyma yönelimini yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle kardeşlerin ilişkilerinde temel ölçütler, çoklu sistemleri temel alacak profillerde yer almaktadır. Kardeşlerin etkileşimlerinde sistemik yapının doğrudan bir etkiyi ortaya koyması ise, bu yönde belirgin bir çalışma ile desteklenmemektedir. Bu durum temelde, kardeşlerin birbirleriyle etkileşimlerini ortaya koyma ölçütlerinde değerlendirme kazanmaktadır (Onat Zoylan, 2005: 19-20).

2.6.4 Sosyo-duygusal Yapı

Sosyal ve duygusal yönler, kişinin gelişimi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Çocukların gelişimlerinde de her alan etkili olmakla birlikte sosyo-duygusal temeller, daha kapsamlı olmaktadır. Bu durum, ileriki dönemlerde sosyal ilişkilerini yansıtmaya süreçlerinden kaynaklı olarak önemini ortaya koymaktadır. Çocuğun genel olarak sosyo-duygusal yapısına etki, aileden gelmektedir. Ailenin sosyal uyum ve becerileri etkinleştirmedeki ölçümlemesi, duygusal gelişimleri başarılı bir ölçütle ortaya koymada önemli bir fonksiyon taşımaktadır. Duygusal yeterlilik, sosyal gelişimlere katkı sunmada bir araç olarak ortaya koyulabilmektedir. Sosyal ve duygusal süreçlerin iyileştirilmesini sağlama ise, ailelerin kardeşler arasındaki ilişkilerini de ayarlama ve denkleştirme ölçülerinde önemli bir ölçüttür (Kandır ve Alpan, 2008: 34). Bu iyileştirmede en genel durum ise, ailelerin çocukların duygusal zekâlarını geliştirici ölçütlerde çalışmalar yapmalarını geliştirmeleri gerekliliğindedir. Bu durum kardeş ilişkileri üzerinde de etkin bir yere sahiptir (İsmen, 2003: 56).

Sosyo-duygusal yapı, çocuğun kendisini ifade etmesine yönelik en önemli unsurlardan birisidir. Duyguların kontrol edilmesi, kendisiyle ve çevresiyle barışık ve uyumlu bir düzlemde olması durumundan kaynaklı bir ölçüttür. Çocukların duygusal özellikleri üzerine yapılan çalışmalar, duygusal gelişimlerde ve öğrenme süreçlerinde yetkin bir kapsamı oluşturması üzerine geliştirilmelidir. Bu nedenle ailenin özellikle de bu özellikleri geliştirmedeki temel fonksiyonları üzerine yoğunlaşması sağlanmalıdır (Saarni, 2001: 125-127). Çocuğun sosyalleşme sürecinde davranışlarındaki bütünlüklerde gittikçe karmaşıklıkları oluşturmakta ve hayatını etkilemektedir. Çocuğun sosyal ve duygusal bütünlüğünün eşgüdümlü olması ise, diğer kardeşleri ile etkileşimini artırma sürecine etki göstermektedir. Bu anlamda ilk olarak kardeşleri ile kuracağı sosyo-duygusal yapı, böyle bir süreç ile beraber daha iyi bir sonuca ulaşabilmektedir (Aral vd., 1981: 65-68).

2.7 Aile İlişkilerinde Engelli Çocuğun Varlığı

Ailede engelli çocuğa sahip olunması durumu, ebeveynlerin özel yaşamlarını etkileyen, anne ve baba rollerinde etki oluşturan, sosyal çevresini etkileyen, gelecek planlarını etkileyen, mesleki yaşantılarını şekillendiren, aile yapısında ve işleyişinde farklılaştırma oluşturan, ekonomik durumlara ilişkin değişiklikleri etkinleştiren önemli mekanizmalardır (Pelchat, Lefebvre ve Proulx, 2002: 65-66). Bu tür değişiklikler ise ailelerde psikolojik, sosyal ilişkili, ailevi ve maddi kapsamda etkileyen bir sürece yöneltmektedir. Ailelerde yoğun bir stresin gelişmesine neden olan bu ölçüt, engelli çocuğu olan ailelerde ilişkilerin genelde problemlili olmasına neden olmaktadır. Genel olarak da depresif belirtilerin varlığından söz edilebilmektedir (Magana vd., 2004: 1-3).

Aile ilişkilerinde engelli çocuğun varlığı ile beraber yeterli ölçüde bilgi edinimlerinin söz konusu olmaması, çocukların genel durumlarının ailelerine ifade edilmemesi ya da aile dışı etkenli durumların genel ölçüleri, aile içerisindeki ilişkisinin sonucunu da değiştirmektedir. Engelli bireylerin ailelerinde söz konusu bu durumlar, genel olarak problemlerin de artmasına zemin hazırlamaktadır. Buna göre söz konusu dış kaynaklı desteklerin olumlu ya da olumsuz süregelen etkileri, aile içerisinde eşler arası ilişkiye, kardeşler arasındaki ilişkiye ve kardeş ile ebeveynler arasındaki ilişkilere göre

birbirlerinden farklılık taşıması yönüyle önemli bir fonksiyondur (Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015: 198).

Ailelerin engelli çocuğunun olması, aile yapısında koruyucu bir sistemin varlığını ortaya koymaktadır. Aile içerisinde uyum sağlayıcı, kolaylaştırıcı ve arabulucu yön, bu sistem özellikleri arasında yer almaktadır. Ailede temelde asıl görevler, engelli çocuğun varlığı ile beraber, bu çocuğa daha fazla ilginin gösterildiği bir süreci oluşturmaktadır. Engelli çocuk ile beraber ev atmosferinde, bu durumdan kaynaklı süreçler gelişme göstermektedir (Kut, 1994: 130). Aile yapısı ve işleyişi değişimleri, bu duruma verilebilecek en temel örnekleri kapsamaktadır. Anne ve babanın bu durumda ilişkisi, genel olarak çocuktan kaynaklı olarak birbirlerini suçlamalarına neden olmaktadır. Ayrıca stresin en temel göstergesi olarak madde ya da alkol kullanımlarının gelişmesi söz konusu olabilmektedir. Ayrıca kardeşler arasındaki ilişkiler de ilk olarak engelli çocuk varlığından, daha sonra ise anne ile babanın ilişkilerinden etkilenme göstermektedir. Böyle bir temelde engelli bir çocuğun varlığı, aile ilişkilerinde özellikle de anne ile babanın genel ilişki durumuna göre şekillenmektedir (Dereli ve Okur, 2008: 165).

2.7.1 Engelli çocuğun varlığının kardeş ve kardeş ilişkileri üzerine etkisi

Ailede normal bir gelişimsel gösteren çocukların ruhsal süreçleri, engelli bir çocuğun olması halinde, kardeşler arasındaki ilişkileri farklılaştırmaktadır. Bu durumun aileden, çevreden, akran çevresinden gibi çeşitli sonuçları olmakla birlikte, farklı durumlara bağlı değerlendirmelerden de söz edilebilmektedir. Engelli kardeşlerle olan çocuklarla gerçekleştirilen çalışmalar temel alındığında, söz konusu ilişkileri ve bu ilişkilerin temel odak noktası, beraber yaşamalarına zarar verici bir boyuttan uzak olmalıdır. Ancak normal kardeşlerin böyle bir durumda kuracakları ilişkiler genelde, mantıklı bir sürecin dışında etkisini gösterebilmektedir. Kızgın olma, düşman olma, engelli kardeşi reddetme, kardeşten utanma gibi farklı durumlar gelişme gösterebilmektedir (Atasoy, 2002: 40-43).

Engelli bireye sahip kardeşlerin genel olarak ilişkilerinin devamlılığında, etkin bir iletişim kurma sürecinde ilk olarak bir kabul ediş durumunun olması gerekliliğinden söz edilebilmektedir. Gelecek kaygısı hissetmesi önlenmeli ve

kardeşin kendisini ifade etme biçimi şekillenmelidir. Buna göre bireylerin yaşadıkları güçlüklerin üstesinden gelme durumları dikkate alınmalıdır. İlişkilerin temel boyutunu şekillendiren özellikler ise genel olarak aile üyesindeki ilgisizlikten, kendini ifade etme durumlarına yetersizlikten, akranlardan uzak kalmadan ve kardeşin engelli olduğu durum ile yeterli bir ilişkiyi taşıyamamadan etkilenme göstermektedir. Böyle bir süreç ise, kardeş ile ilişkilerde güçlük oluşturmaktadır. Bu nedenle aile içerisinde yalnızca engelli bireylere ilişkin sorunların giderilmesi yeterlilik göstermemektedir. Ailede engelli birey ile ilişkili olarak sorunlu kardeşlerin yaşamış olduğu güçlükler temeline bakılması ve değerlendirilmesi önemli bir boyuttur. Engelli bir kardeşe sahip olma ölçüsü, zorlu bir süreç olmakla birlikte bu sürecin etkilerinin çocuğun günlük yaşantısını etkileme durumları da dikkate alınmalıdır (Aykara, 2015: 27).

2.7.2 Ailede engelli çocuk varlığının kardeşe etkileri

Kardeş ilişkilerinin niteliği, yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır. Kardeşte engellilik atfeden ya da zihinsel engelliliğin olduğu bir durum söz konusu ise, kişilerin yaşantıları farklı şekillerde etkilenme gösterebilmektedir. Kardeşler arası ilişkilerde ise genel olarak ilişkinin temel boyutu, engelli çocuğun varlığının kardeş üzerindeki etkilerini şekillendirmesi bağlamında ölçüttür (Aykara, 2015: 20). Yaygın gelişimsel bozukluğu olan bir ailede ise kardeşler genelde, birbirleriyle etkileşim kurmakta zorluk yaşayabilmektedir. Bu durum özellikle de yaş farkının az olduğu ve küçük yaşta etkileşim kurmaya daha çok meyil ettiği dönem için önemlidir. Buna göre olumlu bir dönüt alamayan çocuk, ciddi bir sorun yaşayabilmektedir. Söz konusu sorunun temel mekanizması ise, normal kardeşe sahip bireylerin doğrudan bir etkileşim alamamasından kaynaklıdır. Buna göre engelli çocuğun varlığı, kardeş üzerinde iletişim kurmak isteme sürecinde olumsuzluklar geliştirebilmektedir (Atasoy, 2002: 44).

Engelli bireyin aileye katılımı ile beraber bazı durumlar, daha öncelikli bir yapıya ulaşmaktadır. Böyle bir durum ise normal kardeşleri etkilemesi yönüyle dikkate değerdir. Diğer bir ifadeyle engelli bireyin varlığı, sürekli etkileşimin kurulduğu ailelerde doğrudan sorunsallıklar geliştirebilecek ölçüleri ile dikkate değerdir. Ailede her üyenin kendilerine yönelik davranışlarının ve

sorumluluklarının olması, engelli çocuk ile beraber özellikle de kardeşlere daha fazla sorumluluk yüklemesini beraberinde getirmektedir. Bu sorumluluklar ise, belirli davranışlarda şekillenmeye etki göstermekte ve ailenin bütünlüğünü doğrudan etkilemektedir (Canarşlan, 2014: 41). Ailede iletişim süreçlerinde ise aileler, kendilerine yakın gördükleri kişilerden destek almaktadır. Bu yönde destek ise genel olarak, engelli çocuklar ile normal çocuklar arasında etkin bir güdümü sağlama ilişkisi ile çevrilidir. Problemlerin başat özellikleri en fazla böyle bir duruma tekabül etmektedir (Ersoy Quadir ve Temiz, 2018: 831).

2.7.3 Ailede yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocuğun kardeşlere yönelik etkisi

Engelli bir çocuğun hayat sürecinde en önemli fonksiyonu, yetersizliği ya da farklılığının olmasına yöneliktir. Böyle bir durum engelli çocuğun aile içerisindeki gereksinimlerinin şekillenmesine yardımcı olması ve ailenin temel sorunlarla baş edebilmesine etki kazandırması açısından kardeşlerin genel etkileşimlerini ortaya koyabilecek süreçlerini geliştirme durumuna ortam hazırlamaktadır. Kardeşler üzerindeki etkilerine bağlı olarak kardeşlerin davranışsal süreçleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum birbirleri ile ilişkilerinde hem sosyal gelişimleri daha net bir şekilde inceleme hem de kardeşlerin birbirlerinden etkilenme durumlarından dolayı önem arz etmektedir (Karpat ve Girli, 2012: 71).

Ailelerin yaygın gelişimsel bozukluğu olan bir çocuğa sahip olmaları ile beraber toplumda soyutlanma yaşadıkları en çok bilinen unsurdur. Diğer bir durum ise, bu bozukluğa sahip olan çocukların ailelerinin toplum tarafından genelde dışlanmalarıdır. Normal kardeşler de yine aynı şekilde arkadaş çevrelerine dayalı olarak sorunlar yaşayabilmektedir. Böyle bir sürece bağlı olarak sorumluluklarının fazla olduğu bilinci, kardeşlerin tutumlarını ve davranışlarını çevrelerine göre şekillendirmede yardımcıdır. Söz konusu şekillenme ise, normal kardeşlerin başka çevreler edinebilmelerini önlemeye neden olmaktadır. Kardeşler ve ailede genel tutum ise, engelli çocuğa yönelik herhangi bir konuşmanın toplum tarafından kendilerine yöneltilmesini önleme ile sonuçlanmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar, özellikle de yakın çevreleri ile böyle bir konu üzerinde yoğunlaşma durumunu önleme odaklı olduğunu göstermektedir. Bu durumun bilincinde olan anne ve baba için bu durum her ne

kadar normal bir unsur ise de engelli kardeşe sahip olanlar açısından daha zorlu bir durumun geliştiğinden söz edilebilmektedir (Kudaibergenova, 2018: 26-27).

2.8 Engelli Çocukların Gelişen Kardeşleri Üzerindeki Etkileri

Aile içerisinde normal bir gelişim gösteren çocuğun, engelli bir kardeşinin olması halinde etkilenme durumu, çocukların kardeşleri ile etkileşimlerinde oyun oynamak istemelerine, beraber bir şeyleri yapmak istemelerine göre farklı şekillerde bir sonuç oluşturabilmektedir. Bu durum kardeşler arasında etkin bir iletişim kurmasını önlediğinden, normal olan çocuğun genel tavırları yalnız kalmasına, sorumluluk alması gibi durumlara neden olmaktadır. Bu tür bir sorumlulukta başat etkenler ise, engelli çocuğun genel durumuna göre ailenin çocuklar ile etkileşimlerine de bağlıdır. Engelli çocuktan kaynaklı yalnız kalan normal gelişim gösteren çocuğun, diğer çocuğun genel ölçütlerine göre de daha fazla yalnız kalması söz konusudur. Bu durum temelde belirgin sorunlar taşımaya ek olarak, normal gelişen kardeşin toplumsal ilişkiler kurmasına da engel olmaktadır. Özellikle de bu durum, daha ileriki yaşlarında, ciddi birer sorun olarak gelişme göstermektedir (Aykara, 2015: 27; Canarlan ve Ahmetoğlu, 2015: 27).

Kardeşler arasındaki ilişki, doğrudan ya da dolaylı bir yönden etkilenme gösterebilmektedir. Söz konusu bu etkilenmenin temelinde ise, engelli kardeşin özellikleri, entegre bir destek ya da eğitim alan kardeşlerin genel profilleri gibi farklı yönlerden bir etkileşimin oluşturulduğundan bahsedilebilmektedir. Kardeşler arasındaki ilişkilerde engelli çocuğun varlığını kabul etmeyen diğer kardeşlerin ise, daha ciddi sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. Bu sorunlar ise normal gelişen çocuğun aileden uzaklaşmasına etki edebilmektedir. Engelli çocuklar ile sınırlı kalmayan bu durum ise, ailelere de temel sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumluluklar ise, çocuklar arasında bir dengeyi tam anlamıyla kurma ile sağlanmaktadır (Ertürk, 2009: 43-44). Engelli kardeşi olan çocuklara yönelik yapılan çalışmalar ise bu durumu ifade eden ölçütleri kapsamaktadır. Buna göre araştırmalarda genel olarak engelli çocuktan kaynaklı olarak normal gelişen bir çocuğun olumsuz bir etkilenme gösterdiğinden bahsedilebilmektedir. Söz konusu etkilenmelerde ise, stresli yaşam, uyum sorunları, yetersizlik hissi, içsel ya da dışsal sorunlar gibi unsurlar önemli bir

profildedir. Diğer yandan normal gelişim profilinde olan çocuklar, anne ve babaların evde olmadığı zamanlarda, kardeşleri ile fazlaca ilgilenme sorumluluğunu yüklenen kişilerdir. Bu durum ise, çok büyük bir sorumluluk olarak belirtilebilmektedir (Tarsuslu Şimşek, Taşçı ve Karabulut, 2015: 164).

Toplum genelinde engelli çocuğa bakış açısı, kalıplaşmış bir düşünce varlığını kapsamaktadır. Tutumların toplum genelinde farklılaşma olmaması ise, engelli çocuk ile etkileşim kurma düzeyinin yüksek olduğu öğretmenlere, doktorlara göre farklı şekillerde etkisini gösteren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede yapılan çalışmalarda özellikle de öğretmenlerin ve doktorların, anne ve babanın çocuğuna yönelik olumsuz yargısından daha fazla derecede olumsuz yargıyı taşıdıklarını göstermektedir. Bu durum ise temelde olumsuz etkenlerin, kardeşlerin daha az bilgiyle karşılaşmaları durumunda kardeşlerine yönelik tutumlarını, oldukça olumsuz bir sürece yöneltmektedir. Bu durum göstermektedir ki, kardeşlerin daha etkin bir düşünce sistemini geliştirmelerinde temel unsur, çevrelerinden de yeterli desteği görmelerini gerektirmektedir (Diken ve Sucuoğlu, 1999: 26-27).

Normal gelişen kardeşin engelli kardeşinden etkilenme boyutu, engelli bireyin kendisine yönelik olan biyolojik ya da organik durumundan kaynaklı değildir. Ayrıca sosyolojik ve yapısal bir etkenden dolayı da önemli bir kapsam içerisinde yer almaktadır. Bu temelde belirli istatistiklerden ya da çalışmalardan edinilen bilgiler ise, engelli bir bireyle yaşam sürdüren çocukların, hayat düzenlerinde de farklılaşmaların fazlaca olduğunu göstermektedir (Güllüpınar, 2013: 43).

Yaygın gelişimsel bozukluk, engelli çocuğun genel olarak davranışlarını daha farklı bir çerçeveden etkilemektedir. Söz konusu etkilenme, engelli çocuğun sosyal davranışlarının gelişmemesinden kaynaklı olarak, normal gelişen kardeşin engelli kardeş ile toplum içerisinde bulunmak istemesinin önlenmesi üzerine şekillenmektedir. Diğer bir ifadeyle bu durum, normal gelişen kardeşin, engelli kardeşin benlik algısının gelişmemesinden, davranışsal olarak nasıl bir tepki vereceğini bilememesinden kaynaklı olarak önemli bir fonksiyon olarak karşımıza çıkan süreçleri kapsamaktadır. Bu çerçevede olumsuz gelişimlerin temeli, normal kardeşler üzerinde sosyal çevre ile olan ve arkadaş çevreleriyle gelişen durumlarının bir ölçüsü olarak şekillenmektedir (Demirbilek, 2013: 63).

Normal gelişim gösteren kardeşler üzerindeki etkiler, yalnızca olumsuz bir durum ile de sınırlı kalmamaktadır. Olumlu etkilerin de olduğu yönünde araştırmalar mevcuttur. Olumlu etkiler içerisinde özellikle de kişiler arasındaki farklılıklara yönelik anlayışlı olma, duyarlı olma ve yardım gösterici davranışlarda fazla etkenleri oluşturma ve kardeş yapılarında daha olumlu bir yapıyı ortaya koyma eğilimleri, kardeş etkileşimlerinde olumlu birer yansımalarıdır. Diğer yandan normal bir kardeş genel anlamda, bu tür durumlara bakış açısını geliştirebilmekte ve sorumlulukların etkisiyle beraber, kendisini daha iyi bir şekilde yetiştirebilmektedir. Sorumluluk bilinci, bu aşamada en önemli unsur olmaktadır. Ayrıca engelli olmayan kardeşin vereceği duygusal tepkiler de ailelerin etkilerine yönelik olarak farklılaşmaktadır. Söz konusu bu farklılaşma temeli, çeşitli duygusal ve davranışsal süreçleri oluşturmaktadır. Bu tepkiler ve etkiler ise, genel anlamda olumlu bir yapılanmaya işaret edebilecek duygusal etkinlikleri içermektedir. Bu nedenle söz konusu tepkiler, aşağıda belirtildiği şekildedir. Bu tepkileri olumlu bir sürece yöneltmek ise, temelde ailelerin en temel sorumlulukları arasındadır (Onat Zoylan, 2005: 28-34);

- Kızgınlık; Engelli olmayan kardeşlerde en sık şekilde rastlanılan tepkileri ifade etmektedir. Engelli kardeşe sahip olma durumu, hayal kırıklığının meydana gelmesi ve yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kardeşlerin ileriki dönemlerde sorumluluklarını artırıcı etkenler, sosyal zorlukların etkisinin artmasına etki eden unsur, böyle bir durumda kızgınlığın daha çok artmasında etkindir.
- Kıskançlık; Anne ve babanın engelli çocukla daha fazla ilgilenmeleri, bu duygunun artmasına neden olmaktadır. Böyle bir sonucun etkisi, engelli kardeşin genel durumunu anlayamama ve sorunların da artmasına neden olabilecek ortama etki göstermektedir. Bu durum ise normal bir kardeşin genel ölçüde engelli birey olarak görmesinde birer etkiyi ortaya koyması yönünde önemli bir mekanizmadır.
- Düşmanlık; Kıskançlık duygusunun bir sonucu olarak düşmanlık duygusu gelişme gösterebilmektedir. Engelli kardeş böyle bir durumda, tüm problemlerin temel kaynakları olarak nitelendirilmektedir.

- Suçluluk; Engelli bir kardeşinin olması durumu, normal bir kardeşin suçluluk duygusunu yaşamasına etki göstermektedir. Fakat bu suçluluk, ebeveynlerin kendilerini gördükleri suçluluktan daha farklı bir süreci oluşturmaktadır. Normal kardeşe zarar verebilecek düzeyde bir suçluluk ise, kendisine de aynı şekilde zarar verebilmesine neden olabilmektedir.
- Üzüntü; Engelli bir çocuğa sahip olan ailelerin üzüntüleri, aile içerisinde her bireyi etkileyebilmektedir. Üzüntünün temel kaynakları da bu durumlar ile ilişkili bir profil olabilmektedir.
- Korku; Engelli kardeşe sahip olma ile beraber, tehlikelere karşı koruyamamaya dayalı düşünce, normal kardeşte korku oluşturabilmektedir.
- Utanma ve sıkıntı; Genel olarak yaşanan duyguların başında gelen bu durum, utanma ve akranlarının yanında utanmaya neden olabilmektedir.
- Reddetme; Kardeşlerin bu durumu kabul etmeme ve kardeşi reddetmesi bazen denk düşülen süreçler içerisinde yer almaktadır.
- Rekabet; Engelli kardeş ile normal kardeş arasında rekabet gelişebilmektedir. Bu durum ise özellikle de yalnızca iki çocuğun olması halinde daha fazla olarak kendisini gösterebilmektedir.
- Uzlaşma; Engelli olmayan kardeşlerin uzlaştırıcı bir metodu tercih ettiklerinden bahsedilebilmektedir.
- Kabul; Engelli olmayan kardeşler, engelli kardeşleri ile genelde uyum sağlamaktadır. Bu durum ise bir kabul edilmiş biçimdir. Ancak böyle bir durumun gelişme göstermesi söz konusu olduğunda, ciddi sorunlar da kendisini gösterebilir ve aile içi etkileşimde problemler artabilmektedir. Ayrıca engelli olmayan kardeş, engelli kardeşini diğer akranları ile de tanıştırmak isteyebilmektedir. Ancak bu durum ilk olarak, bir kabul edilmiş biçimi ile şekillenmektedir.

2.8.1 Sorumluluğa yönelik etkiler

Kardeşlerin yoğun davranış problemleri yaşaması, sorumluluklarının gereğinden fazla olması halinde etkisini ortaya koymaktadır. Bu durumla beraber

kardeşlerin kendileri açısından bir yük oldukları ya da gelecekleri ile ilgili daha fazla düşündükleri, onların olumsuz düzeye ulaşmalarını daha çok artırmaktadır. Kardeşler böyle bir durumda yük olarak etkilerini ortaya koymaktadırlar. Kardeşlerin genel olarak bu yönde bir sorumluluğun fazla olması ve etkilerini tespit etme amaçlı geliştirilen çalışmalarda ise, genel olarak kendi kardeşlerinin kusurlu ya da eksik olmasını nitelendirdikleri ve diğer normal kardeşe sahip olan kişilere yönelik bir ihmal edilmişlik durumunun ortaya çıktığına yönelik belirtmişlerdir. Böyle bir durum ise kişinin bu durumu kabullenememiş olmasının sorumlulukları da artırıcı düzeyde bir etkiyi ortaya koymasına sonucuna göre meydana gelen sonucunu göstermesi sonucunda dikkate değerdir (Onat Zoylan, 2005: 27).

Engelli kardeşe sahip çocukların anlamlandırma ilişkisi ise, oldukça uzun bir süreci takip etmektedir. Buna göre temel çerçevede, kardeşlerinin genel durumlarını anlamaya çalışmanın söz konusu olduğu ölçütlere ek olarak, diğer yandan normal kardeşe sahip olan arkadaşlarının daha az sorumluluk aldıkları ve anne ile babalarının da daha az ilgi gösterdikleri üzerinedir. Aile içerisinde sosyal etkenlerin temel sonuçları, normal kardeşin, engelli kardeşi kabul etmesini de güçleştirmektedir. Bu durum küçük yaşlarda daha çok etkisini göstermesi yönünden dikkate alınabilmektedir. Böyle bir durumda aile içerisinde anne ve babaların normal çocuğa daha az ilgi göstermelerinin de fazla olduğu kendisini gösterdiğinde, engelli çocuğa yönelik sorumluluğu fazla almak istememeleri ile durum sonuçlanabilmektedir (Üstdağ ve Bumin, 2014: 142).

2.8.2 Akran ilişkilerinde etkileşime yönelik etkiler

Akran ilişkileri, kardeşlik ilişkilerinin dışında toplumsal yapıya yönelik olarak kurulan ilişkileri temsil etmesi yönüyle dikkate değerdir. Bu durumun akran ilişkilerine yönelik genel durum incelemesi ise hem normal kardeşe hem de engelli kardeşe bağlı gelişebilmektedir. Normal kardeşin akranları ile ilişkilerinde engelli kardeşin de katılmak istemesi özellikle de yakın yaş grupları için söz konusudur. Ancak sosyal çevre içerisinde nasıl bir davranış ortaya koyacağını tam anlamıyla ortaya koyamayan çocuklar, akran ilişkilerinde zorbalığa maruz kalabilmektedir. Böyle bir durum ise normal kardeşi daha çok etkilemektedir (Bulut ve Karaman, 2018: 279).

Normal kardeşlerin kardeşleriyle geçinmelerindeki zorluklar, sosyal kabul, fiziksel beceri, özbakım becerileri, evi koruma, yiyecek-ıçecek hazırlama, tehlikelere karşı koruma gibi faktörler arasında özellikle de sosyal kabul ölçütleri önemli bir yer tutmaktadır (Karadağ, 2008: 29). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip çocukların akranları ile olan ilişkilerinde temel durumlar, akran ilişkilerinin de olmasını gerektiren ölçütleri çevrelemektedir. Ancak normal kardeşlerin bu tür bir eğilimi ya da bu tür bir engelli çocuğun okul dönemlerinde kaynaştırma çalışmalarına çok da fazla bir yönelimin olmaması, kardeşlerin genel olarak algılarında değişim meydana getirmektedir. Bu nedenle normal gelişimdeki çocuğa, akran ilişkilerini kurması sırasında engelli bir çocuk için de bu durumun ne kadar önemli olduğu ifade edilmelidir. Sosyal ilişkileri kuvvetlendirilmiş bir çocuk olma durumu, bu sayede yaygın gelişimsel bir engele sahip çocuklarda da belirgin bir sürecin gelişmesini etkilediği bilinci oluşturulmalıdır. Normal kardeşin bu durumu bilmesi ve bilinçli bir yaklaşım ortaya koyması ise, daha az problem yaşamasına ortam hazırlayabilmektedir (Onat Zoylan, 2005: 27; Şahin ve Çiçek, 2008: 103).

2.9 Normal Kardeşin Engelli Kardeşe Uyumunu Etkileyen Faktörler

Kardeşler arası uyumun sağlanması, belirli bir sürecin oluşmasını gerekli kılmaktadır. Bu durum ise ilişkilendirme boyutunda entegre bir sistemin yetkinliğini kullanma üzerine yapılmıştır. Söz konusu bu etken, kardeşlerin birbirlerini kabul etme düzeylerini etkileyen süreçleri kapsamaktadır. Ayrıca kardeşler arasındaki ilişkinin ya doğrudan ya da dolaylı bir çerçevede gelişmesine yardımcı olan faktörler etkisini yansıtmaktadır. Kardeşlerin yaşamlarında değişiklikler oluşturan etkenler ayrıca engelli kardeşin yaygın gelişimsel bozukluk çeşidine göre, engelli olmaya kardeşin genel özelliklerine göre ve ailenin özelliklerine göre değişkenlik göstermektedir. Tüm bu etkenler normal eğilimde, kardeşlerin birbiriyle olan etkileşimlerin sonucunu vermesi yönünden dikkate değerdir (Ahmetoğlu ve Aral, 2004: 237; Ertürk, 2009: 27). Kardeşler arası uyumun temel olarak sağlanması, eğitim süreci ile daha belirgin bir boyuta ulaşmaktadır. Bu nedenle kardeşler arasında etkin bir iletişim sürecinin en başta kurulması, sonraki süreçlerde olumlu katkılar sunmaktadır. Bu durum akran ilişkilerinden başlayan ve eğitim sürecine kadar devam eden bir

unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Uyum testinin yapılarak yerleştirildiği sınıflarda gelişim bozukluğu olan öğrenciler, birbirleriyle etkileşim kuramayabilmekte ve sorunlar gelişebilmektedir. Diğer bir durum ise, söz konusu uyumun birbirlerine yakın kardeşler olması halindeki etkisidir. Bu çerçeveden değerlendirmelerin yapılması ve eğitim sürecinde dikkat edilmesi, yine aynı şekilde önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirel, 1997: 140).

2.9.1 Aile özellikleri

Aile özellikleri temelde belirli konuları kapsamaktadır. Bu konular içerisinde aile büyüklüğü, sosyo-ekonomik düzey, dinsel özellikler ve tutum ile beklentiler, kardeş ilişkilerini temel olarak etkileyen unsurlardır. Bu temelde söz konusu unsurların kapsamı, aşağıda maddeler halinde sıralandıkları şekillerde belirtilebilmektedir (Ertürk, 2009: 35-37);

- Ailenin büyüklüğü; Ailelerin geniş aile olması, daha küçük ailelere oranla daha iyi bir uyumu ortaya koyması yönüyle bilinmektedir. Bu yönde ifadeler geliştirilmiş olmakla birlikte, ebeveynlerin genel olarak umutları ve beklentileri, normal kardeş üzerine yoğunlaşması hali de mevcuttur. Kardeşlerin genel olarak uyumlulukları, psikolojik bir temele dayanmaktadır. Bu durumda kardeşler etkileşim kurabilecekleri kişilerin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Böyle bir durumda ailenin büyük olması, desteğin de fazla olmasına etki etmesinden dolayı önemli bir mekanizmadır. Bu tür durumların değerlendirmesi önemli bir faktördür.
- Sosyo-ekonomik ölçüt; Ailenin engelli çocuğa bakım süreçleri, bu konuda bilgilerinin temel varlıklarını ortaya koymaktadır. Söz konusu bilgiler ise, ailede kardeşler arasındaki uyumun niteliğini artırmada bir araç konumu taşımaktadır. Böyle bir durum olmadığında ise, aileler gerekli desteği etkin bir iletişim kuramadıkları için sağlayamamaktadır. Tüm bu unsurlar ise, ekonomik olarak ailenin gelir düzeyinin iyi olmasına ya da az olmasına göre farklılaşma taşımaktadır. İyi bir ekonomik düzeye sahip aileler, bu desteği en iyi şekilde ve kolay alabilmekte ve kardeşler arasındaki uyumu da daha iyi sağlayabilecek

metotları bilebilmektedir. Bu yönde destek kavramı, oldukça önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Din etkisi; Engelli bir çocuğa sahip olan aileler, daha fazla düzeyde strese maruz kalabilmektedir. Bu durumda belirli stratejileri geliştirme durumu önem taşımaktadır. Daha az depresyon ve kaygı yaşaması, önem arz eden sonuçları vermektedir.
- Ebeveyn tutumları ve beklentileri; Kardeşlerin birbirleri ile olan uyumları, ebeveynin engelli çocuk ile ilgili tutumlarına göre değişkenlik göstermektedir. Engelli çocuk için olan tutum ve davranışlar ile normal gelişim gösteren çocuklara yönelik tutumlarda belirgin bir fonksiyon oluşturduğundan bahsedilebilmektedir.

2.9.2 Engelsiz kardeşin özellikleri

Engelli olmayan kardeşin uyum sağlama sürecine bağlı durumlarda farklı etkenler kendisini göstermektedir. Bu özellikler içerisinde mizaç özellikleri, yaş, cinsiyet, doğum sırasında etkilerin araştırıldığı unsurlar mevcuttur. Cinsiyet kapsamında erkeklerin genel olarak kız kardeşlerine daha farklı şekillerde davrandıkları yönünden irdelenmektedir. Ancak cinsiyet, tek başına belirgin olan bir faktör değildir. Yaş ise, genel olarak birbirlerine yakın bir yaş grubu olmaları halinde herhangi bir sorun olarak kendisini göstermezken diğer türlü ilginin daha farklı gösterilmesinden dolayı sorun teşkil edebilmektedir. Bu nedenle yaş faktörü, yaş arasındaki farkın fazla olması halinde daha farklı bir değerlendirmenin yapılması gerekliliğini ön plana taşımaktadır (Geçtan, 2000: 248; Ertürk, 2009: 45-46). Kardeşlerin bir diğer özelliği olan mizaç özellikleri etkisi, kısmen öğrenilmiş kısmen ise genetik fonksiyonları taşımaktadır. İlişkinin genel niteliği açısından önemli bir durumu temsil etmektedir. Buna göre mizaç etkisi, davranışların genel boyutu şekillendirme durumuna dayalı olarak önemli bir durumu temsil etmektedir. Çünkü insan ilişkilerinin en temel noktası, mizaç yapısına bağlıdır. Bu durum çocuğun kıskanç olma durumunu, davranışlarını anlamlandırma gibi farklı etkilerini ortaya koyması temelinde önemli bir fonksiyon taşımaktadır. Özellikle de bu durum yaş ile de ilişkilendirilebilmektedir. Yaş farkı ile beraber mizacın da uyumluluğu sağlayıcı bir profilde olmadığı durumlar, sorunların kaynaklarında artış oluşturmaktadır.

Mizaç özellikleri, ciddi olumsuzlukları oluşturabilecek davranışları temsil edebilmektedir (Ertürk, 2009: 46-47).

2.9.3 Engelli kardeşin özellikleri

Kardeşlerin uyum süreçlerinde etkin olan faktörlerden bir diğeri ise, engelli çocuğun genel olarak sağlık profilidir. Ancak bu durum doğrudan yeterli bir unsur olmamakla birlikte farklı etkenler de kendisini gösterebilmektedir. Engelli kardeşin genel ölçüde engel türü, engellinin yaşı ve cinsiyeti önemlidir. Kardeş etkileşimlerinde duygusal yön, çocuğun genel ölçüde engel durumundan etkilenmesine ortam hazırladığından en önemli ölçütler olarak belirtilebilmektedir. İletişim becerileri, fiziksel ya da bilişsel engellerden kaynaklı bir durumu ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Bu yönde en belirgin ölçütler, kardeş çatışmalarına bağlı durumların en çok önem taşıyan yapısını yansıtmaktadır. İletişim becerilerinde öz-kontrol ve sosyal becerilerin varlığının dingin platformda olması ise, kardeşlerin çatışmalarını artırmakta ve uyum sürecini zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda böyle bir süreç, etkileşimlerde gerekli yardımları sağlama durumlarını da ortadan kaldırmaktadır. Engelli bireylere yönelik etkenler daha farklı düzlemlerden ele alındığında en çok, yaygın gelişimsel bozukluğun hangi çeşidine göre olduğunu bilme ile ilişkilendirilmektedir (Onat Zoylan, 2005: 40-41).

Engellilik türüne ek olarak engelli derecesi de bu temelde en önemli fonksiyonlardır. Kardeşlere yüklenen sorumluluklar, engelin derecesi ile farklılaşma taşımaktadır. Bu durum ise, hem kardeşlerdeki psiko-sosyal gelişimlere dayalı şekilde hem de aile bireyelerine bağlı özellikler nezdinde önemli bir fonksiyon taşımaktadır. Kardeşlerdeki olumsuzluklar ise yine genel kapsamda engelli çocuğun bakım durumunun artması ile beraber artış göstermektedir. Aile içerisindeki maddi imkânların da temel boyutu, engeli kardeşe olan ilginin durumunu değiştirmekte ve bu durum da doğrudan çocuğun davranışlarını etkileme üzerine anlamlandırılmaktadır. Bu çerçevede aile yapısındaki etkenler de engelli çocuğun genel durumunu önemli bir boyutta etkilemektedir (Ertürk, 2009: 47-48).

3. YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2018-2019 eğitim öğretim yılında İstanbul'daki ortaokul ve lise de öğrenim gören yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olan ve olmayan ergenleri oluşturmaktadır. Bu temelde anket formu hazırlanarak engelli olan ya da engelli olmayan kardeşlere sahip ergenlere sorular yöneltilmiştir. Araştırmanın örnekleme yöntemi ise, tabakalandırma yöntemi ile Küçükçekmece Yavuz Sultan Selim Anadolu İHL' de öğrenim gören yaygın gelişimsel kardeşe sahip olmayan ergenlere, Bahçelievler Kazım Beyaz İş Okulu, Bağcılar Lokman Hekim Özel Eğitim Uygulama Okulu ve Esenler Özel Su Damlası Rehabilitasyon Merkezi'nde öğrenim gören yaygın gelişimsel bozukluğa sahip öğrencilerin ergen kardeşlerine yönelik geliştirilmiştir. Söz konusu evren ve örneklem uyumluluğu, toplamda 200 kişiliktir. Bu katılımcılardan 100'ü yaygın gelişimsel kardeşe sahip ergenler, diğer 100'ü ise yaygın gelişimsel kardeşe sahip olmayan ergenlerdir.

3.2 Veri Toplama Araçları

Toplamda 110'ar kişiye anket formu yöneltilmiştir. Ancak bunlardan hatalı ya da eksik olanlar çıkartılarak 100'er kişilik analiz yapılacak düzeye indirgenmiştir. Sisteme bilgilerin girilmesi ve analizlerin değerlendirilmesi sağlanmıştır. Anket formunda kullanılan ölçekler ise Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği, Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği ve Akran İlişkileri Ölçeği'dir.

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği

Araştırmada Schaeffer-Edgerton tarafından geliştirilen ve Mc Hale ve arkadaşları (1986) tarafından tekrar gözden geçirilen normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşleriyle olan farklılıklarını değerlendirmek amacıyla kullanılan hem kardeşlere hem de annelere uygulanan Schaeffer Kardeş

Davranışı Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek Emine Ahmetoğlu tarafından Susan Mc Hale'den izin alınarak yurtdışından getirilmiştir. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin anne ve kardeş formlarının öncelikle Türkçe'ye çevirisi yapılmış, sonra geri-çeviri tekniğiyle bu maddeler tekrar İngilizceye dönüştürülerek özgün ifadeleriyle karşılaştırılmıştır. İki form arasında fark gösteren maddelerin Türkçesi tekrar gözden geçirilerek gereken düzeltmeler yapılmıştır. Yapılan çevirilerde yer alan yönerge ve ifadelerin anlaşılabilirliği, Türk dilinin sözcük ve yapısına uygunluğu ilgili alan uzmanlarınca değerlendirilmiştir. Türkçe'ye çevirisi yapılan bu formların geçerlik, güvenilirlik çalışması için ölçme ve değerlendirme uzmanları ile görüşülmüştür. Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliğini belirlemek üzere kapsam geçerliği, madde analizi ve yapı geçerliğinin bir yolu olarak da faktör analizi yapılmıştır. Ölçek 30 maddeden oluşmakta, nazik olma, birliktelik-İlgili olma, uzak durma-çekinme, empati, fiziksel saldırganlık olmak üzere beş alt boyut bulunmaktadır. Ölçekte yer alan maddelere verilen tepkiler, hiçbir zaman (1 puan)- nadiren (2 puan)- bazen (3 puan)- sık sık (4 puan)- her zaman (5 puan) şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçekte bazı maddeler tersine (reverse) puanlanmıştır. Ölçekte tersine puanlanan maddelere (2., 8., 10., 12., 20. ve 21. madde) verilen yanıtlar 5 yerine 1, 4 yerine 2, 3 yerine 3, 2 yerine 4 ve 1 yerine 5 değeri olarak yeniden kodlanmıştır. Formun değerlendirilmesinde her bir bölüm kendi içinde puanlanmaktadır. Her bir bölümden alınan yüksek puanlar o bölüme farklılık olumlu oranları vermektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması için araştırmaya Edirne il merkezinde bulunan Trakya Üniversitesi Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar İçin Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi'ne kayıtlı, zihinsel engeli bulunan çocukların kardeşleri ve anneleri dahil edilmiştir. Araştırmanın örneklemini öz anne, baba ve kardeşleriyle birlikte yaşayan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 100 zihinsel engelli ile serebral palsi tanısı almış zihinsel engelli (zihin+hareket engelli) çocuğun 8-18 yaşlar arasındaki normal gelişim gösteren kardeşleri ve anneleri oluşturmaktadır. Yapılan araştırmaya göre Nazik olma alt boyutunun yük değerleri .16-.80 arasında değişmektedir. Tek faktörün açıkladığı varyans % 43 tür. Ölçeğin güvenilirliğine iç tutarlılık yöntemi ile bakılmıştır. Bu alt ölçeğin Alfa değeri .81 olarak hesaplanmıştır. Bu alt ölçeğe ait test - tekrar test korelasyonu .99 dur. Uzak durma- çekinme alt boyutunun yük değerleri .30-.88 arasında değişmektedir.

Tek faktörün açıkladığı varyans % 44 tür. Bu alt ölçeğin Alfa değeri .71 olarak hesaplanmıştır. Bu alt ölçeğe ait test - tekrar test korelasyonu .99 dur. Birliktelik-İlgili olma alt boyutunun yük değerleri .74 - .88 arasında değişmektedir. Tek faktörün açıkladığı varyans %63 tür. Bu alt ölçeğin Alfa değeri .90 olarak hesaplanmıştır. Bu alt ölçeğe ait test - tekrar test korelasyonu .98 dir. Empati alt boyutunun yük değerleri .39-.92 arasında değişmektedir. Tek faktörün açıkladığı varyans %57 dir. Bu alt ölçeğin Alfa değeri .80 olarak hesaplanmıştır. Bu alt ölçeğe ait test - tekrar test korelasyonu .95 dir. Fiziksel saldırganlık alt boyutunun ise yük değerleri .39-.96 arasında değişmektedir. Tek faktörün açıkladığı varyans % 65 dir. Bu alt ölçeğin Alfa değeri .73 olarak hesaplanmıştır. Bu alt ölçeğe ait test - tekrar test korelasyonu .99 dur.

Araştırmaya dahil edilen kardeşlerin ve annelerin Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Uzak Durma-Çekinme ($t(198)=2.33; p<0.05$) ve Birliktelik-İlgili Olma boyutundan aldıkları puan ortalamaları arasındaki farkın ($t(198) =2.26; p<0.05$) yani anne ve kardeş algılamaları arasındaki farklılığın anlamlı olduğu görülmektedir. Uzak durma-çekinme boyutunda kardeşler ($C =9.58$), annelerin ($C =11.04$) değerlendirmelerine göre engelli kardeşlerinden daha az uzak durduklarını ve daha az çekindiklerini, kardeş ilişkilerinde birliktelik-İlgili olma boyutunda, kardeşler ($C =26.95$), annelerin ($C =25.20$) değerlendirmelerine göre engelli kardeşleriyle daha çok birlikte olduklarını ve daha ilgili davrandıklarını belirtmişlerdir. Araştırmanın sonucuna bağlı olarak Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin normal gelişim gösteren kardeşlerin engelli kardeşi ile ilişkilerini belirlemede ve annelerin normal gelişim gösteren çocukları ile engelli çocukları arasındaki ilişkiyi değerlendirmelerinde, 30 madde ile beş alt boyuttan oluşan, geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu belirlenmiştir.

Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği

Ülkemiz koşullarında geliştirilmiş olan Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği (SDDÖ), bireye günlük hayatta yaşadığımız sosyal durumlar verilmiştir. Envanter, sosyal durumlar karşısında, duyulan sorumluluk bilincini değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Her madde, hem sorumluluğun duygu boyutunu, hem de davranış boyutunu değerlendirmeye yöneliktir. Bu ölçek Amerika Birleşik Devletleri'nde sorumluluk üzerine yapılmış çalışmalar, okul

uygulama modelleri taranarak Özen (2008) tarafından geliştirilmiş ve geliştirme aşamasında, yazılımında ve maddelerin sıralamasında uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu ölçekte 18 sosyal durum karşısında yaşanan sorumluluk duygusu düzeyi ve buna bağlı olarak sorumluluk davranış düzeyinin derecelendirilmesinden oluşmaktadır. Duygu boyutu sosyal durumlarda yaşanan sorumluluk duygusunu ifade ederken, davranış boyutu da bu duyguya bağlı olarak gerçekleşen sorumluluk davranışının yaşanma sıklığını ifade eder. Böylece yaşamda sorumluluk duygusunun, yaşamı ne derece etkilediğini ve davranışa ne derece yansıdığını ölçmektedir. Ölçek dörtlü derecelendirilme ölçeği olarak uzmanlar tarafından yarı yapılandırılmış görüşmeler ile doldurulabileceği gibi -özellikle küçük öğrenciler için- bireylerin kendisine verilerek de değerlendirilebilen (self-report) bir ölçektir. Ölçeğin cevaplanmasında 4 dereceli yanıt şıkları duygusu düzeyi için “Her Zaman Sorumluluk Duyarımdan, “Hiç Bir Zaman Sorumluluk Duymama doğru giden şekilde olup, duyguya bağlı davranış düzeyi için; “Her Zaman Sorumlu Davranımdan, “Hiç Bir Zaman Sorumlu Davranmama” giden şekildedir. Ölçeğin puanlanması, ölçeğin duygusu ve davranış ve davranış boyutlarından alınan puanların toplanması ile yapılmıştır. Bunun için a’ya 4, b’ye 3, c’ye 2 ve d’ye 1 verilmiştir. Ölçekten alınan en düşük puan 18 en yüksek puan 72’dir. Genel gruptan elde edilen puanın aritmetik ortalaması bulunur ve ortalamanın altındakiler için sorumluluk duygusu ve davranışı düşüktür denilebilir.

SDDÖ’nin son formu üzerindeki güvenilirlik çalışması, Erzincan 75. Yıl ilköğretim okulu ile Fatih ilköğretim okulu sekizinci sınıf öğrencileri arasından seçkisiz olarak alınan 123 öğrenciden alınan puanlar üzerinde yapılmıştır. SDDÖ, Likert tipi olması nedeniyle ölçeğin tümü ve alt ölçeklerine ilişkin güvenilirlik çalışması Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı yolu ile yapılmıştır. Çalışma sonucunda, Alpha güvenilirlik katsayısı ölçeğin Duygu boyutu = 0.85; davranış boyutu= 0.77 olarak bulunmuştur. Elde edilen güvenilirlik katsayıları ölçeğin güvenle kullanılabilmesini göstermektedir. SDDÖ’nin geçerliği ise benzer ölçekler geçerliği yöntemi ile incelenmiştir. Erzincan 75. Yıl ilköğretim okulu ile Fatih ilköğretim okulu sekizinci sınıf öğrencileri arasında seçkisiz olarak alınan 123 öğrenciye SDDÖ ile birlikte Conrad ve Hedin’in tarafından geliştirilen Kişisel ve Sosyal Sorumluluk ölçeği verilmiştir. Her iki ölçeğin

toplam puanları ile alt ölçeklerine ilişkin puanlar arasında korelasyon “Pearson Korelasyon Katsayısı” yolu ile bulunmuştur. SDDÖ'nin geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin ilk bulgular, SDDÖ'nin güvenilirliğine ve geçerliğine kanıt sayılabilecek niteliktedir.

Akran İlişkileri Ölçeği

Akran İlişkileri Ölçeği (AİÖ): AİÖ, çocukların ve ergenlerin en iyi arkadaşları ile olan farklılıklarının niteliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Berndt ve Perry'nin (1983'ten akt., Bukowski vd., 1994) görüşme yoluyla hazırladığı taslak maddeler Bukowski ve arkadaşları (1994) tarafından ölçek hâline getirilmiştir. 30 madde ve altı faktörlü bir yapıya sahip olan ölçme aracının yapısı, deneysel çalışmalarla desteklenip ele alınan kavramın yapısı değerlendirilerek yeniden gözden geçirilmiştir. Ölçme aracı son hâliyle beş faktörlü ve toplam 23 maddeden oluşmaktadır. Bu alt boyutlar sırasıyla Birliktelik (4 madde), Çatışma (4 madde), Yardım (5 madde), Koruma (5 madde) ve Yakınlık (5 madde) olarak isimlendirilmiştir. Aşağıda her bir boyuta farklılık açıklama ve o boyutu temsil eden örnek madde sunulmaktadır. Ölçme aracının uyarlanması ve uygulanabilmesi için Zeynep Erkan Atik tarafından ilgili kişi ve kurumlardan gerekli izinler alınmıştır. Önce ölçeğin Türkçeye uyarlama izni Bukowski'den alınmıştır. Araştırma kapsamında öncelikle, AİÖ'nün Türkçeye çevirisi yapılmış ve dil geçerliğine ilişkin kanıtlar sağlanmıştır. Hem Türkçe hem de İngilizceye hakim 12 kişiye iki hafta arayla uygulanan ölçme aracından elde edilen puanlar arasındaki korelasyon katsayıları Türkçe ve İngilizce formlar arasındaki ilişkinin anlamlı düzeyde olumlu olduğunu göstermektedir. Ardından Milli Eğitim Bakanlığı'ndan izin alınarak, Ankara ilinde verilerin toplanması planlanan okulların müdürlerinin onayı ile üç ayrı ortaöğretim kurumunda veriler toplanmıştır. Ölçme aracının yapı geçerliği Doğrulayıcı Faktör Analizi ile belirlenmeden önce, analizin yapılabilmesi için karşılanması gereken (Ullman, 2001) eksik değerler, aykırı değerler, normallik ve çoklu bağlantılılık varsayımları test edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için de, iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Cronbach alpha katsayısının hesaplanması, eksik değerler, aykırı değerler ve çoklu bağlantılılık testi için PASW 18 kullanılmıştır. Normallik varsayımının testi ve doğrulayıcı faktör analizi LISREL 8.7 kullanılarak yapılmıştır. AİÖ'nün yapı geçerliğine ilişkin

kanıt elde etmek için 22 maddeli ölçeğin 5 faktörlü yapısı birinci düzey DFA yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin bilgi elde etmek amacıyla Cronbach alfa katsayıları hesaplanmıştır. Yardım, Koruma ve Yakınlık boyutlarının kabul edilebilir düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir. Orijinal ölçme aracının boyutlar bazında iç tutarlılık katsayıları 71 ile 86 arasında değişim göstermektedir. Uyarlama çalışması kapsamında elde edilen değerlerin .66 ile .86 arasında değiştiği göz önünde bulundurulduğunda orijinal çalışmaya yakın sonuçlar elde edildiği söylenebilir (Bukowski ve ark., 1994).

3.3 Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler lisanlı SPSS 21 paket programı ile analiz edilmiştir. Değişkenlerin normal dağılımdan gelme durumları araştırılırken birim sayıları nedeniyle Shapiro Wilk's'den yararlanılmıştır. Sonuçlar yorumlanırken anlamlılık düzeyi olarak 0,05 kullanılmış olup; $p < 0,05$ olması durumunda değişkenlerin normal dağılımdan gelmediği, $p > 0,05$ olması durumunda ise değişkenlerin normal dağılımdan geldikleri belirtilmiştir. Gruplar arasındaki farklılıklar incelenirken değişkenlerin normal dağılımdan gelmemesi durumunda Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır.

Nominal değişkenlerin grupları arasındaki farklılıklar incelenirken Ki-Kare analizi uygulanmıştır. 2x2 tablolarda gözelerdeki beklenen değerlerin yeterli hacme sahip olmaması durumlarında Fisher's Exact Test kullanılmış olup RxC tablolarda ise Monte Carlo Simülasyonu yardımıyla Pearson Ki-Kare analizi uygulanmıştır.

Normal dağılımdan gelmeyen değişkenler arasındaki farklılıklar incelenirken Spearman's Korelasyon Katsayısından yararlanılmıştır. Normal dağılımdan gelen değişkenler arasındaki ilişkiler incelenirken Pearson Korelasyon Katsayısından yararlanılmıştır.

Sonuçlar yorumlanırken anlamlılık düzeyi olarak 0,05 kullanılmış olup; $p < 0,05$ olması durumunda anlamlı bir farklılığın olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda ise anlamlı bir farklılığın olmadığı belirtilmiştir.

4. BULGULAR

4.1 Analiz Değerlendirmeleri ve Sonuçları

Araştırma probleminin çözümlenmesi amacıyla geliştirilen çalışma içerisinde, açıklayıcı ve yapılandırıcı bir süreç geliştirilmiştir. Bu yönde belirli özelliklerin sorulara verilen cevaplar ile öğrenilmesi sağlanmıştır. Katılımcıların demografik değişkenlerine yönelik bulgu Çizelge 4.1, yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların demografik bilgilerine ilişkin bulgu Çizelge 4.3’de, yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların belirli değişkenlere ilişkin Whitney U testi bulguları Çizelge 4.4’de gösterildiği üzeredir.

Çizelge 4.1: Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans Dağılım Tablosu

		Grup				Toplam	
		Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip Değil		Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip			
		N	%	N	%	N	%
Cinsiyet	Kadın	40	40	44	44	84	42
	Erkek	60	60	56	56	116	58
	Toplam	100	100	100	100	200	100
Baba Eğitim Durumu	Okur Yazar Değil	3	3	0	0	3	1,5
	İlkokul	48	48	19	19	67	33,5
	Lise	36	36	70	70	106	53
	Lisans	9	9	11	11	20	10
	Yüksek Lisans	4	4	0	0	4	2
Toplam	100	100	100	100	200	100	
Anne Eğitim Durumu	Okur Yazar Değil	9	9	1	1	10	5
	İlkokul	53	53	57	57	110	55
	Lise	32	32	39	39	71	35,5
	Lisans	5	5	3	3	8	4
	Yüksek Lisans	1	1	0	0	1	0,5
Toplam	100	100	100	100	200	100	
Ailenizin Gelir Düzeyi?	Düşük	10	10	33	33	43	21,5
	Orta	86	86	57	57	143	71,5
	Yüksek	4	4	10	10	14	7
	Toplam	100	100	100	100	200	100

Çizelge 4.2: Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans Dağılım Tablosu (Devamı)

			Grup						
			n	Me an	Medi an	Mi n	Ma x	ss	
Yaş	Gelişimsel	Bozukluğu	Olan	10	15,	16	14	18	0,9
	Kardeşe Sahip	Değil		0	71				5
	Gelişimsel	Bozukluğu	Olan	10	15,	16	13	18	1,2
	Kardeşe Sahip			0	57				1
Toplam				20	15,	16	13	18	1,0
				0	64				8
Kaç Kardeşi niz Var?	Gelişimsel	Bozukluğu	Olan	10	2,9	2	1	13	2,1
	Kardeşe Sahip	Değil		0	5				9
	Gelişimsel	Bozukluğu	Olan	10	2,5	2	1	6	1,0
	Kardeşe Sahip			0	4				2
Toplam				20	2,7	2	1	13	1,7
				0	4				2

Çizelge 4.3: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Dağılım Tablosu

			N	%
Yapısal Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşiniz var mı?	Evet		100	50
	Hayır		100	50
	Toplam		200	100
Varsa, Cinsiyeti?	Kadın		54	54
	Erkek		46	46
	Toplam		100	100
Öğrenim Durumu	Anaokulu		8	8
	İlkokul		32	32
	Ortaokul		33	33
	Lise		27	27
	Üniversite		0	0
	Toplam		100	100
Kaynaştırma Eğitimi Aldı mı?	Evet		74	74
	Hayır		26	26
	Toplam		100	100

Çizelge 4.4: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Cinsiyet ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

		Cinsiyet						Mann Whitney U Testi		
		n	Mea n	Media n	Mi n	Ma x	ss	Sıra Ort.	z	p
Nazik olma	Kadın	44	33,4 1	32,5	19	45	7,2 5	55,05	- 1,39	0,16 4
	Erkek	56	31,1 8	29,5	13	45	7,2 3	46,93	1	
	Topla m	10 0	32,1 6	30	13	45	7,2 8			
Uzak durma	Kadın	44	12,8 4	12	6	25	4,8 1	51,52	- 0,31	0,75 4
	Erkek	56	12,5 7	13	6	29	5,1 3	49,7	4	
	Topla m	10 0	12,6 9	13	6	29	4,9 7			
Birlikteli k, ilgili olma	Kadın	44	22,8 4	22	9	35	6,6 1	52,3	- 0,54	0,58 3
	Erkek	56	22,0 7	23	11	33	6,4 8	49,09	9	
	Topla m	10 0	22,4 1	22,5	9	35	6,5 2			
Empati	Kadın	44	19,2 5	19,5	9	25	4,6 4	48,93	- 0,48	0,63
	Erkek	56	19,8 6	21	8	25	4,2 2	51,73	1	
	Topla m	10 0	19,5 9	21	8	25	4,4			

Çizelge 4.4: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Cinsiyet ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

Fiziksel Saldırganlık	Kadın	44	5,3	5	3	10	2,2	48,4	-	0,526
							4	9	0,63	4
	Erkek	56	6,02	5	3	15	3,4	52,0		
							2	8		
	Toplam	100	5,7	5	3	15	2,9			7
Schaffer Boyut	Kadın	44	93,6	94	6	11	12,33	53,75	-	0,3
			4		8	4			0,994	2
	Erkek	56	91,7	92,5	7	11	10,6	47,95		
				5	1	3				
	Toplam	100	92,5	93	6	11	11,38			
			5		8	4				

Bu yönde ifade edilenler incelendiğinde yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, cinsiyet ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların baba eğitim durumu ile belirli değişkenlere farklılığa ilişkin Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.5’de gösterildiği üzeredir.

Çizelge 4.5: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Baba Eğitim Durumu ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Baba Eğitim Durumu						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Me an	Medi an	Mi n	Ma x	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Nazik olma	Okur yazar değil	0	.	.	.	.	.	.	2,2 33	0,3 29	-
	İlkokul	19	32, 05	31	13	45	7,9 5	50,89			
	Lise	70	31, 8	29	18	45	7,0 7	48,51			
	Lisans	11	34, 64	35	20	45	7,6 6	62,5			
	Yüksek Lisans Toplam	0 100	. 32, 16	. 30	. 13	. 45	. 7,2 8	.			
Uzak durma	Okur yazar değil	0	.	.	.	.	.	.	1,8 95	0,3 88	-
	İlkokul	19	11, 95	11	6	29	5,8 2	43,79			
	Lise	70	13, 04	13	6	25	4,7 7	53,09			
	Lisans	11	11, 73	12	6	20	4,8 6	45,64			
	Yüksek Lisans Toplam	0 100	. 12,6 9	. 13	. 6	. 2	. 9	. 4,9 7			
Birlikteli k, ilgili olma	Okur yazar değil	0	.	.	.	.	.	.	1,46 5	0,48 1	-
	İlkokul	19	22,3 7	24	1	3	7,2 4	50,3			
	Lise	70	22,0 9	22	9	3	6,3 7	48,9			
	Lisans	11	24,5 5	26	1	3	6,4 6	60,3			
	Yüksek Lisans Toplam	0 100	. 22,4 1	. 22,5	. 9	. 3	. 5	. 6,5 2			
Empati	Okur yazar değil	0	.	.	.	.	.	.	1,54 6	0,46 2	-
	İlkokul	19	20,2 1	23	8	2	5,1 5	57,2 6			

Çizelge 4.5: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Baba Eğitim Durumu ile Schaffer Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kuskal Wallis H Testi Sonucu

	Lise	70	19,4	20,5	1	2	4,0	48,2			
					0	5	9	6			
	Lisans	11	19,7	22	9	2	5,1	53,0			
			3			5	8	5			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.	.			
	Toplam		10	19,5	2	8	25	4,4			
			0	9	1						
Fiziksel Saldırganlık	Okur değil	yazar	0	.	.	.	.	.	0,83	0,65	-
	İlkokul		19	6,16	5	3	15	3,53			
									4		
	Lise		70	5,69	5	3	14	2,94			
									9		
	Lisans		11	5	5	3	8	2,05			
									4		
	Yüksek Lisans		0	.	.	.	.	.			
	Toplam		10	5,7	5	3	15	2,97			
			0								
Schaffer Toplam Boyut	Okur değil	yazar	0	.	.	.	.	.	1,40	0,49	-
	İlkokul		19	92,7	9	7	11	11,8			
				4	3	2	3	8			
									2		
	Lise		70	92,0	9	6	11	11,1			
				1	2	8	4	2			
									1		
	Lisans		11	95,6	9	7	11	12,7			
				4	9	0	4	1			
									5		
	Yüksek Lisans		0	.	.	.	.	.			
	Toplam		10	92,5	9	6	11	11,3			
			0	5	3	8	4	8			

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, baba eğitim durumu ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların anne eğitim durumu ile belirli değişkenlere ilişkin farklılık Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.6'da gösterildiği üzeredir.

Çizelge 4.6: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Anne Eğitim Durumu ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Anne Eğitim Durumu						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Me an	Medi an	M in	Max	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Nazik olma	Okur yazar değil	1	34	34	3	34	.	59	3,2	0,3	-
	İlkokul	57	31, 21	29	1	45	7,2 3	46,31	56	54	
	Lise	39	33, 26	35	1	45	7,3 6	55,14			
	Lisans	3	35, 33	31	3	45	8,3 9	67			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	100	32, 16	30	1	45	7,2 8				
Uzak durma	Okur yazar değil	1	8	8	8	8	.	25	1,1	0,7	-
	İlkokul	57	12, 98	13	6	29	5,0 5	51,96	73	6	
	Lise	39	12, 49	12	6	25	4,9 6	49,6			
	Lisans	3	11, 33	13	6	15	4,7 3	42,83			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	100	12, 69	13	6	29	4,9 7				
Birlikteli k, ilgili olma	Okur yazar değil	1	27	27	2	27	.	74	4,19	0,24	-
	İlkokul	57	21,4	22	9	33	6,56	46,0 2			
	Lise	39	23,4 1	24	1	35	6,29 0	55,0 3			
	Lisans	3	27	26	2	35	7,55	69			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				

Çizelge 4.6: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Anne Eğitim Durumu ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

	Toplam	100	22,4 1	22, 5	9	35	6,52				
Empati	Okur yazar değil	1	24	24	2	24	.	83	1,85	0,60	-
	İlkokul	57	19,5 4	21	8	25	4,18	49,49			
	Lise	39	19,4 1	21	9	25	4,79	50,22			
	Lisans	3	21,3 3	22	1	25	4,04	62,5			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	100	19,5 9	21	8	25	4,4				
Fiziksel Saldırganlık	Okur yazar değil	1	5	5	5	5	.	51	3,20	0,36	-
	İlkokul	57	6,14	6	3	15	3,17	54,66			
	Lise	39	5,08	4	3	12	2,67	44,23			
	Lisans	3	5,67	7	3	7	2,31	52,83			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	100	5,7	5	3	15	2,97				
Schaffer Toplam Boyut	Okur yazar değil	1	98	98	9	98	.	66	2,74	0,43	-
	İlkokul	57	91,2 8	91	6	113	11,1 1	47,11			
	Lise	39	93,6 4	95	7	114	11,7 2	53,64			
	Lisans	3	100, 67	99	8	114	12,5 8	69			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	100	92,5 5	93	6	114	11,3 8				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, anne eğitim durumu ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların cinsiyet ile belirli değişkene ilişkin farklılık Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.7’de gösterildiği üzeredir.

Çizelge 4.7: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Aile Gelir ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Ailenizin Gelir Düzeyi?						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Nazik olma	Düşük	33	29,91	28	13	45	7,22	40,36	6,147	0,046	1--2
	Orta	57	33,25	35	18	45	7,16	54,99			
	Yüksek	10	33,4	32	20	45	7,2	58,35			
	Toplam	100	32,16	30	13	45	7,28				
Uzduurma	Düşük	33	14,52	14	6	29	5,17	60,62	6,275	0,043	2--1
	Orta	57	11,91	11	6	25	4,65	46,24			
	Yüksek	10	11,1	11	6	20	4,82	41,4			
	Toplam	100	12,69	13	6	29	4,97				
Birliktelik, ilgili olma	Düşük	33	21,48	22	9	33	6,9	46,55	1,334	0,513	-
	Orta	57	22,67	23	10	35	6,29	51,49			
	Yüksek	10	24	25,5	14	35	6,73	57,9			
	Toplam	100	22,41	22,5	9	35	6,52				
Empati	Düşük	33	18,85	20	8	25	4,66	45,71	1,772	0,412	-
	Orta	57	20,14	21	10	25	4,06	53,82			
	Yüksek	10	18,9	21,5	9	25	5,34	47,4			
	Toplam	100	19,59	21	8	25	4,4				
Fiziksel Saldırganlık	Düşük	33	6,97	7	3	15	3,25	62,61	9,226	0,01	2--1
	Orta	57	5,14	4	3	14	2,72	45,01			
	Yüksek	10	4,7	3,5	3	7	2	41,85			
	Toplam	100	5,7	5	3	15	2,97				
Schaffer Toplam Boyut	Düşük	33	91,73	93	68	113	11,79	48,3	0,287	0,866	-
	Orta	57	93,11	93	71	114	10,89	51,68			
	Yüksek	10	92,1	94,5	70	114	13,68	51,05			
	Toplam	100	92,55	93	68	114	11,38				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, aile gelir düzeyleri arasında nazik olma alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Uzak Durma alt boyut puanları arasında

istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Birliktelik, İlgili Olma alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$). Empati alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$). Fiziksel Saldırganlık alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Schaffer Toplam Boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların değişkenler ile Schaffer ölçeği puanlar arasındaki farklılığa bağlı Korelasyon testi bulguları Çizelge 4.8’de gösterildiği üzeredir.

Çizelge 4.8: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Değişkenler ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa Dair Korelasyon Testi Sonucu

Correlations				
		Yaş	Kaç Kardeşiniz var?	
Nazik olma	r	-0,013	-0,086	
	p	0,895	0,393	
	n	100	100	
Uzak durma	r	-0,031	0,076	
	p	0,762	0,453	
	n	100	100	
Birliktelik, ilgili olma	r	-0,119	-0,103	
	p	0,238	0,307	
	n	100	100	
Empati	r	-0,05	0,023	
	p	0,619	0,821	
	n	100	100	
Fiziksel Saldırganlık	r	-0,006	0,037	
	p	0,956	0,718	
	n	100	100	
Schaffer	Toplam	r	-0,12	-0,077

Boyut	p	0,236	0,448
	n	100	100

Yaş değerleri ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Kardeş sayıları değerleri ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların cinsiyet ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Whitney U testi bulguları Çizelge 4.9’da gösterildiği üzeredir.

Çizelge 4.9: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Cinsiyet ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

		Cinsiyet						Mann	Whitney	U
		n	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort.	z	p
Sorumluluk Duyarım	Kadın	44	37,93	39,5	18	56	9,06	43,42	-	0,03
	Erkek	56	42,16	43,5	22	63	9,66	56,06	2,165	
	Toplam	100	40,3	41	18	63	9,59			
Sorumlu Davranım	Kadın	44	42,61	43	22	57	8,88	45,25	-	0,108
	Erkek	56	45,75	47	23	64	8,79	54,63	1,606	
	Toplam	100	44,37	45	22	64	8,93			

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, cinsiyetleri arasında sorumluluk duyarım alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Erkeklerin sorumluluk puanları anlamlı derecede yüksektir. Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların,

cinsiyetleri arasında sorumlu davranırım alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların baba eğitim durumu ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.10'da gösterilmektedir.

Çizelge 4.10: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Baba Eğitim Durumu ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Baba Eğitim Durumu					Kruskal Wallis H Testi				
		n	Me an	Med ian	M in	M ax	Ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Sorumluluk Duyarlılık	Okur yazar değil	0	.	.	.	.	.		3,7	0,	-
	İlkokul	19	39,74	42	24	61	9,77	49,66			
	Lise	70	41,34	42	21	63	9,21	53,18			
	Lisans	11	34,64	38	18	49	10,52	34,91			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	100	40,30	41	18	63	9,59				
Sorumlu Davranışım	Okur yazar değil	0	.	.	.	.	.		4,8	0,	-
	İlkokul	19	43,05	44	23	64	9,61	45,92			
	Lise	70	45,60	46,5	28	63	8,31	54,2			
	Lisans	11	38,82	39	22	53	9,94	34,86			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	100	44,37	45	22	64	8,93				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, baba eğitim durumu ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların anne eğitim durumu ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.11’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.11: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Anne Eğitim Durumu ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Anne Eğitim Durumu						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Me an	Med ian	M in	M ax	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Sorumluluk Duyarlılık	Okur yazar değil	1	24	24	24	24	.	7,5	13,	0,0	2--3
	İlkokul	57	43,18	44	22	63	8,94	59,11	108	04	
	Lise	39	37,13	38	20	53	8,68	40,36			
	Lisans	3	32,33	31	18	48	15,04	33			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	100	40,3	41	18	63	9,59				
Sorumlu Davranış	Okur yazar değil	1	35	35	35	35	.	18,5	8,2	0,0	2--3
	İlkokul	57	46,54	47	23	64	8,55	56,92	11	42	
	Lise	39	42,18	43	28	57	8,37	43,81			
	Lisans	3	34,67	35	22	47	12,5	26,17			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	100	44,37	45	22	64	8,93				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, anne eğitim durumları arasında sorumluluk duyarım alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Lise mezunu annelerin sorumluluk duyarım puanları anlamlı derecede düşüktür. Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, anne eğitim durumları arasında sorumluluk duyarım alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların aile gelir düzeyi

ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.12’de gösterilmektedir

Çizelge 4.12: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Aile Gelir Düzeyi ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Ailenizin Gelir Düzeyi?						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Mea n	Media n	Mi n	Ma x	ss	Sıra Ort.	H	p	İkili Karş.
Sorumlulu k Duyarım	Düşük	33	43,9 4	44	24	61	8,01	62,68	9,07 4	0,01 1	2—1
	Orta	57	38,9 3	39	20	63	9,82	45,4			
	Yüksek	10	36,1	35,5	18	49	10,1 8	39,35			
	Toplam	100	40,3	41	18	63	9,59				
Sorumlu Davranır m	Düşük	33	46,9 1	47	23	64	8,35	59	5,33 6	0,06 9	-
	Orta	57	43,6 8	43	28	63	8,97	47,87			
	Yüksek	10	39,9	42,5	22	52	8,92	37,45			
	Toplam	100	44,3 7	45	22	64	8,93				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, aile gelir düzeyleri arasında sorumluluk duyarım alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, aile gelir düzeyleri arasında sorumlu davranırım alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların değişkenler ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Korelasyon testi bulguları Çizelge 4.13’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.13: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Değişkenler ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa Dair Korelasyon Testi Sonucu

Correlation			
		Yaş	Kaç Kardeşiniz var?
Sorumluluk Duyarım	r	,199*	0,163
	p	0,047	0,105
	n	100	100
Sorumlu Davranırım	r	,204*	0,101
	p	0,041	0,317
	n	100	100

Yaş değerleri ile sorumluluk duyarım alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Bu farklılık pozitif yönlü olup, orta derecelidir ($r = 0,199$). Yaş değerleri ile sorumlu davranırım boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Bu farklılık pozitif yönlü olup, orta derecelidir ($r = 0,204$). Kardeş Sayıları ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların cinsiyet ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Whitney U testi bulguları Çizelge 4.14’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.14: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Cinsiyet ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

		Cinsiyet						Mann Whitney U Testi		
		n	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort.	z	p
Akran Birliktelik	Kadın	44	8,64	8,5	4	18	3,18	43,84	-	0,041 2,047
	Erkek	56	9,84	9,5	4	17	2,74	55,73		
	Toplam	100	9,31	9	4	18	2,98			
Çatışma	Kadın	44	10,32	10,5	4	19	3,72	43,16	-	0,024 2,256

Çizelge 4.14: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Cinsiyet ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

	Erkek	56	11,95	12,5	4	20	3,48	56,27		
	Toplam	100	11,23	12	4	20	3,66			
Yardım	Kadın	44	10,55	10	5	20	5,09	44,05	-	0,048
	Erkek	56	12,3	12	5	20	4,28	55,57	1,979	
	Toplam	100	11,53	11,5	5	20	4,71			
Koruma	Kadın	44	12,91	14	5	21	4,11	42,19	-	0,011
	Erkek	56	14,91	16	5	23	4,39	57,03	2,547	
	Toplam	100	14,03	15	5	23	4,36			
Akran	Kadın	44	42,41	46	18	78	13,93	42,74	-	0,018
Toplam	Erkek	56	49	49	18	77	12,59	56,6	2,373	
Boyut	Toplam	100	46,1	48	18	78	13,53			

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, cinsiyetler arasında birliktelik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, aile gelir düzeyleri arasında çatışma alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, aile gelir düzeyleri arasında yardım alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, aile gelir düzeyleri arasında koruma alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, aile gelir düzeyleri arasında akran ilişkileri toplam boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların baba eğitim durumu ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.15’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.15: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Baba Eğitim Durumu ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Baba Eğitim Durumu						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Me an	Medi an	Mi n	M ax	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Akran Birlikt elik	Okur yazar değil	0	.	.	.	.	.		2,9 59	0,2 28	-
	İlkokul	19	8,8 9	8	6	13	2, 28	45,18			
	Lise	70	9,6	9,5	4	18	3, 16	53,61			
	Lisans	11	8,1 8	8	4	13	2, 71	39,86			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	100	9,3 1	9	4	18	2, 98				
Çatışm a	Okur yazar değil	0	.	.	.	.	.		5,9 28	0,0 52	-
	İlkokul	19	10, 74	12	4	14	3, 49	48,34			
	Lise	70	11, 64	12	4	20	3, 79	54,06			
	Lisans	11	9,4 5	10	4	13	2, 54	31,55			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	100	11, 23	12	4	20	3, 66				
Yardı m	Okur yazar değil	0	.	.	.	.	.		1,1 08	0,5 75	-
	İlkokul	19	11, 47	11	6	16	3, 63	50,82			
	Lise	70	11, 76	12	5	20	5, 04	51,76			
	Lisans	11	10, 18	10	5	17	4, 29	41,91			
	Toplam	100	11, 23	12	4	20	3, 66				

Çizelge 4.15: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Baba Eğitim Durumu ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

	Yüksek Lisans		0	.	.	.	.	.			
	Toplam		10	11,5	11,	5	2	4,71			
			0	3	5		0				
Koru	Okur	yazar	0	.	.	.	.	.	2,89	0,23	-
ma	değil								2	5	
	İlkokul		19	13,2	13	5	2	4,15	43,9		
				6			1		2		
	Lise		70	14,4	15	5	2	4,52	53,6		
							3		9		
	Lisans		11	13	14	7	1	3,66	41,5		
							9		5		
	Yüksek Lisans		0	.	.	.	.	.			
	Toplam		10	14,0	15	5	2	4,36			
			0	3			3				
Akran	Okur	yazar	0	.	.	.	.	.	3,29	0,19	-
Topla	değil								2	3	
m	İlkokul		19	44,3	47	2	6	11,3	46,0		
Boyut				7		3	1	7	5		
	Lise		70	47,4	48,	1	7	14,3	53,6		
					5	8	8	3	6		
	Lisans		11	40,8	42	2	5	10,7	38,0		
				2		2	4	6	9		
	Yüksek Lisans		0	.	.	.	.	.			
	Toplam		10	46,1	48	1	7	13,5			
			0			8	8	3			

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, baba eğitim durumu ile akran ilişkileri alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların anne eğitim durumu ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.16’da gösterilmektedir.

Çizelge 4.16: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Anne Eğitim Durumu ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Anne Eğitim Durumu						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Mea n	Me dia n	M i n	M ax	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Akran Birliktel lik	Okur yazar değil	1	7	7	7	7	.	22	3,4 88	0,3 22	-
	İlkokul	57	9,72	9	4	17	2,9 1	54,61			
	Lise	39	8,85	9	4	18	3,1 4	46,05			
	Lisans	3	8,33	8	7	10	1,5 3	39,67			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	10 0	9,31	9	4	18	2,9 8				
Çatışma	Okur yazar değil	1	9	9	9	9	.	24,5	2,6 53	0,4 48	-
	İlkokul	57	11,4 9	12	4	20	3,7 8	53,63			
	Lise	39	10,9 7	11	4	19	3,6 6	47,74			
	Lisans	3	10,3 3	10	9	12	1,5 3	35,5			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	10 0	11,2 3	12	4	20	3,6 6				
Yardım	Okur yazar değil	1	6	6	6	6	.	19,5	6,4 88	0,0 9	-
	İlkokul	57	12,5 1	13	5	20	4,4 5	56,52			
	Lise	39	10,3 8	10	5	20	4,8 6	43,45			
	Lisans	3	9,67	10	5	14	4,5 1	38,17			

Çizelge 4.16: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Anne Eğitim Durumu ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	10	11	11,5	5	20	4,7				
		0	,5	3			1				
Koruma	Okur yazar değil	1	12	12	12	12	.	28,5	1,1	0,7	-
	İlkokul	5	14,	15	5	23	4,4	51,75	18	73	
	Lise	3	13,	15	5	21	4,4	48,58			
	Lisans	3	15,	14	14	19	2,8	59			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	1	14,	15	5	23	4,3				
Akran Toplam Boyut	Okur yazar değil	1	34	34	34	34	.	22	3,7	0,2	-
	İlkokul	5	47,	50	18	77	13,	54,9	15	94	
	Lise	3	43,	47	18	78	13,	45,42			
	Lisans	3	44	44	35	53	9	42,33			
	Yüksek Lisans	0	.	.	.	.	.				
	Toplam	1	46,	48	18	78	13,				
		0	1				53				
		0									

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, anne eğitim durumu ile akran ilişkileri alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların aile gelir düzeyi ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.17’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.17: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Aile Gelir Düzeyi ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Ailenizin Gelir Düzeyi?						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Mea n	Medi an	Mi n	Ma x	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Akran Birlikte lik	Düşü k	33	9,39	9	4	16	2,8	51,39	0,08	0,96	-
	Orta	57	9,28	9	4	18	2,9	50,33			
	Yüks ek	10	9,2	9	4	17	3,9	48,5			
	Topla m	100	9,31	9	4	18	2,9	8			
Çatışma	Düşü k	33	11,2	12	4	19	3,8	52,03	3,04	0,21	-
	Orta	57	11,4	12	4	19	3,3	52,26			
	Yüks ek	10	9,8	9,5	4	20	4,6	35,4			
	Topla m	100	11,2	12	4	20	3,6	6			
Yardım	Düşü k	33	12,5	14	5	19	4,5	57,15	3	0,22	-
	Orta	57	11,1	10	5	20	4,8	48,15			

Çizelge 4.17: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Aile Gelir Düzeyi ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

	Yüksek	10	10,2	10,5	5	17	4,52	41,95			
	Toplam	100	11,53	11,5	5	20	4,71				
Koruma	Düşük	33	13,94	14	5	21	4,48	50,27	1,37	0,504	-
	Orta	57	14,33	15	5	21	4,03	52,34			
	Yüksek	10	12,6	13,5	5	23	5,85	40,75			
	Toplam	100	14,03	15	5	23	4,36				
Akran	Düşük	33	47,12	50	18	71	13,72	54,12	1,868	0,393	-
Toplam	Orta	57	46,26	48	18	78	12,75	50,27			
Boyut	Yüksek	10	41,8	43	18	77	17,57	39,85			
	Toplam	100	46,1	48	18	78	13,53				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, aile gelir düzeyleri ile akran ilişkileri alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların değişkenler ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Korelasyon testi bulguları Çizelge 4.18’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.18: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olanların, Değişkenler ile Akran İlişki Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Dair Korelasyon Testi Sonucu

Correlation			Yaş	Kaç Kardeşiniz var?
Akran Birliktelik	r		0,09	,251*
	p		0,373	0,012
	n		100	100
Çatışma	r		-0,097	,204*
	p		0,335	0,042
	n		100	100
Yardım	r		0,101	0,164
	p		0,32	0,103
	n		100	100
Koruma	r		-0,078	,209*
	p		0,438	0,037
	n		100	100
Akran Boyut Toplam	r		0,038	,230*
	p		0,71	0,022
	n		100	100

Yaş değerleri ile akran ilişkileri ölçeği alt boyut ve toplam boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Kardeş sayıları ile birliktelik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu farklılık pozitif yönlü olup, orta derecelidir ($r=0,251$). Kardeş sayısı arttıkça birliktelik değerleri de artmaktadır. Kardeş sayıları ile çatışma alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p>0,05$). Bu farklılık pozitif yönlü olup, orta derecelidir ($r=0,204$). Kardeş sayısı arttıkça çatışma değerleri de artmaktadır. Kardeş sayıları ile koruma alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p>0,05$). Bu farklılık pozitif yönlü olup, orta derecelidir ($r=0,209$). Kardeş sayısı arttıkça koruma değerleri de artmaktadır. Kardeş sayıları ile akran ilişkileri toplam boyut puanları arasında

istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p>0,05$). Bu farklılık pozitif yönlü olup, orta derecedir ($r=0,230$). Kardeş sayısı arttıkça toplam boyut değerleri de artmaktadır. Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların cinsiyet ile Schaffer ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Mann Whitney U testi bulguları Çizelge 4.19’da gösterilmektedir.

Çizelge 4.19: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Cinsiyet ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

	Cinsiyet	Cinsiyet						Mann Whitney U Testi		
		n	Mea n	Media n	Mi n	Ma x	ss	Sıra Ort.	z	P
Nazik olma	Kadın	40	37,8 2	39	22	45	5,8 4	49,33	-	0,74
	Erkek	60	38,1 7	40	22	45	5,7 8	51,28		
	Topla m	10 0	38,0 3	39	22	45	5,7 8			
Uzak durma	Kadın	40	9,43	8	6	23	4,4 5	49,38	-	0,74 6
	Erkek	60	9,3	9	6	19	3,5 6	51,25		
	Topla m	10 0	9,35	9	6	23	3,9 2			
Birlikteli k, ilgili olma	Kadın	40	24,5 8	23,5	14	35	5,4 7	50,75	-	0,94 4
	Erkek	60	24,2 2	24	7	35	5,8 3	50,33		
	Topla m	10 0	24,3 6	24	7	35	5,6 7			
Empati	Kadın	40	21,2 5	22	9	25	3,7 7	50,2	-	0,93 2
	Erkek	60	21,1	22	7	25	4,2 1	50,7		
	Topla m	10 0	21,1 6	22	7	25	4,0 2			

Çizelge 4.19: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Cinsiyet ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

Fiziksel Saldırganlık	Kadın	40	4,4	3	3	10	1,97	53,3	-	0,35
	Erkek	60	4,13	3	3	11	2,04	48,6	0,92	6
	Toplam	100	4,24	3	3	11	2,01		3	
Schaffer Toplam Boyut	Kadın	40	97,4	96	7	12	10,5	49,8	-0,19	0,84
	Erkek	60	96,9	100,5	5	11	12,0	50,9		9
	Toplam	100	97,1	99	5	12	11,4			

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, cinsiyet ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların baba eğitim durumları ile Schaffer ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.20’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.20: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Baba Eğitim Durumları ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Baba Eğitim Durumu						Kruskal Wallis H Testi			
		N	Me an	Medi an	Mi n	M ax	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Nazik değil olma	Okur yazar	3	38,33	40	33	42	4,73	47,67	0,17	0,997	-
	İlkokul	48	38,38	39	26	45	5,01	50,86			
	Lise	36	37,47	40,5	22	45	6,92	50,03			
	Lisans	9	38,56	38	33	45	3,94	49,28			
	Yüksek Lisans	4	37,5	39,5	26	45	9,26	55,25			
Toplam		100	38,03	39	22	45	5,78				

Çizelge 4.20: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Baba Eğitim Durumları ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Uzak durma	Okur değil	yazar	3	7,67	6	6	1	2,89	38	1,23	0,87	-
							1			2	3	
	İlkokul		48	8,79	9	6	1	2,9	48,8			
							9		9			
	Lise		36	10,2	9	6	2	4,97	53,7			
				5			3		4			
	Lisans		9	9,22	8	6	2	4,21	49,6			
							0		1			
	Yüksek Lisans		4	9,5	9	6	1	4,12	52,1			
							4		3			
	Toplam		10	9,35	9	6	2	3,92				
			0				3					
Birliktelik, ilgili olma	Okur değil	yazar	3	18,6	23	7	2	10,2	35,3	1,12	0,89	-
				7			6	1	3	9		
	İlkokul		48	24,4	23	8	3	5,63	50,8			
				4			5		8			
	Lise		36	24,2	24	1	3	5,1	49,7			
				5		4	3		5			
	Lisans		9	25,5	27	1	3	5,22	54,7			
				6		9	5		8			
	Yüksek Lisans		4	26	25,	1	3	8,76	54,5			
					5	8	5					
	Toplam		10	24,3	24	7	3	5,67				
			0	6			5					
Empati	Okur değil	yazar	3	16,6	18	7	2	9,07	35	4,33	0,36	-
				7			5			6	2	
	İlkokul		48	21,1	22	1	2	3,45	47,9			
						1	5		2			
	Lise		36	20,9	22	9	2	4,49	50,4			
				2			5		7			
	Lisans		9	23,5	24	2	2	1,33	66,6			
				6		1	5		1			
	Yüksek Lisans		4	22	23	1	2	3,83	57,1			
						7	5		3			
	Toplam		10	21,1	22	7	2	4,02				
			0	6			5					
Fiziksel Saldırganlık	Okur değil	yazar	3	3	3	3	3	0	32	7,27	0,12	-
										9	2	
	İlkokul		48	3,73	3	3	8	1,33	45,3			
									3			
	Lise		36	4,81	3	3	1	2,36	56,8			
							0		5			
	Lisans		9	5	4	3	1	2,69	59,9			
							1		4			

Çizelge 4.20: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Baba Eğitim Durumları ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Yüksek Lisans	Okur yazar değil	İlkokul	Lise	Lisans	Yüksek Lisans	Toplam			
		4	4,5	3	3	9	3	48			
		10	4,24	3	3	11	2,01				
Schaffer	Okur yazar değil	3	84,3	90	5	10	25,9	36,5	1,90	0,75	-
Toplam	İlkokul	48	96,4	97,5	5	11	10,8	48,6	7	3	
Boyut	Lise	36	97,6	101,5	7	11	10,3	51,1			
	Lisans	9	101,89	100	9	12	10,0	59			
	Yüksek Lisans	4	99,5	101	8	11	15,5	57,3			
	Toplam	10	97,1	99	5	12	11,4				
		0	4		6	3	2				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, baba eğitim durumları ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların anne eğitim durumları ile Schaffer ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.21’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.21: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Anne Eğitim Durumları ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Anne Eğitim Durumu					Kruskal Wallis H Testi				
		n	Me an	Medi an	M in	M ax	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Nazik olma	Okur yazar değil	9	32,67	33	26	40	5,17	23,94	10,603	0,031	1--2
	İlkokul	5	38,75	40	22	45	5,23	53,47			
	Lise	3	38,03	39,5	22	45	6,29	51,39			
	Lisans	5	38,6	37	34	45	5,13	52,1			

Çizelge 4.21: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Anne Eğitim Durumları ile Schaffer Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

	Yüksek Lisans	1	45	45	4	4	.	95,5			
	Toplam	100	38,0	39	2	4	5,7				
			3		2	5	8				
Uzak durma	Okur yazar değil	9	9,33	9	6	1	3,9	50,8	1,80	0,77	-
	İlkokul	53	9,28	9	6	1	3,4	51,4			
	Lise	32	9,75	9	6	2	4,8	51,0			
	Lisans	5	8,2	8	6	1	2,4	43,2			
	Yüksek Lisans	1	6	6	6	6	.	17			
	Toplam	100	9,35	9	6	2	3,9				
						3	2				
Birliktelik, ilgili olma	Okur yazar değil	9	20,2	22	8	3	6,6	32,2	6,79	0,14	-
	İlkokul	53	24,7	25	7	3	5,1	52,9			
	Lise	32	24,4	23,5	1	3	5,7	49,9			
	Lisans	5	24,8	25	1	3	5,8	51,5			
	Yüksek Lisans	1	35	35	3	3	.	99			
	Toplam	100	24,3	24	7	3	5,6				
			6			5	7				
Empati	Okur yazar değil	9	18,3	19	1	2	4,6	31,0	8,63	0,07	-
	İlkokul	53	21,5	23	7	2	3,9	53,2			
	Lise	32	20,9	21	9	2	3,8	47,3			
	Lisans	5	23,2	25	1	2	3,4	68,7			
					7	5	9				

Çizelge 4.21: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Anne Eğitim Durumları ile Schaffer Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

	Yüksek Lisans	1	25	25	25	25	.	86,5			
	Toplam	100	21,16	22	7	25	4,02				
Fiziksel Saldırganlık	Okur yazar değil	9	4,56	4	3	7	1,74	58,61	5,287	0,259	-
	İlkokul	53	3,96	3	3	10	1,88	46,2			
	Lise	32	4,38	3	3	10	1,9	53,59			
	Lisans	5	6	4	3	11	3,74	65,4			
	Yüksek Lisans	1	3	3	3	3	.	32			
	Toplam	100	4,24	3	3	11	2,01				
Schaffer Toplam Boyut	Okur yazar değil	9	85,11	89	59	105	13,51	23,89	11,406	0,022	1-
	İlkokul	53	98,32	101	56	113	9,86	53,65			2
	Lise	32	97,47	97,5	75	123	11,92	49,8			
	Lisans	5	100,8	101	91	111	8,07	60,1			
	Yüksek Lisans	1	114	114	114	114	.	97,5			
	Toplam	100	97,14	99	56	123	11,42				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, anne eğitim durumları ile nazik olma alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, anne eğitim durumları ile Schaffer toplam boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların aile gelir düzeyleri ile Schaffer

ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.22’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.22: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Aile Gelir Düzeyleri ile Schaffer Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Ailenizin Gelir Düzeyi?						Kruskal Wallis H Testi			
		N	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort.	H	p	İkili Karş.
Nazik olma	Düşük	10	34,1	34	22	44	6,17	31,4	7,691	0,021	1—3
	Orta	86	38,28	40	22	45	5,61	51,51			
	Yüksek	4	42,5	44	37	45	3,79	76,5			
	Toplam	100	38,03	39	22	45	5,78				
Uzak durma	Düşük	10	11,4	12	6	19	3,81	70	5,381	0,068	-
	Orta	86	9,09	9	6	23	3,8	48,55			
	Yüksek	4	9,75	7	6	19	6,24	43,63			
	Toplam	100	9,35	9	6	23	3,92				
Birliktelik, ilgili olma	Düşük	10	20,5	22	7	27	5,54	31,9	6,727	0,035	1—3
	Orta	86	24,58	24	8	35	5,47	51,6			
	Yüksek	4	29,25	30,5	21	35	6,02	73,25			
	Toplam	100	24,36	24	7	35	5,67				
Empati	Düşük	10	19,5	20,5	7	25	5,06	38,45	3,366	0,186	-
	Orta	86	21,24	22	9	25	3,92	51,07			
	Yüksek	4	23,5	24,5	20	25	2,38	68,38			
	Toplam	100	21,16	22	7	25	4,02				
Fiziksel Saldırganlık	Düşük	10	5,4	5	3	9	2,37	67,4	5,448	0,066	-
	Orta	86	4,15	3	3	11	1,97	48,99			
	Yüksek	4	3,25	3	3	4	0,5	40,75			
	Toplam	100	4,24	3	3	11	2,01				
Schaffer Toplam Boyut	Düşük	10	90,9	93,5	56	103	13,63	36,85	7,092	0,029	1—3
	Orta	86	97,35	99	59	123	10,98	50,6			
	Yüksek	4	108,25	109	101	114	5,62	82,5			
	Toplam	100	97,14	99	56	123	11,42				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, aile gelir düzeyleri ile nazik olma alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Yüksek gelirlilerin puanları düşük gelirlilerin

puanlarına göre anlamlı derecede yüksektir. Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, aile gelir düzeyleri ile birliktelik-İlgili olma alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Yüksek gelirliilerin puanları düşük gelirliilerin puanlarına göre anlamlı derecede yüksektir. Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, aile gelir düzeyleri ile Schaffer toplam boyut puanları Arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Yüksek gelirliilerin puanları düşük gelirliilerin puanlarına göre anlamlı derecede yüksektir. Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların değişkenler ile Schaffer ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Korelasyon testi bulguları Çizelge 4.23’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.23: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Değişkenler ile Schaffer Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Dair Korelasyon Testi Sonucu

Correlations			
		Yaş	Kaç Kardeşiniz var?
Nazik olma	r	-0,195	-0,064
	p	0,052	0,524
	n	100	100
Uzak durma	r	0,11	0,154
	p	0,274	0,126
	n	100	100
Birliktelik, İlgili olma	r	-0,129	-0,13
	p	0,202	0,196
	n	100	100
Empati	r	-0,077	-0,092
	p	0,446	0,361
	n	100	100
Fiziksel Saldırganlık	r	0,158	0,047
	p	0,117	0,644
	n	100	100
Schaffer Boyut Toplam	r	-0,14	-0,09
	p	0,164	0,375
	n	100	100

Yaş değerleri ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Kardeş sayıları değerleri ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların cinsiyet ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Mann Whitney U testi bulguları Çizelge 4.24’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.24: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Cinsiyet ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

		Cinsiyet						Mann Whitney U Testi		
		n	Mea n	Media n	Mi n	Ma x	ss	Sıra Ort.	z	p
Sorumluluk Duyarım	Kadın	40	29,4 7	28,5	18	58	8,1 8	46,79	-	0,29 5 6
	Erkek	60	30,8 5	29	18	49	7,4 9	52,98		
	Toplam	100	30,3	29	18	58	7,7 6			
Sorumlu Davranım	Kadın	40	34,5 5	35	18	55	8,2 1	46,41	-	0,24 9 2
	Erkek	60	36,6 7	36	24	56	7,6 8	53,23		
	Toplam	100	35,8 2	35,5	18	56	7,9 3			

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, cinsiyetler ile Sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları Arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların baba eğitim durumu ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.25’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.25: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Baba Eğitim Durumu ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Baba Eğitim Durumu						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Me an	Med ian	M in	M ax	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Sorumluluk Duyarlılık	Okur yazar değil	3	33,33	27	24	49	13,65	52,33	4,151	0,386	-
	İlkokul	48	30,44	28,5	21	51	7,23	50,66			
	Lise	36	31,17	31,5	18	58	8,25	55,17			
	Lisans	9	26,22	24	18	37	6,92	34,17			
	Yüksek Lisans	4	27,75	26,5	22	36	6,95	42			
	Toplam	100	30,3	29	18	58	7,76				
Sorumlu Davranım	Okur yazar değil	3	41,33	40	34	50	8,08	69,5	5,793	0,215	-
	İlkokul	48	35,52	35	22	56	8,11	48,3			
	Lise	36	37,06	37,5	18	55	8,07	56,57			
	Lisans	9	32,22	30	24	42	6,22	37,39			
	Yüksek Lisans	4	32,25	33	26	37	5,62	37,5			
	Toplam	100	35,82	35,5	18	56	7,93				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, baba eğitim durumu ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların anne eğitim durumu ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.26'da gösterilmektedir.

Çizelge 4.26: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Anne Eğitim Durumu ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Anne Eğitim Durumu						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Me an	Medi an	Mi n	M ax	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Soruml uluk Duyarı m	Okur yazar değil	9	32, 56	29	25	42	6, 58	60,22	7,3 61	0,1 18	-
	İlkokul	53	30, 62	30	18	49	7, 13	52,8			
	Lise	32	30, 41	28,5	18	58	8, 88	49,33			
	Lisans	5	23, 8	22	18	36	7, 01	23,4			
	Yüksek Lisans	1	22	22	22	22	.	14			
	Toplam	100	30, 3	29	18	58	7, 76				
Soruml u Davranı rım	Okur yazar değil	9	37, 22	40	27	47	7, 12	57,94	7,0 49	0,1 33	-
	İlkokul	53	35, 57	36	18	55	7, 44	50,72			
	Lise	32	37, 19	35,5	18	56	8, 91	53,45			
	Lisans	5	29, 2	28	26	37	4, 55	23,9			
	Yüksek Lisans	1	26	26	26	26	.	10,5			
	Toplam	100	35, 82	35,5	18	56	7, 93				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, anne eğitim durumu ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların aile gelir düzeyi ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.27’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.27: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Aile Gelir Düzeyi ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Ailenizin Gelir Düzeyi?					Kruskal Wallis H Testi				
		n	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Sorumluluk Duyarım	Düşük	10	34,9	32,5	23	51	9,64	64,65	2,666	0,264	-
	Orta	86	29,81	29	18	58	7,42	49,01			
	Yüksek	4	29,25	29	22	37	8,38	47,13			
	Toplam	100	30,3	29	18	58	7,76				
Sorumlu Davranırım	Düşük	10	42	39	34	55	8,34	69,65	4,866	0,088	-
	Orta	86	35,14	35	18	56	7,59	48,45			
	Yüksek	4	35	33,5	26	47	9,49	46,75			
	Toplam	100	35,82	35,5	18	56	7,93				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, aile gelir düzeyi ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların değişkenler ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Korelasyon testi bulguları Çizelge 4.28’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.28: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Değişkenler ile Sorumluluk ve Duyarlılık Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Dair Korelasyon Testi Sonucu

Correlations			
		Yaş	Kaç Kardeşiniz var?
Sorumluluk Duyarım	r	-0,035	0,007
	p	0,731	0,949
	n	100	100
Sorumlu Davranırım	r	0,075	0,006
	p	0,456	0,956
	n	100	100

Yaş değerleri ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Kardeş sayıları değerleri ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip

kardeşi olmayanların cinsiyet ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Mann Whitney U testi bulguları Çizelge 4.29'da gösterilmektedir.

Çizelge 4.29: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Cinsiyet ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

		Cinsiyet						Mann Whitney U Testi		
		n	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort.	z	p
Akran Birliktelik	Kadın	40	9,53	9	4	20	3,59	48,45	-0,58	0,562
	Erkek	60	10,17	10	4	20	3,95	51,87		
	Toplam	100	9,91	10	4	20	3,8			
Çatışma	Kadın	40	13,12	13	4	19	3,5	49,39	-	0,753
	Erkek	60	13,28	14	4	20	3,79	51,24		
	Toplam	100	13,22	13,5	4	20	3,66			
Yardım	Kadın	40	11,27	11	5	24	5,06	47,21	-	0,353
	Erkek	60	12,18	11	5	25	5,17	52,69		
	Toplam	100	11,82	11	5	25	5,12			
Koruma	Kadın	40	15,45	16	5	25	4,47	51,8	-	0,713
	Erkek	60	15,07	15	5	25	4,34	49,63		
	Toplam	100	15,22	16	5	25	4,37			
Akran Toplam Boyut	Kadın	40	49,38	50	18	85	14,37	48,41	-	0,557
	Erkek	60	50,7	50,5	18	90	14,94	51,89		
	Toplam	100	50,17	50	18	90	14,65			

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, cinsiyetler ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların baba eğitim düzeyi ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasındaki

farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.30'da gösterilmektedir.

Çizelge 4.30: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Baba Eğitim Durumu ile Akran İlişkileri Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

			Baba Eğitim Durumu						Kruskal Wallis H Testi			
			n	Mea n	Medi an	Mi n	Ma x	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Akran Birlikte lik	Okur değil	yazar	3	10,3 3	10	6	15	4,5 1	53,67	6,96 1	0,13 8	-
		İlkokul	48	10,4 6	10	4	20	3,7 8	54,39			
		Lise	36	10,0 3	10	4	20	3,9 4	52			
		Lisans	9	7,67	7	4	12	3,1 6	33,61			
		Yüksek Lisans	4	7	7	6	8	0,8 2	26			
		Toplam	10 0	9,91	10	4	20	3,8				
Çatışm a	Okur değil	yazar	3	14	14	12	16	2	56,83	4,96 9	0,29	-
		İlkokul	48	13,6 2	14	5	20	3,4 2	53,57			
		Lise	36	13,2 8	14	4	20	4,1 9	51,76			
		Lisans	9	11,3 3	12	5	17	3,5	35,44			
		Yüksek Lisans	4	11,5	11,5	10	13	1,2 9	31,38			
		Toplam	10 0	13,2 2	13,5	4	20	3,6 6				
Yardım	Okur değil	yazar	3	11,3 3	10	9	15	3,2 1	49,67	5,29 9	0,25 8	-
		İlkokul	48	12,5 2	11	5	25	5,2 8	54,7			
		Lise	36	11,8 6	11	5	23	4,9 8	50,96			
		Lisans	9	9	7	5	16	3,7 4	34,33			

Yüksek Lisans	4	9,75	6	6	21	7,5	33
---------------	---	------	---	---	----	-----	----

Çizelge 4.30: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Baba Eğitim Durumu ile Akran İlişkileri Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

	Toplam	100	11,82	11	5	25	5,12				
Koruma	Okur yazar değil	3	15,33	16	13	17	2,08	51,5	1,06	0,901	-
	İlkokul	48	15,56	16	5	25	4,58	53,17			
	Lise	36	14,94	15,5	5	25	4,75	48,96			
	Lisans	9	14,67	15	11	20	3,46	45,44			
	Yüksek Lisans	4	14,75	14,5	14	16	0,96	43			
	Toplam	100	15,22	16	5	25	4,37				
Akran Toplam Boyut	Okur yazar değil	3	51	49	42	62	10,15	52,83	5,904	0,206	-
	İlkokul	48	52,17	51,5	19	90	14,87	54,45			
	Lise	36	50,11	52	18	84	15,71	51,49			
	Lisans	9	42,67	41	27	64	11,2	33,56			
	Yüksek Lisans	4	43	40,5	39	52	6,16	30,63			
	Toplam	100	50,17	50	18	90	14,65				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, baba eğitim durumları ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların anne eğitim düzeyi ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.31’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.31: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Anne Eğitim Durumu ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Anne Eğitim Durumu						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Me an	Medi an	Mi n	M ax	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Akran Birlikt elik	Okur yazar değil	9	10, 56	10	5	17	4, 56	53,89	9,4 98	0,0 5	-
	İlkokul	53	9,9 2	10	4	18	2, 95	52,23			
	Lise	32	10, 5	10	4	20	4, 69	53,22			
	Lisans	5	5,4	6	4	7	1, 34	13,5			
	Yüksek Lisans	1	7	7	7	7	.	26,5			
	Toplam	100	9,9 1	10	4	20	3, 8				
Çatışm a	Okur yazar değil	9	13, 33	14	7	20	3, 57	50,83	6,7 92	0,1 47	-
	İlkokul	53	13, 49	14	4	20	3, 27	52,93			
	Lise	32	13, 38	13,5	4	20	4, 26	51,81			
	Lisans	5	9,4	10	5	12	2, 7	18,7			
	Yüksek Lisans	1	12	12	12	12	.	35,5			
	Toplam	100	13, 22	13,5	4	20	3, 66				
Yardı m	Okur yazar değil	9	12, 11	11	8	25	5, 56	51,94	5,7 14	0,2 22	-
	İlkokul	53	12, 25	11	5	23	4, 36	54,85			
	Lise	32	11, 63	9,5	5	25	5, 96	47,17			
	Lisans	5	9,2	6	5	21	6, 69	30,7			
	Yüksek Lisans	1	6	6	6	6	.	12,5			
	Toplam	100	11, 82	11	5	25	5, 12				
Korum a	Okur yazar değil	9	15	16	8	20	3, 81	50,11	2,7 98	0,5 92	-

Çizelge 4.31: (Devamı) Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Anne Eğitim Durumu ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

	İlkokul	53	15,4	16	5	2	4,26	52,5				
						5		7				
	Lise	32	15,3	15,	5	2	5,04	50,6				
			7	5		5		9				
	Lisans	5	13	13	1	1	2,12	31,1				
					1	6						
	Yüksek Lisans	1	14	14	1	1	.	35,5				
					4	4						
	Toplam	10	15,2	16	5	2	4,37					
		0	2			5						
Akran	Okur	yazar	9	51	51	3	8	15,6	51,5	7,1	0,12	-
Topla	değil				0	2	3			4	9	
m												
Boyut	İlkokul		53	51,0	52	1	8	12,9	54,2			
				6		8	3	2	4			
	Lise		32	50,8	49	1	9	17,2	49,5			
				7		8	0	2	6			
	Lisans		5	37	37	2	5	9,72	21,4			
						7	2					
	Yüksek Lisans		1	39	39	3	3	.	19			
						9	9					
	Toplam		10	50,1	50	1	9	14,6				
			0	7		8	0	5				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, anne eğitim durumları ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların aile gelir düzeyi ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Kruskal Wallis H testi bulguları Çizelge 4.32’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.32: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Aile Gelir Düzeyi ile Akran İlişkileri Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Ailenizin Gelir Düzeyi?						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Me an	Medi an	Mi n	Ma x	ss	Sıra Ort.	h	p	İkili Karş.
Akran Birlikt elik	Düşü k	10	10, 5	9,5	5	20	4,8 8	53,3	0,4 01	0,8 18	-
	Orta	86	9,9	10	4	20	3,7 4	50,55			
	Yüks ek	4	8,7 5	8,5	6	12	2,7 5	42,5			
	Topl am	100	9,9 1	10	4	20	3,8				
Çatışm a	Düşü k	10	13, 8	15,5	10	16	2,7	55,2	4,4 47	0,1 08	-
	Orta	86	13, 3	14	4	20	3,7 6	51,31			
	Yüks ek	4	10	10,5	7	12	2,1 6	21,25			
	Topl am	100	13, 22	13,5	4	20	3,6 6				
Yardı m	Düşü k	10	14, 8	15,5	7	24	5,8 8	65,8	5,3	0,0 71	-
	Orta	86	11, 65	11	5	25	4,9 9	49,77			
	Yüks ek	4	8	7,5	6	11	2,4 5	27,88			
	Topl am	100	11, 82	11	5	25	5,1 2				
Korum a	Düşü k	10	17, 9	17	11	25	4,2 3	66,9	4,1 13	0,1 28	-
	Orta	86	14, 97	15	5	25	4,3 9	49,16			
	Yüks ek	4	14	14,5	11	16	2,1 6	38,38			
	Topl am	100	15, 22	16	5	25	4,3 7				
Akran Topla m Boyut	Düşü k	10	57	55,5	34	85	15, 12	62,95	5,1 27	0,0 77	-
	Orta	86	49, 81	50	18	90	14, 67	50,27			
	Yüks ek	4	40, 75	39	37	48	4,9 2	24,25			
	Topl am	100	50, 17	50	18	90	14, 65				

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların, aile gelir düzeyleri ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların değişkenler ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Korelasyon testi bulguları Çizelge 4.33’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.33: Yaygın Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşi Olmayanların, Değişkenler ile Akran İlişkileri Ölçeği Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Dair Korelasyon Testi Sonucu

Correlations			
		Yaş	Kaç Kardeşiniz var?
Akran Birliktelik	r	-,225*	-0,041
	p	0,024	0,687
	n	100	100
Çatışma	r	-0,093	-0,09
	p	0,358	0,372
	n	100	100
Yardım	r	-0,044	-0,009
	p	0,666	0,928
	n	100	100
Koruma	r	-0,195	-0,043
	p	0,051	0,668
	n	100	100
Akran Boyut	Toplam r	-0,134	-0,05
	p	0,185	0,625
	n	100	100

Yaş değerleri ile birliktelik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu farklılık, negatif yönlü olup, orta derecedir ($r=-0,225$). Akran Toplum Boyut puanında ise bir farklılık bulunmamaktadır. Gruplar arası ile Schaffer ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Mann Whitney U testi bulguları Çizelge 4.34’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.34: Gruplar Arası ile Schaffer Ölçeği Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

		Grup					Mann Whitney U Testi			
		N	Me ea n	Me dia n	M in	M ax	ss	Sıra Ort	z	p
Nazik Olma	Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip Değil	100	38 ,0 3	39	2 2	4 5	5, 78	123 ,67	- 5, 66 8	0,0 00 1
	Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip	100	32 ,1 6	30	1 3	4 5	7, 28	77, 34		
	Toplam	200	35 ,1	36	1 3	4 5	7, 19			
Uzak Durma	Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip Değil	100	9, 35	9	6	2 3	3, 92	79, 87	- 5, 08 7	0,0 00 1
	Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip	100	12 ,6 9	13	6	2 9	4, 97	121 ,14		
	Toplam	200	11 ,0 2	10	6	2 9	4, 77			
Birlik telik, İlgili Olma	Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip Değil	100	24 ,3 6	24	7	3 5	5, 67	109 ,31	- 2, 15 6	0,0 31
	Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip	100	22 ,4 1	22, 5	9	3 5	6, 52	91, 69		
	Toplam	200	23 ,3 8	23	7	3 5	6, 17			
Empati	Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip Değil	100	21 ,1 6	22	7	2 5	4, 02	111 ,81	- 2, 78 1	0,0 05

Çizelge 4.34: (Devamı) Gruplar Arası ile Schaffer Ölçeği Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

	Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip	100	19,59	21	8	2	4,5	89,19		
	Toplam	200	20,38	21	7	2	4,5	28		
Fiziksel Saldırganlık	Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip	100	4,24	3	3	1	2,01	85,54	-	0,00
	Değil								92,2	1
	Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip	100	5,7	5	3	1	2,5	115,97	,46	
	Toplam	200	4,97	3	3	1	2,5	63		
Schaffer Toplam Boyut	Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip	100	97,14	99	5	1	11,4	113,16	-	0,02
	Değil								09,4	
	Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip	100	92,55	93	6	1	11,3	87,85		
	Toplam	200	94,84	96	5	1	11,2	6	3	

Gruplar arasında, nazik olma alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Gruplar arasında, uzak durma alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Gruplar arasında, birliktelik ile ilgili olma alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Gruplar arasında, empati alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Gruplar arasında, fiziksel saldırganlık alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Gruplar arasında, Schaffer ölçeği toplam puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Gruplar arası ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları arasındaki

farklılık ilişkisine bağlı Mann Whitney U testi bulguları Çizelge 4.35’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.35: Gruplar Arası ile Sorumluluk ve Duyarlılık Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

			Grup						Mann Whitney U Testi		
			n	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort	z	p
Sorumluluk Duyarlım	Gelişimsel Olan Kardeşe Sahip Değil	Bozukluğu	100	30,3	29	18	58	7,76	71,09	-7,191	0,0001
	Gelişimsel Olan Kardeşe Sahip	Bozukluğu	100	40,3	41	18	63	9,59	129,92		
	Toplam			200	35,3	34	18	63	10,04		
Sorumlu Davranım	Gelişimsel Olan Kardeşe Sahip Değil	Bozukluğu	100	35,82	35,5	18	56	7,93	73,92	-6,5	0,0001
	Gelişimsel Olan Kardeşe Sahip	Bozukluğu	100	44,37	45	22	64	8,93	127,09		
	Toplam			200	40,1	40	18	64	9,45		

Gruplar arasında, sorumluluk duyma boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Gruplar arasında, sorumlu davranma puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Gruplar arası ile akran ilişkileri ölçeği puanları arasındaki farklılığa bağlı Mann Whitney U testi bulguları Çizelge 4.36’da gösterilmektedir.

Çizelge 4.36: Gruplar Arası ile Akran İlişkileri Ölçeği Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

		Grup						Mann Whitney U Testi		
		n	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort	Z	p
Akran Birliktelik	Gelişimsel Olan	100	9,91	10	4	20	3,8	103,92	-0,84	0,401
	Gelişimsel Olan	100	9,31	9	4	18	2,98	97,08		
	Toplam	200	9,61	9	4	20	3,42			
Çatışma	Gelişimsel Olan	100	13,22	13,5	4	20	3,66	115,31	-3,635	0,001
	Gelişimsel Olan	100	11,23	12	4	20	3,66	85,7		
	Toplam	200	12,22	12	4	20	3,79			
Yardı m	Gelişimsel Olan	100	11,82	11	5	25	5,12	101,24	-0,181	0,856
	Gelişimsel Olan	100	11,53	11,5	5	20	4,71	99,76		
	Toplam	200	11,67	11	5	25	4,91			
Koru ma	Gelişimsel Olan	100	15,22	16	5	25	4,37	106,62	-1,499	0,134
	Gelişimsel Olan	100	14,03	15	5	23	4,36	94,39		
	Toplam	200	14,63	15	5	25	4,4			
Akran Topla m Boyut	Gelişimsel Olan	100	50,17	50	18	90	14,65	106,56	-1,481	0,139
	Gelişimsel Olan	100	46,1	48	18	78	13,53	94,44		
	Toplam	200	48,14	49	18	90	14,22			

Gruplar arasında, birliktelik alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Gruplar arasında, çatışma alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık

bulunmaktadır ($p < 0,05$). Gruplar arasında, yardım alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$). Gruplar arasında, koruma alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$). Gruplar arasında, akran toplam boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$). Gruplar ile değişkenler arasındaki farklılığa bağlı Ki-Kare testi bulguları Çizelge 4.37’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.37: Gruplar ile Değişkenler Arasındaki Farklılığa İlişkin Dair Ki-Kare Testi Sonucu

		Grup				Ki-Kare Testi			
		Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Değil		Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip		Toplam			
		N	%	N	%	N	%	Ki-Kare	P
Cinsiyet	Kadın	40	40	44	44	84	42	0,185	0,667
	Erkek	60	60	56	56	116	58		
	Toplam	100	100	100	100	200	100		
Baba Eğitim Durumu	Okur Yazar Değil	3	3	0	0	3	1,5	*	0,0001
	İlkokul	48	48	19	19	67	33,5		
	Lise	36	36	70	70	106	53		
	Lisans	9	9	11	11	20	10		
	Yüksek Lisans	4	4	0	0	4	2		
	Toplam	100	100	100	100	200	100		
Anne Eğitim Durumu	Okur Yazar Değil	9	9	1	1	10	5	*	0,0001
	İlkokul	53	53	57	57	110	55		
	Lise	32	32	39	39	71	35,5		
	Lisans	5	5	3	3	8	4		
	Yüksek Lisans	1	1	0	0	1	0,5		
	Toplam	100	100	100	100	200	100		
Ailenizin Gelir Düzeyi?	Düşük	10	10	33	33	43	21,5	21,547	0,0001
	Orta	86	86	57	57	143	71,5		
	Yüksek	4	4	10	10	14	7		
	Toplam	100	100	100	100	200	100		

*monte carlo simülasyonu uygulanmıştır.

Cinsiyet ile gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Baba eğitim durumu ile gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Anne eğitim durumu ile gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Aile gelir düzeyi ile gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$).

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Engellilik kavramına yönelik literatür çalışmaları değerlendirildiğinde, engelli kavramının net bir ifade üzerinde yoğunlaşmadığı görülmektedir. Bu durum, kavramın oldukça kapsamlı bir niteliği tasvir etmesi yönünden dikkate alınmaktadır (Dalbay, 2009: 35). Ancak en temel ifade ile beraber engellilik, hangi durumdan kaynaklı bir etki olursa olsun, insanlarla iletişimlerin yeterli ölçüde olmadığı ve sorunların meydana geldiği unsur olarak şekillenmektedir (Aslan ve Şeker, 2012: 451). Diğer yandan bu durum zihinsel yetersizlik sorununda belirgin bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Öztürk, 2011:19). Ancak yaygın gelişimsel bozukluk ile ilişkili hastalık grupları DSM-5’de sınıflandırıldığında ise söz konusu bu bozukluğun, zihinsel yetersizliklerden daha az kabiliyet ve beceri geliştirebilme durumu şeklinde belirtilmektedir (Tortamış Özkaya, 2013: 129).

Yaygın gelişimsel bozukluğa yönelik geliştirilen bu çalışma dikkate alındığında, bu bozukluk ile ilgili nitelendirmelerin henüz yeni bir tarihe denk düşmesi ve bu yönde ifadelerin geliştirilmesi yönü dikkat çekicidir. 1994’lü yıllar ile beraber ortaya atılan bu ifade, çalışmaların da henüz yeni olduğunu göstermektedir (Yorbık, Erman ve Söhmen, 2000: 102). Bu açıdan bakıldığında engelli kavramında ya da yaygın gelişimsel bozukluğun insanlar üzerindeki etkilerine bakıldığında, özellikle de aileler ile ilişkili çalışmalar yer almaktadır. Bu durum ise genelde aileye stres olarak yansımaktadır (Gülşen ve Gök Özer, 2009: 413). Ailede stres kaynaklarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Anne ve babanın stres yaşamasında ise daha belirgin etkenler söz konusudur. Özellikle de ailede normal gelişim gösteren başka bir çocuğun da olması halinde, aradaki etkileşimi tam kuramayan ya da yeterince bilinçli olmayan kişiler, fazla düzeyde sorunlar yaşamaktadır (Küçüker, 2001: 2). Çocuklar arasındaki ilişkilerde de sorunlar meydana gelebilmektedir. Özellikle de bu duruma yönelik çalışmalar, çocuğun genel olarak akranları ve sosyal çevresine yönelik problemler yaşadıkları

üzerindedir. Bu durum ise bir anlamda, yaşam doyumunu olumsuz ölçüde etkileyen faktörleri ortaya koymaktadır (Köksal ve Kabasakal, 2012: 72).

Aile içerisinde engelli bir çocuğun varlığına kardeşlerin ilişkileri açısından bakıldığında ise öncelikle kardeş kavramının değerlendirilmesi yapılmalıdır. Literatür kapsamında da değerlendirilen bu durum, kardeşliğin çocuk açısından kurabilecek ilişkilerin en önemlisi olması yönüyle dikkate alınmalıdır (Ahmetoğlu ve Aral, 2008: 380). Diğer yandan kardeş ilişkisi, sıcaklığı ve yakınlığı, gücü ve statüyü, çatışmayı, rekabeti, karakter özelliklerini, sosyal kişiliklerini, bilişsel durumlarını ortaya koyması yönüyle dikkate alınmalıdır (Bozbey Akalın, 2005: 28). Bu tür durumlar, kardeşler arasındaki ilişkilerin bu araştırma çerçevesinde de değerlendirilmesini gerektiren unsur olarak ve özellikle de akran ilişkilerinin önemine değinme açısından, sorumluluk düzeyine bakma ve akran ilişkilerinin genel durumlarını ölçme üzerine geliştirilmiştir. Çalışma çerçevesinde oluşturulan hipotezlere bakıldığında ise, ifade edilen bu özelliklere yönelik bir ilişkinin varlığını ortaya koyma ölçüsü ile geliştirilmiştir. Buna göre geliştirilen problemlerde ergenlerin, yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşlere sahip olma ya da olmama durumu ile sorumluluk algısı, akran ilişkileri ve kardeşlik ilişkisini ortaya koyma üzerine temellendirilmiştir. Hipotezlerde de bu durumlara bağlı ilişki kurulmuş, araştırma sonuçları değerlendirilerek literatürdeki çalışmalar ile kıyaslanmıştır.

Yaygın gelişimsel bozukluğu problemi yaşayan çocukların bulunduğu ailelere yönelik geliştirilen bu çalışma, genel kapsamda irdelemelerin yapıldığı ve engelli kardeşe sahip olanlar ile engelli olmayan kardeşi bulunanlar arasında belirli bir farklılığın kurulması yönelimini kapsamaktadır. Söz konusu araştırmada aile faktörünü ortaya koyan ölçütler de değerlendirmeye alınmıştır. Söz konusu bu değerlendirmeler, Çizelge 4.1, Çizelge 4.2 ve Çizelge 4.3'de gösterilmektedir. Çünkü araştırma genelinde iki ayrı grup oluşturularak, belirli değişkenlerin belirli testler yöneliminde sonuçları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada mevcut çalışma eğilimleri ise genel olarak annenin ve babanın eğitim durumlarına, yaşa ve cinsiyete göre ilişkilendirme boyutu, ailenin gelir durumuna yönelik değerlendirme ile daha etkin bir sonucun elde edilmesi üzerine geliştirilmiştir. Diğer yandan gruplar arasındaki ilişkiye de bakılmış ve ki-kare testi ile beraber söz konusu etkileşimin durumu irdelenmeye

çalışılmıştır. Böylece hipotezlerden daha nitelikli sonuçlar alınmaya çalışılmıştır.

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, cinsiyet, baba eğitim durumu ve anne eğitim durumu ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Çizelge 4.4, Çizelge 4.5 ve Çizelge 4.6). Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam puanlarına bakıldığında kardeş ilişkileri cinsiyet açısından farklılaşmamaktadır. Bu sonuçlara bakıldığında anne-baba eğitim durumunun kardeş ilişkilerine bir etkisinin olmadığını ama aile gelir durumu yükseldikçe Schaffer ölçeği alt boyutlarında bulunan Nazik Olma ve Uzak Durma da kardeşler arasındaki ilişkinin daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz ama uzak durma ve fiziksel saldırganlık alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Toplam puanlara baktığımızda ise H6 hipotezine göre yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olan ergenlerin aile gelir durumu ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (Çizelge 4.7) ama normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin aile gelir durumu ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (Çizelge 4.22). Böyle bir ilişkiye yönelik literatür çalışmaları incelendiğinde ise, kardeş ilişkilerinin belirli yapılardan etkilendiği ifadesi üzerine durulduğu görülmektedir. Bu yapılar ise biyo-sosyal yapı, sosyal-rol yapısı, sistemik yapı ve sosyo-duygusal yapıdır (Onat Zoylan, 2005).

Bu duruma yönelik değerlendirme, yaygın gelişimsel bozukluğu olan ergenlerin sosyo-ekonomik ölçütlerini değerlendirme ile ilişkilidir. Bu tür durumlarda ekonomik unsurlar, en önemli faktördür. Düşük gelirin olması halinde ise problemlerde artış oluşabilmektedir (Ertürk, 2009). Gelir durumu ile çocuğun davranışları arasındaki farklılık, literatür çalışmalarını destekler düzeydedir. Bu yönde düşük gelirli olma hali, çocukların bu tür durumlarda daha fazla stres yaşamalarının bir sonucu olmaktadır (Bozbey Akalın, 2005).

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, yaş değerleri ile kardeş sayısı değerlerinin Schaffer ölçeği ile anlamlı bir ilişki bulunmadığı belirlenmiştir. (Çizelge 4.8) Ancak bu yönde bir değerlendirme Bulut ve Karaman (2018) tarafından geliştirilmiştir. Yakın yaş grubunda bu tür

sorunların daha fazla olduğu ifade edilmiştir, fakat bu çalışma doğrultusunda anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı belirlenmiştir. İki çalışmayı karşılaştırdığımızda; bu çalışmada engel türü olarak yaygın gelişimsel bozukluğa sahip bireylerin 13-18 yaş arasındaki kardeşlerine anket yapıldı. Bulut ve Karaman'ın 2018 yılında yaptıkları çalışmada ise bir yaş sınırlaması ve engel sınırlaması olmadığını görüyoruz.

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, cinsiyet ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeğine yönelik bulgularında erkeklerin sorumluluk duyma puanlarının yüksek olduğu, ancak sorumlu davranma arasında bir ilişkinin bulunmadığı belirlenmiştir (Çizelge 4.9). H4 hipotezi yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşlerin sorumluluk ve duyarlılık ölçeğinin alt boyutları ve toplam puanları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ama normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin sorumlulukları ile cinsiyetleri arasında ise anlamlı farklılık bulunmamaktadır. (Çizelge 4.24). Ancak Geçtan (2000) tarafından geliştirilen değerlendirme, cinsiyetin tek başına yetkin bir belirleme açısından önemli bir fonksiyon olmadığı üzerinedir. Bu nedenle araştırmada, ailenin diğer başka özellikleri de değerlendirilmiştir. Baba eğitim durumuna yönelik böyle bir ilişki belirlenmemiştir (Çizelge 4.10). Bu yönde anne eğitim durumu ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği ilişkisi irdelenmiştir (Çizelge 4.11). Buna yönelik bulgu ise lise mezunu annelerin 'sorumluluk duyarım' puanları anlamlı derecede düşük bulunmuştur. Ayrıca aile gelir durumu da bu ölçek için anlamlı derecededir. Bu durumda ise orta gelirlilerin 'sorumluluk duyarım' puanları anlamlı derecede düşüktür (Çizelge 4.12). Ancak araştırmada bu yönde bir ilişki, sorumluluğun daha farklı boyutlarla ilişkilendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Yaş değerleri ile sorumluluk duyma ve sorumlu davranma ölçüleri ise artan bir eğilim göstermiştir. Kardeş sayıları ile ise sorumluluk sahibi olma ve sorumlu davranma arasındaki bu farklılık ise net bir şekilde gözlemlenmemiştir (Çizelge 4.13). H5 hipotezi yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşlerin sorumluluk ve duyarlılık ölçeğinin alt boyutları ve toplam puanları ile yaş arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ama normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin sorumlulukları ile yaşları arasında ise anlamlı farklılık bulunmamaktadır (Çizelge 4.28) Bu durum sorumluluğu tam anlamıyla alabilecek bir profilde

bilgi yükümlülüklerinin olmadığını ya da sorumluluk almaktan kaçınma duygusunu geliştirdiklerini göstermektedir. Burcu (2017) tarafından geliştirilen bir çalışmada da, ailelerin bilinçlendirilmesi ve özellikle de ailelerin daha bilinçli olması üzerine bir yaklaşım sunulmuştur. Bu durumda temel ilişki, sorumluluk duygusunu geliştirme üzerinedir. Buna göre ailenin demografik durumu, sorumluluk göstermede temel sonucu ortaya koyması açısından önemlidir. Bilgi düzeyine bağlı yetkinlik de söz konusu bu çalışmayı doğrular ölçüdedir. Diğer bir durum ise Şahin ve Çiçek (2008) tarafından ifade edilen, kardeşler arasındaki ilişkinin de daha bilinçli olması ile sorumluluk geliştirme davranışı gelişecektir. Burada da yaş farkının önemine vurgu yapılmaktadır.

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, cinsiyet ile akran ilişkileri ölçeği puanlarında ise anlamlı bir farklılık söz konusudur. Erkeklerin birliktelik puanları anlamlı derecede yüksektir (Çizelge 4.14). Burada kız ve erkek çocukları arasındaki temel fark, yapılabilmektedir. H8 hipotezine göre yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin akran ilişkileri ile cinsiyeti arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ama normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin akran ilişkileri ile cinsiyeti arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (Çizelge 4.29). Başka bir değerlendirme ise Burcu (2017) tarafından geliştirilen bir çalışma ile desteklenebilir. Cinsiyet farklılığının, sorumluluk algısını farklı şekillerde ortaya koyduğu ve kız çocuklarının genelde aile içerisinde sorumlulukları artar. Erkek çocuklarının ise sosyal çevre ile olan sorumluluk anlayışları daha fazladır. Bu durum, söz konusu çalışmayı desteklemektedir.

Aile gelir düzeyi ile ergenlerin akran ilişkileri ölçeğinde ise anlamlı bir farklılık mevcuttur. Bu durumda ise erkeklerin çatışma puanları anlamlı derecede yüksektir. Ancak yine erkeklerin yardım puanları da yüksektir. Tüm bu durumlar ise erkeklerin akran ilişkilerinin toplam puanlarının anlamlı derecede yüksek olmasına ortam hazırlamıştır. Erkeklerin dış yardım alma puanlarının da genelde yüksek olduğu, literatür çalışması ile beraber desteklenmektedir. Ancak bu durum genelde hem kız hem de erkek ergenlerine yönelik dezavantajdır. Yardım etme ve yardım alma anlayışlarının belirlendiği üzerine çalışmalar Gath (1974) tarafından geliştirilmiştir. Sosyo-ekonomik düzeyin düşük olması halinde, sorunlar da daha fazla artış göstermektedir.

Erkeklerin sorumluluk duygusu ile akran ilişkileri arasındaki ilişki, kız çocuklarından daha fazladır. Bu değerlendirme, literatür çalışmalarında kız ile erkek çocuklarına yönelik ayrımların yapılması üzerine şekillendirilmiştir. Kız ve erkek ergenlerde sorumluluk üstlenme duyguları, bu durumun şekillenmesinde de birer ölçütlerdir. Buna göre anne ve babanın genel olarak davranışları, çocukları da etkilemektedir. Babanın sorumluluğu daha çok ekonomik giderleri sağlama ile sınırlıdır. Annenin ise genelde doğrudan çocuk ile ilişkisinin daha fazla olduğu Kurşun (2018) tarafından geliştirilen çalışmada görülmektedir. Buna göre belirtilebilecek temel unsur, ailede anne ve baba davranışlarının çocuğa da yansımaları üzerine ifade edilmektedir.

Baba ve anne eğitim durumu ile akran ilişkileri ölçeği arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (Çizelge 4.15 ve Çizelge 4.16). Diğer bir bulgu ise birliktelik ruhunun kardeş sayısı arttıkça artması üzerinedir. Bu durum genel ölçüde, kardeşlerin birbirlerine destek olması yönelimini belirtmektedir. Çalışmada aile gelir düzeyi ile akran ilişkileri ölçeği arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (Çizelge 4.17). Literatür kapsamında da bu durum irdelendiğinde, Ertürk (2009) tarafından geliştirilen çalışma önem taşımaktadır. Bu yönde araştırmasında, büyük ailelerde daha olumlu bir etkileşimin olduğu düşüncesini geliştirmiş ve etkin bir verinin olduğunu belirtmiştir. Bu araştırma ile beraber de büyük aile etkisinin olumlu bir duruma katkı sunduğu tespit edilmiştir. Hipotezlerde kardeşlik ilişkisinin, ailenin genel demografik değişkenleri ile ilişkisinin olduğu kabulü yapılmıştır. Ancak söz konusu bulgu, net bir pozitif farklılık ile sonuçlanmamaktadır (Çizelge 4.18). Örneğin aile faktöründen eğitim durumu, önemli ve etkin bir sonuç olarak karşımıza çıkmamaktadır. Ancak araştırmalara bir de literatür kapsamında yapılan çalışmalar ile bakıldığında, daha farklı bir ifade ile karşılaşırız. Yine Ertürk (2009) tarafından geliştirilen çalışmada, ailelerin bilgilerinin temel varlıkları, sorumlulukların daha bilinçli yerine getirildiğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan bu durum, kardeş ilişkilerinde de önemli bir eksen oluşturmaktadır. Daha bilinçli bir etkileşim daha olumlu bir sonuç ile gelişmektedir düşüncesi, bu durumun önemini vurgulamaktadır.

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların cinsiyet, anne ve baba eğitim durumları ile Schaffer ölçeği arasındaki ilişkisinde anneye yönelik olarak

anlamli bir fark mevcuttur. Ancak cinsiyet ve babaya yonelik bir farklılık bulunmamaktadır (Çizelge 4.19, Çizelge 4.20 ve Çizelge 4.21). Söz konusu bu değerlendirmeler ise, alt boyutlar ile ilişkilendirildiğinde nazik olma davranışı ile bir ilişkinin olduğunu göstermiştir (Çizelge 4.23). Özellikle de ilkokul mezunu annelerin nazik olma puanları okur yazar olmayan annelerin puanlarına göre anlamli derecede yüksektir. Ayrıca ilkokul mezunu annelerin nazik olma puanları okur yazar olmayan annelerin puanlarına göre anlamli derecede yüksektir. Bu duruma yonelik değerlendirme, Kurşun (2018) tarafından geliştirilen çalışma üzerinden irdelenebilir. Anne ve babanın eğitim durumları, ergenlerin benlik saygıları ile tutumları arasında anlamli bir farklılık ortaya koymaktadır. Araştırma genelinde ayrıca, eğitim seviyesinin artırılabilceği yönüyle çalışmaların geliştirilmesinin, yetkin bir sonucu elde etmeye yardımcı olacağı da ifade edilmiştir. Buna göre yetkin sonuçların alınacağı çalışmaların ortaya koyulması önem taşımaktadır.

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların cinsiyet, anne ve baba eğitimi, yaş değerleri, kardeş sayıları ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeği puanları incelendiğinde ise anlamli bir farklılığın olmadığı, farklı faktörlere yonelik belirlenen ölçütler olmuştur (Çizelge 4.24, Çizelge 4.25, Çizelge 4.26 ve Çizelge 4.27). Buna göre çocukların herhangi bir engelli kardeşe sahip olma nitelikleri ile duyarlılıkları ve sorumlulukları arasında mevcut bir değerlendirmeden bahsedilememektedir. İfade edilen unsur, sorumluluk algısına yoneliklidir. Bu yönde sorumluluk ve duyarlılık odaklı yapılan çalışmalar Shyam ve Govil (2014) tarafından geliştirilmiştir. Yaygın gelişimsel bozukluğu olan bir çocuğa sahip ailede sorumluluklar da kendisini fazlaca göstermektedir. Diğer yandan, bu bozukluğa sahip olmayan ailelerin sorumluluklarının daha az olduğu belirlenmiştir.

Kardeşlerin birbirlerine yonelik sorumlulukları, yaygın gelişimsel bozukluğun olmaması halinde kendisini göstermemektedir (Çizelge 4.28). Bu duruma yonelik bir çalışma, sorumluluk ve duyarlılığın artırılması hedefinde yapılabilecek çalışmaların, kaliteli zaman geçirebilecekleri etkinlikleri oluşturma ve birbirleriyle etkileşimleri artırma üzerinedir. Anne ve babanın kendilerini, nasıl bir anne ve baba oluru ve çocuklarla etkileşimi artırabilirim üzerine konumlandırılması gerekliliği, Kurşun (2018) tarafından geliştirilen

çalışmada belirtilen ölçütlerdir. Böylece kardeşler arasındaki ilişkide artırılabilir düzeyde gelebilmektedir.

Yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olmayanların akran ilişkisi ölçeğine bağlı değerlendirmelerde cinsiyet, baba eğitim durumu, anne eğitim durumu, aile gelir düzeyi arasında bir farklılık yoktur (Çizelge 4.29, Çizelge 4.30, Çizelge 4.31 ve Çizelge 4.32). H7 Hipotezine göre yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların akran ilişkileri ile yaş değerleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (Çizelge 4.18). Normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin akran ilişkileri ölçeği alt boyutlarından akran birlikteliği ile yaş değerleri arasında bir farklılık olup, hipotezi negatif yönde bir farklılık yer edinmektedir toplam puanlarında ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (Çizelge 4.33). Diğer bir ifadeyle yaş değerleri arttıkça birliktelik puanları düşmektedir. Ergenlerin yaş aldıkça bireyselleşme oranları yükselmekte, duygularını ve düşüncelerini yaşları ilerledikçe kendilerine saklamayı tercih etmektedirler. Bu çerçevede bir çalışma Geçtan (2000) tarafından geliştirilmiştir. Yaş faktörüne yönelik olarak aile ilişkilerindeki sistemik yapıya yönelmiştir. Diğer yandan bu tür bir ilişkinin varlığını ailelerin tamamına yönelik hedeflemiştir.

Gruplar arası ilişkilere yönelik bulgular değerlendirildiğinde ise nazik olma, uzak durma, birliktelik, ilgili olma, empati gösterme, fiziksel saldırganlık halinde bulunma durumları arasında ilişki Schaffer ölçeği ile belirlenmiştir (Çizelge 4.34). İfade edilen ölçütler ise genel kapsamda, bir çocuğun ilişkiyi kurma izlenimlerine dayalı etkinliklerdir. Ancak anlamlı olmakla birlikte, yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip olanların olmayanlara göre nazik olma puanları, birliktelik puanları, empati duyma puanları ve toplam puanları anlamlı derecede düşüktür. Yalnızca uzak durma ve fiziksel saldırganlık puanları anlamlı derecede yüksektir. Bu durumda H1 hipotezine göre Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Eliçin ve Diken (2011) tarafından geliştirilen çalışmada da bu tür bir ayrımsama yapılmış, fiziksel saldırganlık üzerinde yoğunlaşma gösterilmiştir. Bu tür ilişkilerin varlığı, genel olarak araştırma çerçevesinde de belirtildiği üzere ailenin gelir durumu etkilidir. Ailenin bilgi durumunun da etkin olması, bu durumda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle de

uzak durma ve fiziksel saldırganlık puanlarındaki yükseklik, literatür kapsamındaki araştırmaları da kanıtlamaktadır. Ancak saldırganlık etkisi, yaygın gelişimsel bozukluğa sahip çocukların kardeşlerinde bu tür bir yönelimi ortaya koyması açısından değerlendirilmelidir. Bu duruma ilişkin örnek, Esen (2010) tarafından yapılan bir çalışma ile belirtilebilmektedir. Saldırgan davranışlarının azaltılması eğilimi, eğitimlerin ve özellikle de bireysel eğitimlerin sunulması ile sağlanabilmektedir. Bu durum ayrıca, diğer kardeşlerin davranışlarına da etki yapması açısından önemlidir.

Gruplar arası ilişkilere yönelik bulgulardan sorumluluk duyarım ve sorumlu davranım durumları arasında sorumluluk ve duyarlılık ölçeği sonucunda da anlamlı farklılıklar elde edilmiştir (Çizelge 4.35). Ayrıca anlamlı olmakla birlikte, gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip olanların olmayanlara göre sorumluluk duyma ve sorumlu davranma puanları anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Bu durumda H2 hipotezine göre sorumluluk ve duyarlılık ölçeğinin alt boyutları ve toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Sorumluluk algısı, engelli bir kardeşe sahip olan kardeşler açısından, belirli bir süreci kapsayıcı ölçütlerdir. Tüm bu etkenler ise temel noktada, sorumluluk algısının, çocuğun sorumluluk duygusunu artırıcı ya da sorumluluk duygusunu azaltıcı yönüyle irdelenmektedir. Bu durum bir yandan olumlu bir kazanım da sağlamaktadır. Bireyin ergenlikten yetişkinliğe geçerken aile içerisinde edindiği bu olumlu davranış, hayatına yön verdiği dönemlerde artı değer olarak kendisine dönebilecektir. Sorumluluk algısı ilişkisinin literatürde değerlendirilen ölçüsü, stres ile ilişkilendirilmiştir. Sorumluluk arttıkça stresin de arttığı Er (2006) tarafından yapılan bir çalışmada görülmektedir. Bu durum ise araştırmada özellikle de sosyo-ekonomik düzey ile ölçülmüştür. Düşük sosyo-ekonomik ile beraber, bu durumda da belirgin bir artışta bahsedilmektedir. Bu açıdan bakıldığında sorumluluğun aynı zamanda streside beraberinde getirdiğini, özellikle gelir düzeyi de düşükse stresin arttığını görüyoruz.

Gruplar arası ilişkilere yönelik bulgulardan akran ilişkileri değerlendirmesinde ise alt boyutlarında bulunan akran birlikteliği, yardım ve korumada herhangi bir farklılık belirlenmemiştir. Çatışma alt boyutunda ise yaygın gelişimsel kardeşe sahip olmayanların olanlara göre puanı daha yüksektir. Bu tabloya baktığımızda

engellilik durumunu hassas bir mevzu olarak değerlendiren ergenin alttan almayı öğrendiğini ve bunu sosyal hayatında da çatışmadan kaçarak gösterdiğini söyleyebiliriz. Genel puana bakarsak eğer herhangi bir farklılık belirlenmemiştir (Çizelge 4.36). Bu durumda H3 hipotezinde akran ilişkileri ölçeğinin alt boyutları ve toplam puanları arasında anlamlı bir fark yoktur. Buna göre engelli olma ya da olmama arasında herhangi bir ilişkilendirme bu yönde mevcut değildir.

Gruplar ile değişkenler arasındaki farklılık ise cinsiyete, baba ve anne eğitim durumları ile aile gelir düzeyine bağlı değerlendirilmiştir (Çizelge 4.37). Bulgu sonuçları incelendiğinde, gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip olmayanların %48'inin babasının ilk okul mezunu olduğu, gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip olanların %19'unun ilk okul mezunu olduğu görülmektedir. Gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip olmayanların %53'ünün annesinin ilkokul mezunu olduğu, gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip olanların %57'sinin ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip olmayanların %86'sının gelir düzeyi orta dereceli, gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip olanların %57'sinin gelir düzeyinin orta dereceli olduğu görülmektedir. Bu tür değerlendirmeler, değişkenlerin araştırma süreçlerinde önemli bir süreci kapsadığını ortaya koyması yönünde önem taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle söz konusu ilişkilendirmeler, gruplar arası değişkenlerin birbirleriyle ilişkili olabilme profilini kapsamı açısından önemlidir.

Araştırmanın sonucunu özetlemek gerekirse, Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenler ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenler açısından kardeş ilişkileri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenler ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenler açısından sorumlulukları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenler ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenler açısından akran ilişkisi arasında anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir. Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin sorumlulukları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık vardır ama normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin sorumlulukları ile cinsiyetleri arasında ise anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin sorumlulukları ile yaşları arasında

anlamli bir farklılık vardır ama normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin sorumlulukları ile yaşları arasında ise anlamli farklılık bulunmamaktadır. Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin kardeş ilişkileri ile aile gelir durumu arasında anlamli bir farklılık bulunmamaktadır ama normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin aile gelir durumu ile Schaffer ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamli bir farklılık bulunmaktadır. Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin ve normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin akran ilişkileri ile yaş arasında anlamli bir farklılık bulunmamaktadır ama normal kardeşe sahip ergenlerin Akran Birlikteliği alt boyutu farklılık göstermektedir. Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin akran ilişkileri ile cinsiyeti arasında anlamli bir farklılık bulunmaktadır ama normal gelişime sahip kardeşleri olan ergenlerin akran ilişkileri ile cinsiyeti arasında anlamli bir farklılık bulunmamaktadır.

5.1 Öneriler

Yapılan bu çalışmada elde edilen bulgulara dayanarak, aşağıda maddeler halinde sıralanan öneriler geliştirilmiştir.

1. Bizim YGB'ye sahip kardeşleri olan ergenlerle yaptığımız bu çalışma diğer engelliler grupları ile de yapılarak literatüre gerekli katkı sağlanması.
2. Normal kardeşin engelli kardeşe karşı daha bilinçli davranması için gerekli eğitimin rehabilitasyon merkezleri tarafından verilmesi.
3. Engelli kardeşe sahip normal kardeşin ihtiyaçlarının belirlenmesi ve ihtiyaçlarına bağlı olarak destek verilmesi.
4. Belediyeler kardeş ilişkileri ve akran ilişkileri açısından özel günlerde bireylere etkinlikler düzenlemesi.
5. Milli Eğitim rehber öğretmenlerinin öğrencileri YGB hakkında bilgilendirmesi.
6. Engelli kardeşi olan ergenlerin grup çalışması yaparak birbirlerini desteklemeleri.
7. Ergenlerin sorumluluk davranışı açısından bilinçlendirilmesi.

KAYNAKLAR

- Ahmetoğlu, E. & Aral, N.** (2004). *Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi*, Ankara: Bilimsel Araştırma ve İncelemeler.
- Ahmetoğlu, E. & Aral, N.** (2008). Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 379-388.
- Akçin, N., Çapa Tayyare, B. & Mandan, S.** (2014). Bağımsız Otistik Çocuklar Eğitim Merkezinde Yaşanan Sorunların Öğretmen Görüşlerine Dayalı Olarak İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 61-84.
- Akgül, U.** (2010). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramına Sosyal Antropolojik Bir Yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 24, 95-114.
- Altuğ Özsoy, S., Özkahraman, Ş. & Çallı, F.** (2006). Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi. *Aile ve Toplum*, 3(9), 69-77.
- Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. & Çimen, S.** (1981). *Çocuk Gelişimi*, İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Arıcıoğlu, A. & Gültekin, F.** (2017). Zihinsel Engelli Çocuk Annelerinin Sosyal Destek ve Gelecek Algıları: Psikolojik Danışmanların Rollerini. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 1-26.
- Arıkan, Ç.** (2012). Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 1-11.
- Aslan, M. & Şeker, S.** (2012). Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık (Siirt Örneği). *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu*, 449-463.
- Atasoy, S.** (2002). *Engelli (Otistik) Kardeşe Sahip Olan Bireylerin Kardeş İlişkilerinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Atila Demir, S. & Keskin, G.** (2018). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Olan Annelerin Karşılaştıkları Güçlükler -Nitel Bir Çalışma-. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 66, 357-372.
- Avcı, M.** (2006). Ergenlikte Toplumsal Uyum Sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 39-63.
- Aykara, A.** (2015). *Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşantılarının Değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ayta, S., Gürses, C., Topçu Bilgen, Z., Kılıncarslan, A. & Eraksoy, M.** (2016). Yaygın Gelişimsel Bozukluğu Olan Çocuklarda Klinik ve Elektroensefalografi Bulguları. *Türk Journal Neurol*, 22, 167-176.
- Ayyıldız, T., Konuk Şener, D., Kulakçı, H. & Veren, F.** (2012). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Stresle Baş Etme Yöntemlerinin Değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 11(2), 1-12.

- Bakan, İ. & Kefe, İ.** (2012). Kurumsal Açıdan Algı ve Algı Yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 19-34.
- Bozbey Akalın A.O.** (2005). *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Abla ve Ağabeylerinin Sosyal Beceri Düzeyi ve Kardeş İlişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bukowski, W. M., Hoza, B., & Boivin, M.** (1993). Popularity, friendship, and emotional adjustment during early adolescence. *New Directions for Child Development*, 60, 23-37. doi: 10.1002/cd.23219936004
- Bulut, S. & Karaman, H.B.** (2018). Engelli Bireyin Cinsel, Fiziksel ve Duygusal İstismarı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19(2), 277-301.
- Burcu, E.** (2017). Türkiye’de Engelli Bireylerin Dezavantajlı Konumlarına Engellilik Sosyolojisinin Eleştirel Tavrıyla Bakmak. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), 107-125.
- Canarlan, H.** (2014). *Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşam Kalitesinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Canarlan, H. & Ahmetoğlu, E.** (2015). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşam Kalitesinin İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 13-31.
- Cangür, Ş., Van, G.C., Çoban, S., Koç, M., Karakoç, H., Budak, S., Pekiç, E. & Ankaralı, H.** (2013). Düzce İlinde Bedensel ve/veya Zihinsel Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Toplumsal Yaşama Katılımlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 1-9.
- Dalbay, R.S.** (2009). *Özürlü Yakınlarının Özürlülere Yönelik Sosyal Politikalara İlişkin Beklentileri ve Memnuniyet Dereceleri (Isparta Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Demirbilek, M.** (2013). Zihinsel Engelli Bireylerin ve Ailelerinin Gereksinimleri. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 7(3), 58-64.
- Demirel, Ö.** (1997). *Kaynaştırma ve Özel Sınıfa Devam Eden Eğitilebilir Zihin Engelli Öğrencilerin Uyumsal Davranış Özellikleri ve Sözcük Dağarcığı Düzeyleri Bakımından Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Deniz, İ. & Göller, L.** (2017). Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Aile İşlevselliği ve Evlilik Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 53-69.
- Dereli, F. & Okur, S.** (2008). Engelli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Depresyon Durumunun Belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 25.
- Diken, İ.H. & Sucuoğlu, B.** (1999). Sınıfında Zihinsel Engelli Çocuk Bulunan ve Bulunmayan Sınıf Öğretmenlerinin Zihin Engelli Çocukların Kaynaştırılmasına Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(3), 25-39.

- Doğangün, B.** (2008). Özel Eğitim Gerektiren Psikiyatrik Durumlar. *Türkiye’de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar (Sempozyum Dizisi)*, 157-174.
- Eliçin, Ö. & Diken, İ.H.** (2011). Türkiye’de Yaygın Gelişimsel Bozukluklar Alanında Gerçekleştirilen Lisansüstü Tez Çalışmalarının Gözden Geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(2), 17-44.
- Er, M.** (2006). Çocuk, Hastalık, Anne-Babalar ve Kardeşler. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 49, 155-168.
- Ergüden, A.D.** (2008). *Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erkan Atik, Z. Çok, F., Esen Çoban, A., Doğan, T. & Güney Karaman, N.** (2014). Akran İlişkileri Ölçeği’nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2), 443-446.
- Eripek, S.** (2003). *Zihinsel Engelliler*, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Ersoy Quadir, S. & Temiz, G.** (2018). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Gereksinimlerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi (Konya İli Örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 831-839.
- Ertürk, B.** (2009). *Entegre Eğitimine Katılan ve Katılmayan Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Gath, A.** (1974). Sibling Reactions to Mental Handicap: A Comparison of The Brothers and Sisters of Mongol Children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 15(3), 187-198.
- Geçtan, E.** (2000). *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Genç, Y.** (2015). Engellilerin Sosyal Sorunları ve Beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(2), 65-92.
- Güllüpnar, F.** (2008). Toplumsal İlişkiler Kıskaçında Zihin Engelli Olan Bireyler ve Aile Yapıları: Eskişehir’de Engelli Ailesi Hakkında Sosyolojik Bir Alan Çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 41-64.
- Gülşen, B. & Gök Özer, F.** (2009). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Stresle Baş Etme Durumları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(5), 413-420.
- İsmen, E.** (2003). Duygusal Zeka ve Aile İşlevleri Arasındaki İlişki. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 55-75.
- Kara, B.** (2017). Dünyada ve Türkiye’de Zihinsel Engellilerde Eğitim. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 61, 277-288.
- Kandemir Çelik, Ö.** (2017). *Engelli Bir Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Sosyodemografik Özellikleri ve Aile İşlevsellikleri İle Ebeveynlerin Uyuşturucu Madde, Alkol ve Sigara Kullanım Davranışları Arasında İlişki*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kandır, A. & Alpan, Y.** (2008). Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişime Anne-Baba Davranışlarının Etkisi. *Aile ve Toplum*, 4(14), 33-38.

- Karadağ, G.** (2009). Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler İle Aileden Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315-322.
- Karadağ, H.** (2008). *Adana İlindeki Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocukların Sosyal Gelişim Özelliklerinin Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karpat, D. & Girli, A.** (2012). Yaygın Gelişimsel Bozukluk Tanılı Çocukların Anne-Babalarının Yas Tepkilerinin, Evlilik Uyumlarının ve Sosyal Destek Algılarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 13(2), 69-85.
- Kaygısız, Ü. & Bulgan, G.** (2015). İnsan Hakları Çerçevesinde Engellilerin Seyahat Hakkı ve Avrupa Birliği'ndeki Yasal Düzenlemeler. *Akademik Bakış Dergisi*, 49, 98-106.
- Kaytez, N., Durualp, E. & Kadan, G.** (2015). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 69-77.
- Kılıçarslan, S. & Erdem, D.** (2017). Ebeveynler İçin Yeni Bir Baş Etme Modeli: Yeni Otorite Şiddetsiz Karşı Koyma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 66-89.
- Köksal, G. & Kabasakal, Z.** (2012). Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ebeveynlerin Yaşamlarında Algıladıkları Stresi Yordayan Faktörlerin İncelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 71-91.
- Kudaibergenova, A.** (2018). *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Ailelerinin Karşılaştıkları Sorunlar: Edirne Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Kurşun, Z.** (2018). *Yaygın Gelişimsel Bozukluğu Olan ve Normal Gelişim Gösteren Çocukların Anne Babalarının Stres Düzeyleri ve Stresle Başa Çıkma Yollarının Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kut, S.** (1994). *Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporları*, Ankara.
- Küçüker, S.** (1993). Özürlü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışmanlık Hizmetleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(3), 23-29.
- Küçüker, S.** (2001). Erken Eğitimin Gelişimsel Geriliği Olan Çocukların Anne-Babalarının Stres ve Depresyon Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 3(1), 1-11.
- Magana, S., Seltzer, M. & Krauss, M.** (2004). Cultural Context of Care Giving: Differences in Depression Between Puerto Rican and Non-Latina White Mothers of Adult With Mental Retardation. *Mental Retardation*, 42(1), 1- 11.
- Mc Hale, S. M., Sloan, J. & Simeonsson, R. J.** (1986). *Sibling relationships of children with autistic, mentally retarded and nonhandicapped brothers and sisters*. *Journal of Autism and Developmental Disorder*, 16(4), 399-413.
- Mıdık Özpak, A., Tekin, O., Arslan, İ., Gürhan, B., Özdaş, M.S., Çelik, M., Arıman, O.Ö., Evmez, M., Fidancı, İ.** (2017). Engelli Çocuk Sahibi Olan Ebeveynlerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının İncelenmesi. *Konuralp Tıp Dergisi*, 9(3), 12-19.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2008). *Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Yaygın Gelişimsel Bozukluklar Destek Eğitim Programı*. Özel Eğitim Kurumları Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Motavalli Mukaddes, N.** (2015). *Otizm Spektrum Bozuklukları*. Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi, İstanbul.
- Mutlu, H.** (2013). *Engelli Kardeşe Sahip Olan 18-30 Yaş Arasındaki Bireylerin Evliliğe Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Okanlı, A., Ekinci, M., Gözüağca, D. & Sezgin, S.** (2004). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadıkları Psikososyal Sorunlar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1-8.
- Onat Zoylan, E.** (2005). *Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan Bireylerin Kardeş İlişkilerinin Belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Özmen, D. & Çetinkaya, A.** (2012). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadığı Sorunlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28(3), 35-49.
- Özen, Y.** (2013). Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliği ve Geçerliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7, 343-358.
- Özşenol, F., Işıksan, V., Ünay, B., Aydın, H.İ., Akın, R. & Gökçay, E.** (2003). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.
- Öztürk, M.** (2011). *Türkiye’de Engelli Gerçeği*, İstanbul: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği.
- Pelchat, D., Lefebvre, H. & Proulx, M.** (2002). Parents’ Satisfaction at The Birth of A Handicapped Child Following A Family Intervention. *Rech Soins Infirm*, 13(69), 65-79.
- Saarni, C.** (2001). Cognition, Context and Goals: Significant Components in Social -Emotional Effectiveness. *Social Development*, 10(1), 125-127.
- Sakarya, A.** (2011). *Zihinsel Engelli Çocuklar İçin Moodle Ortamında Bir Uzaktan Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Sart, Z.H., Barış, S., Saruışık, Y. & Düşkün, Y.** (2016). *Engeli Olan Çocukların Türkiye’de Eğitime Erişimi: Durum Analizi ve Öneriler*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- Shyam, R., Govil, K. & Govil, D.** (2014). Stress and Family Burden in Mothers of Children with Disabilities. *International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies*, 1(4).
- Şahin, S. & Çiçek, Ç.** (2008). Normal Gelişim Gösteren ve Özel Gereksinimli Çocukların Kendilerini ve Birbirlerini Algılayışlarının İncelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(1), 101-118.
- Şanlı, E.** (2012). *Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine Devam Eden Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin Belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Şardağ, S.** (2010). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Aile Sosyal Desteğinin Evlilik Uyumlarını Yordaması*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Tarsuslu Şimşek, T., Taşçı, M. & Karabulut, D.** (2015). Kronik Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Başka Çocuk Yapma İsteği ve Anne-Baba Birlikteliğine Etkisi. *Türk Pediatri Arşivi*, 50, 163-169.
- Tekin İftar, E.** (2009). *Zihinsel Engelliler ve Eğitimleri*, İstanbul: Kök Yayıncılık.
- Tortamış Özkaya, B.** (2013). Yaygın Gelişimsel Bozukluklardan Otizm Spektrum Bozukluğuna Geçiş: DSM-5'te Karşımıza Çıkan Değişiklikler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(2), 127-139.
- Ullman, J. B.** (2001). Structural equation modeling. In B. G. Tabachnick & L. S. Fidell (Eds.), *Using multivariate statistics* (4th ed., pp. 653-771). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Uzday, T. & Yüksel, N.** (2003). *Madde Kötüye Kullanımı. Psikofarmakoloji*, Ankara: Çizgi Tıp Kitabevi.
- Üstdağ, E.L. & Bumin, G.** (2014). Engelli Çocuklar ve Kardeşleri İçin Uygulanan Grup Aktivitelerinin Toplumsal Katılım ve Kardeş İlişkileri Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Pilot Çalışma. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 2(3), 141-147.
- Yavuz, F.** (2016). *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Karşılaştıkları Sosyal Dışlanma Sorunsalı Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Yazıcı, M.** (2014). Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 209-223.
- Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu Aşilar, R. & Karakurt, P.** (2012). Engelli Çocukların Annelerinin Ruhsal Durumlarının Belirlenmesi. *İstanbul Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 20(3), 200-209.
- Yorbık, Ö., Erman, H. & Söhmen, T.** (2000). Asperger Sendromu ve Yüksek Fonksiyonlu Otizmin Tanısal Ayırımı. *Klinik Psikiyatri*, 3, 102-110.
- Yüce Çıtır, S.** (2013). *Yaygın Gelişimsel Bozukluğu Olan Bireylerde Otizm Spektrum Anketinin (OSA) Geçerliğinin Gösterilmesi*. (Tıpta Uzmanlık Tezi), Ankara Üniversitesi/Tıp Fakültesi, Ankara.

EKLER

Ek-1: Demografik Bilgi Formu

Ek-2: Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (SKDDÖ) Kardeş Formu

Ek-3: Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Değerlendirme Ölçek (SDDÖ) Formu

Ek-4: Akran İlişkileri Ölçek (AİÖ) Formu

Ek-5: Aydın Üniversitesi Anket Onayı

Ek-6: İl Milli Eğitim Anket Onayı

Ek-1: Demografik Bilgi Formu

S1. Yaş:

S2. Cinsiyet: Kadın Erkek

S3. Baba Eğitim Durumu: Okur Yazar Değil İlkokul Lise
 Lisans Yüksek Lisans

S4. Anne Eğitim Durumu: Okur Yazar Değil İlkokul Lise
 Lisans Yüksek Lisans

S5. Ailenizin Gelir Düzeyi: Düşük Orta Yüksek

S6. Kaç Kardeşiniz var?:

S7. Yapısal Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşiniz var mı?: Evet Hayır

S8. Eğer, Yapısal Gelişimsel Bozukluğa Sahip Kardeşiniz varsa,

S.8.1. Cinsiyeti: Kadın Erkek

S.8.2. Yaşı:

S.8.3. Öğrenim Durumu: Anaokulu İlkokul Ortaokul
Lise Üniversite

S.8.4. Kaynaştırma Eğitimi Aldı mı?: Evet Hayır

S.8.5. Kaynaştırma Eğitimi Alıyorsa, Ne Kadar Süredir?:

Ek-2: Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (SKDDÖ) Kardeş Formu

Sevgili Kardeşler, Beden, zihin, duygu ve sosyal özelliklerindeki olağan dışı ayrılıkları sebebiyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan bireylere özel eğitim gerektiren bireyler, engelli bireyler denir. Bu anket formu sizin özel eğitim gerektiren (engelli) kardeşinize karşı hissettiğiniz duygu ve düşüncelerinizle ilgilidir. Cümlelerde “O” diye sözü edilen kişinin özel eğitim gerektiren (engelli) kardeşiniz olduğunu düşünün ve lütfen içten ve gerçek duygularınızı, düşüncelerinizi ifade etmeye çalışınız. Her cümlenin karşısında “Hiçbir zaman”, “Nadiren”, “Bazen”, “Sık sık”, “Her zaman” seçenekleri yer almaktadır. Bunları açıklayacak olursak;

	Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Sık Sık	Her Zaman
1-Ona mümkün olan her şekilde yardım ederim.					
2-Ona kızarım					
3-Ona ilginç şeyler gösterir veya anlatırım.					
4-Onu memnun edecek şeyler yaparım.					
5-Mümkünse ondan uzak dururum.					
6-Yeni durumlara uyum sağlamada ona yardım ederim.					
7-Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanırım.					
8-Onu kızdırır veya canını sıkırım					
9-Onunla birlikte yapabileceğimiz şeyler için fikir üretirim					
10-Onunla tartışır veya kavga ederim					
11-Ona yeni beceriler öğretirim.					
12-Onun yarattığı sorunlardan dolayı şikayet ederim.					
13-Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışırım.					
14-Onunla olmak zorunda kaldığımda kaşlarımı çatar surat asarım.					
15-Ondan utanırım					
16-Onun gelişiminden memnun olurum.					
17-Onun da içinde olduğu planlar yaparım.					
18- Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya bir şeyler atarım.					
19-Ona iyi bir arkadaş gibi davranırım.					
20-Ona kırıcı şeyler söylerim.					
21-Onun duygularını incitirim.					
22-Evde onunla iyi vakit geçiririm.					
23-Onunla birlikte görünmemeye					

çalışırım.					
24-Onu itip kakarım.					
25-Onu bir oyun arkadaşı olarak görürüm.					
26-Onunla oynamaktansa yalnız olmayı tercih ederim.					
27-Onu döverim					
28-Onun için işler kötü olduğunda anlayış gösteririm.					
29-Onun mutluluğu ve sağlığı ile ilgilenirim					
30-Onun ailede olmasından memnunum.					

Ek-3: Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Değerlendirme Ölçek (SDDÖ) Formu

Açıklama:

Bu envanterde, günlük hayatta yaşadığımız sosyal durumlar verilmiştir. Envanter, sosyal durumlar karşısında, duyulan sorumluluk bilincini değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Aşağıda belirtilen, ifadeler karşısında genel duygu ve davranışınızı, size uygun gelen düzeyde işaretleyiniz. Her madde hem sorumluluğun duygu boyutunu, hem de davranış boyutunu değerlendirmeye yöneliktir. İlk dört seçenek duygu boyutunu işaretlemeniz, diğer dört seçenek ise davranış boyutunu işaretlemeniz içindir.

Seçeneklerinden de size uygun olanı işaretleyiniz Envantere vereceğiniz içten yanıtlara teşekkür ederiz.

	Sorumluluk Duyarım				Sorumlu Davranırım			
	Her zaman	Sıklıkla	Çok nadir	Hiçbir zaman	Her zaman	Sıklıkla	Çok nadir	Hiçbir zaman
1-Bana güvenen insanları hayal kırıklığına uğrattığımda								
2-Grup çalışmasında bana bir görev verildiğinde								
3-Okuldaki sorunları çözmek için bir şeyler yapma konusunda								
4-Verdiğim bir sözü tutma konusunda								
5-Arkadaşlarımla sorunlarını çözmeye yardımcı olma konusunda								
6-Birilerine karşılıksız yardım etme konusunda								
7-Sınıf arkadaşlarımla söylediklerini dikkate alma konusunda								
8-İşlerimi planlamam gerektiğinde								
9. Eşyalarımı düzenli bir şekilde kullanma konusunda								
10. Bir grupta görev almam gerektiğinde								
11. Öz bakım görevlerimi yerine getirme konusunda								
12. İnsanlara yardım								

derneklerine üye olma konusunda								
13. Emanet edilen bir eşyaya sahip çıkma konusunda								
14. Şehrimin ya da ülkenin iyiliği için zaman ayırma konusunda								
15. Sınavlarımda başarılı olabilme konusunda								
16. Toplum içinde konuşurken duygularımı kontrol etme konusunda								
17. Toplumsal kurallara uymayan kişileri uyarma konusunda								
18. Randevularıma zamanında gitme konusunda								

Ek-4: Akran İlişkileri Ölçek (AİÖ) Formu

Açıklama:

Sevgili öğrenciler, “Akran İlişkileri Ölçeği” sizlerin arkadaşlarınızla ilişkilerinizi betimlemek amacıyla geliştirilmiştir. Bu ölçekte 18 madde yer almaktadır. Sizden her bir maddeyi okuduktan sonra karşısına uygunluk derecesi “Her Zaman”, ”Sık Sık”, ”Ara Sıra”, ”Nadiren”, ”Hiçbir Zaman” olan kutucuklarından birini (X) şeklinde işaretlemeniz istenmektedir. Ölçek sonuçları yüksek lisans tez araştırması için kullanılacaktır. Lütfen yanıtlarınızı içtenlikle veriniz. Kimlik bilgilerinize ihtiyaç duyulmamaktadır. Lütfen tüm maddeleri yanıtlayınız. Katılımınız için çok teşekkür ederim.

	Her zaman	Sık Sık	Ara Sıra	Nadiren	Hiçbir zaman
1-Arkadaşlarım beni severler					
2-İşler yolunda gitmediğinde arkadaşlarıma güvenebilirim.					
3-Arkadaşlarımı korumak için gerektiğinde yalan söylerim.					
4-Arkadaşlarım düşüncelerimi duymaktan hoşlanırlar.					
5-Arkadaşlarımın başı polisle derde girse, onları korumak için yalan söylerim.					
6-Ailemle ilgili sorunlarımı arkadaşlarımla konuşurum.					
7-Kendimi kötü hissettiğimde arkadaşlarımı aramak beni rahatlatır.					
8-Arkadaşlarıma güvenirim.					
9. Arkadaşlarıma gerçekleri söyleyecek kadar güvenirim.					
10. Arkadaşlarım bana saygı duyarlar.					
11. Arkadaşlarımla birbirimizi çok severiz.					
12. Arkadaşlarım bana ilgi gösterirler.					
13. Arkadaşlarım sorunlarımla ilgilenirler.					
14. Annemin ve babamın, beni anlayıp anlamadıklarını arkadaşlarımla konuşurum.					
15. Sorunlarım olduğunda arkadaşlarım bana yardım ederler.					
16. Arkadaşlarım düşüncelerime önem verirler.					
17. Arkadaşlarım beni bir belaya sürükleseler de yine de onlarla olurum.					
18. En iyi arkadaşım gibi olmak isterim.					

Ek-5: Aydın Üniversitesi Anket Onayı

 T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : 88083623-020
Konu : Dilek UYGUR'un Etik Onayı Hk.

Sayın Dilek UYGUR

Tez çalışmanızda kullanmak üzere yapmayı talep ettiğiniz anketiniz İstanbul Aydın Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 30.05.2019 tarihli ve 2019/08 sayılı kararıyla uygun bulunmuştur.
Bilgilerinize rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA
Müdür

13/06/2019 Enstitü Sekreteri BÜKE KENDER

Evrakı Doğrulamak İçin : <https://evrakdogrula.aydin.edu.tr/enVision.Dogrula/BelgeDogrulama.aspx?V=BELC34NJ7>

Adres:Beşyol Mah. İnönü Cad. No:38 Sefaköy , 34295 Küçükçekmece / İSTANBUL
Telefon:444 1 428
Elektronik Ağ:<http://www.aydin.edu.tr/>

Bilgi için: BÜKE KENDER
Unvanı: Enstitü Sekreteri

Ek-6: İl Millî Eğitim Anket Onayı

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 59090411-10.01-E.13083551
Konu : Anket ve Araştırma İzin Talebi.

08/07/2019

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi: a) İstanbul Aydın Üniversitesinin 19.06.2019 tarihli ve 3511 sayılı yazısı.
b) MEB. Yen. ve Eğ. Tk. Gn. Md. 22.08.2017 tarih ve 12607291/ 2017/25 No'lu Gen. c) Millî Eğitim Müdürlüğü Araştırma ve Anket Komisyonunun 04.07.2019 tarihli tutanağı.

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi Dilek UYGUR'un "Yaygın Gelişimsel Bozukluğu Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Kardeş İlişkileri, Sorumluluk Algı Düzeyleri ve Akran İlişkilerinin İncelenmesi" konulu tezi kapsamında ilimiz genelinde bulunan okullarda anket uygulama istemi hakkındaki ilgi (a) yazı ve ekleri Müdürlüğümüzce incelenmiştir.

Araştırmacının söz konusu talebi; bilimsel amaç dışında kullanılmaması, uygulama sırasında bir örneği müdürlüğümüzde muhafaza edilen mühürlü ve imzalı veri toplama araçlarının kurumlarımıza araştırmacı tarafından ulaştırılarak uygulanması, katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, araştırma sonuç raporunun müdürlüğümüzden izin alınmadan kamuoyuyla paylaşılmaması koşuluyla, okul idarelerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda, eğitim-öğretimi aksatmayacak şekilde ilgi (b) Bakanlık emri esasları dâhilinde uygulanması, sonuçtan Müdürlüğümüze rapor halinde (CD formatında) bilgi verilmesi kaydıyla Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Levent YAZICI
İl Millî Eğitim Müdürü

- Ek:
1- Genelge.
2- Komisyon Tutanağı.

OLUR
08/07/2019
Ahmet Hamdi USTA
Vali a.
Vali Yardımcısı

İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü
Binbirdirek Mah. İmren Öktem Cad.No:1 Sultanahmet- Fatih/ İST.
E-posta: sgb34@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için:
Tel: (0 212) 4550400 -239/436

ÖZGEÇMİŞ

Dilek Uygur
Tel: 0 (538) 882 82 83

Ev Adres: Adnan Kahveci Mah. Osmanlı Cad. Delta Towers Apt. No:4 D.50
Beylikdüzü/İst.

Doğum Tarihi : 18/07/1976
Doğum Yeri : Siverek
Uyruğu : T.C.
Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu :

2016 - 20.. Aydın Üniversitesi
Psikoloji Yüksek Lisans

2017 – 20.. Anadolu Üniversitesi
Adalet

2011 – 2015 İstanbul Üniversitesi
Türk Dili Ve Edebiyatı

1991 – 1994 Bakırköy Lisesi
Ortaöğretim

1988 – 1991 İzzet Ünver Lisesi
Ortaöğretim

1984 – 1988 Mehmet Adil İkiz İlköğretim Okulu

Deneyimler :

2015 - 2017 Bahçelievler Kazım Beyaz İş Okulu
Özel Eğitim Öğretmenliği

2018 - 2019 Beylikdüzü İMKB Ortaokulu
Türkçe Öğretmenliği

Alınan Eğitimler :

H.A.Y.E.F Pedagojik Formasyon Eğitimi
Özel Eğitim Uygulamaları (80 Saatlik)
İş Sağlığı Ve Güvenliği Eğitimi

Bilgisayar Bilgisi :

Word – Excel – Power Point

İlgilenilen Alanlar:

Kitap, Sinema, Tarih, Spor

Deneyimler :

2015 - 2017 Bahçelievler Kazım Beyaz İş Okulu
Özel Eğitim Öğretmenliği

2018 - 2019 Beylikdüzü İMKB Ortaokulu
Türkçe Öğretmenliği

Alınan Eğitimler :

H.A.Y.E.F Pedagojik Formasyon Eğitimi
Özel Eğitim Uygulamaları (80 Saatlik)
İş Sağlığı Ve Güvenliği Eğitimi